

МИРОСЛАВ КЪРЛЕЖА

Завръщането на
Филип Ламкинов

НАРОДНА КУЛТУРА

ИЗБРАНИ

РОМАНИ

МИРОСЛАВ КЪРЛЕЖА
ЗАВРЪЩАНЕТО НА ФИЛИП
ЛАТИНОВИЧ

Превод: Сийка Рачева

chitanka.info

„Завръщането на Филип Латинович“ е една от най-хубавите книги на забележителния хърватски писател със световна известност Мирослав Кърлежа.

На фона на прогнилия буржоазен строй авторът рисува хърватската действителност през време на Първата световна война, когато Хърватско влиза в състава на бивша Австро-Унгария, а също и в годините след войната. С голямо майсторство той създава редица класически образи като тоя на главния герой художника Филип Латинович, богата и талантлива натура, но похабена от тогавашните порядки. Посредством дълбок философски анализ на образа на Латинович и неговата трагедия М. Кърлежа разкрива целия фалш на едно залязващо общество и неговата душевна пустота.

Романът е претърпял пет издания в родината на автора и е преведен на няколко европейски езика.

ХРИСТО ПОПСИМОВ

СВЕТЪТ НА ЧОВЕШКИЯ ХАОС И НА ХУМАННИТЕ ПОРЪКИ

Мирослав Кърлежа — поет, драматичен писател, новелист, разказвач, романист, критик, пътеписец, сатирик, страстен полемист и есеист — в литературното си творчество обхваща поколения и периоди от живота на Хърватско и бивша Австро-Унгария, включващи в себе си галерия от образи, които по своя път изразяват мисълта на автора да пристъпва неуморно към благородно търсене на великия свят на човешкия хаос и на хуманното начало, с което той се явява далеч извън границите на Югославия като художествен творец от европейски и световен мащаб.

Роден на 7 юли 1893 година в Загреб, той завършва прогимназия и унгарското кадетско училище в Печуй. След като прекъсва следването на будапещенската военна академия „Лудовицеум“, явява се за пръв път на литературната сцена през 1914 година в списанието „Книжевне новости“. Докъм края на Първата световна война той завършва няколко драматични творби: „Легенда“, „Маскарад“, „Кралево“, „Христофор Колумб“, „Микеланджело Буонароти“ и „Адам и Ева“. През този период той все още търси своя път, своите обществени и естетически позиции, но към края на 1918 година и по-късно в „Хърватска рапсодия“ и в „Хърватски бог Марс“ вече от марксистки позиции описва с епическа сила живота в австрийската казарма, фронта, тиловите герои, подлостта, героизма, саможертвата, безсмислието на човешкото насилие и масовото избиване.

В стихосбирките си, които публикува от 1918 до 1937 година — „Песни“ (в три тома), „Лирика“, „Книга стихове“, „Баладите на Петрица Керемпух“ (на кайкавски диалект), „Песни в тъмнината“, — Кърлежа се изявява като творец, който търси съществените противоречия на своето време, търси същината и нравите на един залязващ свят и онова, което идва като надежда на хоризонта на

историята. В тях той възпява Октомврийската революция, процесите на противоречивото развитие на съвременния свят, неговия упадък, тесните социални и национални рамки, които убиват новия човек.

В драматичния си опус Кърлежа стига може би върховете на своето литературно творчество и на една трагична, чиста, изпълнена с противоречия и сложна художествена визия, в която шестува безсмъртната галерия от образи на феодални аристократи, дребнави буржоа, надменни и празни интелегенти, съмняващи се в себе си и в света декаденти, хетери, кюрета, лицемери от сивата поредица образи, отпечатани върху фона на безсмисленото ежедневие, бездушни, умиращи чиновници, високомерни военачалници, образи от тъжното шествие на прости войници на фронта, умиращи в пръстта като мухи, самодоволни камердинери, шамбелани и оръженосци, съпровождащи като сенки смешните величия на този свят. Цялото това богатство от образи Кърлежа пречупва през призмата на своите философски и социални концепции и посочва на хората пътя към прогреса. От най-важните драми на Кърлежа трябва да споменем „Галиция“, забранена в самия ден на премиерата, на 30. XII. 1920 година, когато бе публикуван прословутият декрет против дейността на Югославската комунистическа партия, известен под името „Обзнана“. Освен това Кърлежа създава по това време и по-късно драмите „Вучяк“, „Голгота“, цикъла за феодалното и аристократично родословие на Глембаеви — „Господа Глембаеви“, „В агония“ и „Леда“. Последната драма на Кърлежа „Аретей“, в която се прави проникновена, критична съпоставка между научния напредък в света, от една, и морала, нравите и етиката на човека, от друга страна, се появи през 1959 година. В тази драма Мирослав Кърлежа изпраца хуманна поръка към новото поколение, което при изграждането на новото общество трябва да държи сметка не само за неговите материални ценности и за неговия технически и научен подем, но и за целия комплекс от нравствени проблеми, които на конвенционален език науката нарича „обществени отношения“. Тази драма е философско обобщение на онова тъжно развитие на човека, който в своя ход от езическата, робовладелска, феодална и гражданска култура до известен период от преди Втората световна война не е показал онова, което е необходимо на човека, овладял квантовата и атомната физика.

Кърлежа има не по-малки възможности в областта на разказа, новелата, повестта и романа. Като се започне от военните му новели, през повестите от цикъла за родословието на Глембаеви до „Хиляда и една смърт“, Кърлежа обрисова с много ярки щрихи различни аспекти на живота, безсмислието и глупостта на казармените нрави, националното потисничество, шовинизма, неравноправието, смъртта на декадентския индивидуализъм и мъчителния поход на човека към новото.

Кърлежа създава широки епически платна в своите романи „Завръщането на Филип Латинович“ (1932 г.), „По ивицата на разума“ (1938 г.) и „Банкетът в Блитва“ (1939 г.). Романът „Завръщането на Филип Латинович“, който този път поднасяме на българските читатели, се смята за един от най-завършените в художествено отношение романи в новата европейска литература. Докато в другите му романи: „По ивицата на разума“ и „Банкетът в Блитва“, се чувства литературният опит и артизъмът на големия творец, усеща се превесът на рационалното над истински преживяното и сетивното в естетическото познание, в „Завръщането на Филип Латинович“ е намерена сублимната граница между сетивния и интелектуалния свят, която ни принуждава да изпитваме изключителна художествена магия на словото, в случая намерило израз във всички планове и сфери на яркото художествено отражение.

Освен това Кърлежа се изявява с присъщата му сила като есеист, литературен критик, полемист и като издател на литературни списания. В своите есета и критично полемични материали: „Есета“, „Моята равносметка с тях“, „Европа днес“, „Десет кървави години“, „Erriug si tuove“, Кърлежа излива богатството на своята философска и литературна ерудиция, с което по блясък, проникновение и сила могат да се сравняват малцина автори в европейската и световна литература. В случая Кърлежа излага свои марксистки концепции за изкуството и воюва както срещу спокойния академизъм, така и срещу догматизма и крайните тенденции на модернизма.

Своите марксистки схващания за изкуството — за разлика от много други литературоведи — Кърлежа включва в пространството на широкото класическо наследство, започвайки от Питагор, Демокрит, Хераклит, Лукреций, Тома Аквински, Алберти, Юм, Кант и Хегел и завършвайки с Маркс, Ленин, Белински, Плеханов и Луначарски. В

това е обаянието на неговото изкуство, пред което се прекланя всеки културен читател и всеки изкуствовед.

В случая трябва да подчертаем по-специално влиянието на Кърлежа върху младото поколение в Югославия между двете световни войни. Със своите литературни списания: „Пламен“, „Книжевна република“, „Данас“ и „Печат“, както и с цялото си литературно творчество, Мирослав Кърлежа допринесе много за прогресивно ориентиране на младежта и за изясняване на много проблеми в областта на естетиката. В историята на югославската литературна критика и до известна степен в развитието на марксистката естетика ще се помни дълго време неговият спор с друга теоретици, който той води в своята естетическа студия „Диалектички антибарбарус“. В този полемичен труд Кърлежа прави опит да изясни границите и взаимодействието между субстрата и надстройката в марксистката теория на познанието и по-специално да разработи теория, отнасяща се до художественото пресъздаване на света. Той полага особени усилия да обясни и премахне противоречията, съществуващи между изискванията за социална тенденция в художествените творби и за качеството на словесното отражение в тях. Макар че неговите за това време смели и самобитни схващания в областта на естетиката станаха обект на неразбиране и нападки от страна на други творци в литературата, неговите твърдения за вредния характер на догматизма, академизма и крайния модернизъм запазиха своята сила и до днес и осветлиха естеството и същината на уклоните на много литературни поколения в нашия век. В този труд Кърлежа дава диалектическо обяснение за смисъла и ролята на надстройката в областта на литературното познание и създава внушителна връзка между диалектическия материализъм и развитието на естетическата мисъл във вековете от Питагор, Аристотел, Платон, през Дидро, Лесинг, Кречмер, Фройд, Адлер, Кандински, Малевич, Лотреамон, Мондриани до Маркс, Ленин и Луначарски. В този синтез той търси онова, което трябва да бъде универсално за изкуството, и онова, което е необходимо като специфика за прогресивната литература в света.

Ако направим кратко обобщение на литературния опус на Мирослав Кърлежа, трябва да подчертаем, че в неговото творчество има интелектуален и емоционален елемент, че е отразил социалните противоречия на своето време и упадъка на буржоазното общество.

Освен това той е бил особено чувствителен към неразрешените национални проблеми в Югославия и се е борил за национално и социално равноправие между югославските народи. Той се е противопоставял както на национализма, свързан с идеята за „интегрално югославяноство“ на кралската династия, така и на национализма на отделни югославски народи.

Освен това е необходимо да се подчертае, че психографите на Кърлежа и критиците на литературното му творчество твърдят — а това споделят и неговите читатели, — че художественият му почерк има специфична, характерна магия, която остава неподражаема. Все още за много литературни историци и критици остава открит въпросът дали Кърлежа, изяснявайки и доближавайки границите на материализма и идеализма в литературата и естетиката, и сам не се е увличал и е губел чувството за мярка. Този въпрос ще бъде разрешен от поколенията, които ще го четат в бъдеще — и от историята.

У нас в България от литературните творби на Кърлежа са преведени: пиесата „Господа Глембаеви“ — за служебни нужди на Народния театър, и сборник повести „Мошеник над мошениците“, излязъл от печат през 1959 г. в издание на „Народна култура“.

В романа „Завръщането на Филип Латинович“ главният герой Латинович е представител на интелектуалните кръгове на буржоазната класа, почувствувал колебанията и противоречията на своята социална среда. По негово време се говори за „края на един свят“, за една цивилизация, „намираща се на залез-слънце“. Гражданската култура носи в себе си „индивидуалния прогрес“, насочващ хората към вътрешни идеали, които не намират потвърждение в тогавашната социална обстановка. Латинович се съмнява в себе си, в социалния и етичен мир, който го обкръжава. Той е изразител на културата на идеализма и индивидуализма, която не може да насочи главния герой към търсене на истински ценности.

Дори когато след 23 години се завръща в родния си град, Филип Латинович се смята, че е „изваден от своята среда“. Житейските вихри го хвърлят от едно място на друго и той чувства трагичната воля на цялото битие около себе си. Той не вярва дори в своя произход. Неговият официален баща е един обикновен камердинер, но той се съмнява постоянно в бащинството на отец Ловро, за когото се говори, че е бил в незаконни връзки с майка му. Затова Латинович говори:

„Литовци, украинци, веронези, панонци, маджари, от какви далечини, от какви далечни непонятни мъгли са пристигнали техните тела в това заддунавско бласто и сега пълзят в своите тесни кръгозори, а кръвта се движи в жилите им и тече.“ Националната опора у Латинoвич е също слаба. Той поставя и нея под съмнение. Семейството, както и неговото отечество, е „уравнение с много неизвестни“. Латинoвич е декадент, който изгражда своя свят в определена социална среда. Майка му, „лавкаджийка“, за него като дете и необясними връзки с много мъже, го прави да се съмнява във всичко. Той се уединява в себе си. Дори когато става прочут художник, той не може да почувствува почва под краката си и неговите жизнени граници са: неудачи, безпомощност и катастрофи. Връзката му с една нимфоманка ще го докара до ръба на пропастта. Симпатиите към нея не се пораждат само в плътската му връзка, а в онова морбидно чувство, че тя е прегазвала дълбоки бродове в живота, потъвала е в безсмислието на жизненото пространство и е излизала от него като стрък на вечната растителност, убивана от небето, земята и от други природни сили. Симпатиите към нея са по-скоро по линията на нейните противоречия, които изпитва и никога не може да преодолее. Латинoвич, от една страна, се стреми вечно към „непосредствените феномени на реалността“, а, от друга страна, той не може да ги достигне и затова търси някакво абстрактно убежище, което да му послужи като проекция на тази реалност. Това убежище той намира в изкуството, в живописа, в артизма, в „мета логичния план“ на обобщаващата ratio, на обобщаващата сетивна представа за света. Но това на практика означава бягство от живота, от обкръжаващата го действителност. Нямайки възможност да осезае грапавите, тъмни релефи на действителността, той търси нейната проекция в едно интегрално, одухотворено, обединяващо жизнените явления изкуство, в което приближава към себе си света в движения, тонове и багри. В случая Латинoвич се приближава към идеята за „катарзис“ на Аристотел, към идеята за „калокагатия“ на Сократ, към „абсолютния дух“ на Хегел или към „способността за съждение у човека“ на Кант. „Аз вярвам в чистотата на художественото познание като в единствена чистота, която е останала в това животинско царство около нас“, заявява Латинoвич. Той, като представител на една залязваща класа, е идеалист, за разлика от другия герой в романа, професор по дерматология в цариградския университет, Кириалес,

който е поклонник на сухите, логически схеми и винаги, търси здрава почва в живота. Тази „квадратура“, създадена между Латинович, Кириалес, бившия пропаднал адвокат и стихосъчинител Балочански и миньорната, добродушна и покварена светска дама Бобочка, е омагьосаният кръг, изписан на върха на една цивилизация, която в здрачината на своето развитие се забавлява и търси своя път, своето съмнително утвърждение.

Под плътните завеси на тази дрезгавина, в която отчаяната гражданска прослойка живее безперспективно и пропада бавно в наслоенията на своя атавизъм и на социалния строй, Кърлежа, диференцира образите на своите герои по нравствен признак, който в една или друга степен ги насочва към упадък или прогрес. Макар че и Филип Латинович е растение на своята земя, макар че и той принадлежи към едно угасващо съсловие, очевидно в тази атмосфера на разпадане, маразъм, убийства и подлости симпатиите на автора са на страната на Латинович. Той все пак е по-добър от майка си, около която „през целия живот са се мъкнели съмнителни мъже“ и която до късно в живота не му е казала дори кой е законният му баща. Той е по-добър от злъчния, опитен и умен учен професор по дерматология Кириалес, който винаги търси рационалното начало в живота и накрая се самоубива. Той е по-добър и от слабоумния пропаднал адвокат, отчаян стихосъчинител Балочански, който, заплетен във валмото на перверзни игри, убива своята нещастна приятелка, склонната към плътски изстъпления и добродушна Бобочка. Той е по-добър и ит тази светска дама Боба, към която го влече нейната трагедия и постоянните ѝ неуспехи в живота, която е отзивчива към положителното и доброто, но се поддава на всички изкушения на своята среда.

Латинович — загубил целия си жизнен амбиент — остава на пътя малка, заличена проекция на своя свят, на своето болно обкръжение. Но по примера на други велики образи в световната литература той остава със светлината на духа да търси нещо по-съвършено, което не може да достигне...

Христо Попсимов

Съмваше се, когато Филип пристигна на каптолската гара. Двадесет и три години не беше идвал в това кътче, а все още си спомняше всичко: и изгнилите мръсни покриви, и купола на манастирската камбанария, и сивата, измита от вятъра едноетажна къща в дъното на тъмната алея, главата на медузата от варовик над тежката, обкована с метал дъбова порта и студената дръжка. Двадесет и три години бяха изминали от онова утро, когато се бе домъкнал до тази порта като блудния син, той, гимназистът от седми клас^[1], който открадна от майка си стотачка, три дни и три ноци пи и гуля с жени и келнерки, после се върна, но намери вратата заключена и остана на улицата; оттогава живее на улицата вече с години, а, общо взето, нищо не се е променило. Застана пред чуждата заключена порта и както в онази сутрин усещаше студеното желязо на тежката масивна дръжка в раковината на дланта си; знаеше, че тази порта трудно ще се отвори под ръката му, знаеше как листите потрепват в короните на кестените, чу една ластовица как пръхна над главата му, а тогава (онази сутрин) му се струваше, че сънува: целият беше мръсен, уморен, сънен, с чувство, че нещо пълзи около яката му: навярно дървеница. Никога — докато е жив — няма да забрави онова мрачно развиделяване, онази пиянска, последна, трета нощ и онова сиво утро.

На ъгъла, където като малко момче играеше с бялото си агънце, имаше строеж, ограден с висока колко човешки бой стена, на която бяха нарисувани реклами за дамски корсети и коксови печки за отопление. Корсетите бяха стройни, пристегнати в кръста, а под една желязна печка се подаваше пламък.

Да, тук край тази стена, тук беше застанал онази сутрин и нямаше сили да продължи. Усещаше сърцето си в гърлото, в краката, в ставите, в пръстите, между ребрата, в месото и с чувство, че целият е само едно тъмно, окървавено сърце, се бе опрял на тази стена да не падне. Дълго стоя под стройните дамски корсети, пръстите му станаха само прах и мазилка, защото стената беше стара, влажна, с петна от селитра. Край него мина хлебарски чирак с кошница топли закуски: разнесе се мирис на кифли и дълго се чуваше как хлебарят влочи обувката си по асфалта.

Филип застана до този стар и изкъртен зид и го докосна с ръка, сякаш докосва скъп, забравен гроб. Дъждът и вятърът бяха изтрили корсетите: под мазилката се подаваха тухли и само на едно място беше

останало синкавото езиче на въглищния пламък под нарисуваната: желязна отоплителна печка; виждайки този отдавна погребан символ, Филип усети как у него се събуждат далечни, мъртви картини и му се стори, че стои съвсем сам пред неимоверно огромни простори.

Зад ъгъла се чуха стъпки. Мина хлебарски чирак с кошница топли закуски: разнесе се мирис на кифли и после зад ъгъла дълго се чуваше как хлебарят влачи обувката си по асфалта. Нямаше жива душа. Улицата беше празна, със старата сива кула в дъното на алеята, а мекото утро тихо трептеше по затворените прозорци — завеси, саксии цветя, заключени порти, вериги, лъвски глави, каменни прагове и метални табелки на обитателите; тук-там и по някой старинен звънец. До едноетажната къща имаше лампа. Същата онази лампа, която светеше над леглото му през най-тежките момчешки кризи; ноци наред той наблюдаваше огромното оранжево отражение на тавана сред образи на змейове, глицинии и морав люляк, а пламъчето на лампата гореше и непрекъснато трепкаше като болна рибка между четирите стъклени стени на мръсния съд.

Всичко беше сиво, а къщата изглеждаше особено мрачна, по-право тъмнокафява. Главата на медузата над портата бе цялата сгърчена, сякаш умира, устните ѝ подути, змиите пепелянки — дебели, неспокойни, а портата — огромна, обшита с метал като порта на крепост. Северната страна на едноетажната къща беше измита от вятъра, но за Филип Латинович беше свършено чужда мисълта, че под покрива на тази сива, зеленикава едноетажна къща (някога, отдавна) е минало именно неговото, кърваво, неописуемо напрегнато детство. Тук се бяха преместили в аристократичната фаза от кариерата на майка му: когато майка му беше продала лавката на Фратарска улица и отец Ловро открито идваше у тях на кафе и партия домино.

Все още си спомняше всичко: дръжката в ръката и тежкото масивно скърцане на портата, и дългия непроветрен коридор, измазан със сива блажна боя, и дървените стълби, и големия, с бяла рамка прозорец между етажите, с изглед към градината. Застанал така пред чуждата и заключена къща, Филип си каза — защо да не влезе. Доближи тихо портата, натисна тежката студена дръжка, бравата щракна и портата се отвори: къщата не беше заключена. Затвори след себе си тихо портата и полека, като крадец, така че не се чу нищо, на пръсти, без да диша дори, се промъкна до прозореца между етажите.

Прозорецът беше отворен, а градината вече бе изпълнена с бяла утринна светлина. В стария огромен, разлистил се орех чуруликаха много птички. Старата градина с четирите симетрични бели пътеки, с цъфналите жълти рози, стъклени топки и ниски дървета, с водоскока и златните рибки беше тиха и сякаш с ръка недокосната — съвършено подредена, свежа, подрязана, като че ли нищо не се е случило и като че ли в живота изобщо нищо не се случва. До оградата, обрасла с бръшлян, зад гъстата зеленина се виждаше покривът на кокошарника. Пред него беше лостът за изтупване, същият онзи лост, на който Филип палеше бенгалски огън в навечерието на Каролинината сватба. Каролина живееше с баща си в мазето, баща ѝ знаеше да пълни и препарира убити птици и да запълва очите им с шарени стъкълца, а Каролина беше дебела, дванадесет години по-голяма от Филип, и миеше бутилки в бирената фабрика.

По тази дебела Каролина Филип страдаше цели три години, напразно и тежко. Още като рано узряло, неспокойно, неуравновесено дете с дълбоки и мрачни комплекси, че е морално унижено, изпълнено с нечиста кръв и тъмни нагони, измъчвано от любовни увлечения по разни глупавички, малки, наивни момиченца (негови връстнички), един ден Филип усети в скута си дебелите, месести бедра на добродушната Каролина.

Това се случи долу, в кухнята на Каролина, край врящите тенджери и нажежената плоча на готварската печка; той седеше на кухненския стол и гледаше Каролина как пере, а Каролина изля пълна тенджерата вряща вода в коритото и докато чакаше водата малко да изстине, седна в скута на Филип. По това време Филип четеше „Нана“ от Зола, рисуваше акварели, пиеше първите чаши бира с гадене и повръщаше от петата цигара; това малко момче, което играеше шах и риташе топка и беше все още склонно към най-наивни детинщини, но и разкъсвано от най-мъчителни пороци, неочаквано усети в скута си дебелия, влажен, потен, нажежен задник на Каролина. Тази случайна, необмислена, невинна постъпка на Каролина остана за него най-тръпнещото, най-сладострастно изживяване през цялото му детство. Колко ли пъти само гледаше бледите контури на костаневашките лозя, където Каролина замина със своя пъдар, и когато гонеше кучетата, и когато ловеше миди, и когато гледаше как се скопяват петли, той прекара безчет ноци в бълнуване, мечтаейки си за онова неповторимо

свръхестествено удоволствие, когато Каролина беше в скута му. Като палеше последния си бенгалски огън на лоста за изтупване в навечерието на Каролинината сватба, той беше пред прага на самоубийство от мъка; после цялото лято скачаше от най-високото рамо на бароковия „Свети Флориан“ във водата под моста, само и само водата да се окървави над него. Между учениците по това време се разправяше легендата, че веднъж някакъв мелничар скочил от „Свети Флориан“ и повече не го измъкнали, само водата над него се окървавила.

Бенгалски огън в навечерието на Каролинината сватба! Окървавена вода под моста! Колко ли вода вече се окървави над него, а той все още плува и все още се движи! И онази сутрин, когато се връщаше по тези стълби като разкаял се грешник, като крадец, който, бе откраднал стотачка (а се връщаше от блудни и мръсни, пияни жени), и онази сутрин, когато рождената му майка го изхвърли на улицата с морална погнуса, и тогава над него се окървави мръсната и съдбова мътна вода. Как трепереше тогава тук на този прозорец, по-скоро мъртъв, отколкото жив, и колко непоносимо дълго се проточи онова чакане точно тук, на това място; а и нощта преди това, когато още разполагаше с четиридесет крони и имаше възможност да замине някъде далеч, и тази нощ бе страшна! И последната нощ, когато му се изплъзваха форинт след форинт и катастрофата приближаваше с математическа сигурност, бе страшна и убийствена. Но сега пред него стоеше най-трудното: трябваше да се изкачи още четиринадесет стъпала и да позвъни на вратата вляво на първия етаж. В онова далечно съмване той стоя край този прозорец неподвижен може би повече от един час и сигурно и тогава нямаше да направи крачка, ако не беше чул, че някъде в партера се отваря врата и някой иде. Стори му се, че този някой иде към него на първия етаж, а то някоя слугиня беше станала и с пълна тава царевично брашно отиваше да храни пилетата. Така се беше намерил пред вратата на майка си: кафява, боядисана с блажна боя врата, с месингова дръжка и шпионка, обшита с месинг, която изглеждаше като миниатюра на корабен прозорец. Капачето зад това метално колелце беше спуснато.

Табелка в дървена рамка.

Името и презимето на майка му. Вдовицата. Име и презиме, което той така добре познава.

Тук живее онази госпожа, която ходи в траур, вдовицата, неговата майка, лавкаджийката от Фратарска улица; синът ѝ, гимназистът от седми клас, се е върнал от бордея, а всичко едва сега започва.

Как беше позвънил и кога?

Дълго никой не се обади; всичко беше тихо като умряло.

Пак позвъня. (Батериите на електрическия им звънец редовно бяха изтощени и затова звънецът се чуваше доста слабо.) За него това бе добре дошло. Тя спи. Много спи. По-добре, че е така, та всичко да стане колкото се може по-късно.

После, след продължително звънене, вратата на стаята се отвори и се чуха пантофи по дъсчения под. Това беше тя. Капачето на месинговото колелце се повдигна и той долови студения ѝ неумолим поглед. Обади се строгият ѝ суров глас. Попита го какво иска. И то в множествено число:

— Какво искате?

— Аз съм, отвори ми!

Зад заключената врата отново се обади същият строг и суров глас, каза, че не го познава, да се върне там, откъдето е дошъл. Там му било мястото. И пак в множествено число: „Там ви е мястото.“

Струваше му се, че ще припадне, а през целия този мъглив разговор през отвора на дървената врата, през тайнственото обковано с метал кръгче той чувствуваше, че се касае за някакви големи, непреодолими препятствия. За раздяла. И когато капачето се спусна, когато отново се чу драценето на домашните пантофи по дъсчения под и как вътре в жилището вратата на стаята се затвори, за Филип беше ясно, че една врата остава окончателно и безвъзвратно заключена за него.

Обърна се, слезе по стълбите и остана така на улицата двадесет и три години свършено сам.

Сега се е върнал в това затънтено провинциално кътче, пролетно утро е и той се озова на първия етаж на тази чужда, влажна къща, но няма да е удобно някой да забележи как в пепеливото развиделяване непознат пътник се мотае из чуждите празни къщи. И пак на пръсти, крачка по крачка, внимателно, с притаен дъх, както се бе вмъкнал, Филип тихо излезе отново на улицата, където под гъстите корони на кестените все още беше съвсем тихо, зеленикаво и мрачно.

[1] Сега единадесети. — Б.пр. ↑

Птици, води, ливади — леко пролетно утринно преливане на картини, трепетна игра на светлини и сенки, като сън, и все пак Филип не можеше да се освободи от потиснатостта си, която бе стегнала гърлото му. Бързият влак беше пристигнал на каптолската гара малко след три, а сега вече около града започваше да расте лек блясък на синкавото, свежо априлско утро, окъпано в светлина по нивите и разораната земя. Утринният зефир, тежките, бели, пухкави априлски облаци, дъхът на полето и багрите на далечините — всичко растеше като тих акомпанимент на теменужното утринно пробуждане. От далечината, от откритите простори, над нивите се лееше утринният звън на камбаните, около зеленикавия меден купол на каптолската манастирска черква започнаха да се трупат тежки, бели облаци и врабчетата в короните на платаните тревожно зацъркаха като пред ранен утринен дъжд.

Да, тук пред Филип, сред утринната тишина, лежеше Каптол, седалището на горнопанонския и илирски епископ, славната крепост срещу турците от шестнадесети век, на границата на посавските блата и мочурища, градът на Филиповото детство и на първата му младост; толкова години го нямаше тук и въпреки това тази сутрин всичко му се стори толкова познато и все пак толкова чуждо, сякаш отдавна е умрял и през воалите на смътни загадки съзира забравени очертания на мъртви предмети и преживелици. По „движението“, където под платаните цъфтяха колела червени и жълти лалета, през алеята бавно се влачеше месарска каруца, пълна догоре с кървави говежди бутове; посинял телешки крак се удряше в спиците на колелото и изглеждаше, като че ли колелото ще му пречупи ставата. Увлечен от този посинял, одран телешки крак, Филип тръгна след месарската каруца през моста, после край сивата, обрасла в мъх манастирска ограда и се намери на Фратарска улица. В дъното на черничевата алея, под стръмния покрив на дълга, ниска къща, досам първия прозорец и тъмната ограда стоеше висока зеленикава дървена врата, заключена с катинар и железен лост, с метална табелка и надпис: „Цигари на дребно“.

Тук някога, преди тридесет години, беше лавката на майка му, госпожа Регина, а и днес още има лавка както през детските му години, когато по ръждясалите улуци се стичаха води и в тъмните нощи се чуваше как високо над града плачат жерави. Запазила се е и стълбичката от изгнили тухли, а прагът е оглозган от плъхове и

транспарантът на прозореца е също окъсан както преди тридесет години, а там зад транспаранта е влажната, потънала в плесен мрачна стая с прогнилия под, в която той с часове е прекарвал, клекнал зад печката в ъгъла. Стои така клекнал в полумрака, а е съвсем сам в стаята и само отвън се чуват стъпки на минувачи от черницата до оградата, от оградата до стената, покрай стената и първия прозорец, после над улея на канала, в който вонеше зеленикаво блажна вода, пълна със слама и пух. Филип се загледа в този канал под малкия дървен мост, пълен със смет и перушина, а едно малко корабче от вестник, това скъпо за децата корабче, свързано с толкова въображаеми приключения, се бе закачило за една тухла, цялото мокро и във вода, готово да потъне. Филип се наведе да извади едва ли не своето потъващо детско корабче от вонящата локва (над която е прекарал с часове, унесен в мисли за далечни мореплаватели), но тутакси намерението му се стори много глупаво; така се озова пред прозореца на лавката и загледан в петната по зацапаното стъкло, остана дълго неподвижен.

Тук, веднага зад стената, беше елипсовидната полирана маса на майка му, а на масата — червеникавият плюшен албум със снимки. Червеният плюшен албум, тази скъпоценна тайнствена книга бе обшита със златист метал, а на горната корица беше нарисуван херолд в рицарска броня, с тръба: на тръбата бе вързан трицвет с два разперили криле огромни орела. Този избелял плюшен албум с рицарски тръбач беше една от тайнствените светини, която не можеше да се пипа. Това светотатство се наказваше с продължително коленичене зад печката, където миришеше на плъхове. А тук, покрай прозореца от другата страна на тази обелена сива стена, висеше чудно хубава картина на гола жена в рамка от абаносово дърво, не по-дълга от тридесет сантиметра; по нарисуваната с блажни бои картина вече личаха първите петна от плесен; зеленикавосивото осветяване на голото тяло бе започнало да получава неестествен цвят на прозрачен силует, който сякаш не беше създаден от човешка ръка. Майка му, това най-загадъчно явление в неговото детство, лавкаджийката Регина, която всички наричаха Регина, а тя всъщност се казваше Казимира и бе полякия, та затова никога не можа да научи добре хърватски, ревниво пазеше тази тайнствена, с абаносова рамка картина на непозната гола жена като реликва; Филип никога не можа да открие нито какво

изобразява тази картина, нито пък откъде я беше донесла майка му. Тази картина го измъчваше години наред, но това не бе единствената тайна, с която той си блъскаше главата, седейки тук, край този мръсен прозорец, под този скъсан транспарант, и слушайки как вятърът свири на тавана. Покрай този прозорец се бе разболял тежко, на смърт онази есенна нощ, когато през града минаваха английски коне в дълги редици за трансваалския фронт, а нощта беше мъглива, октомврийска. Чуваше се как сред парата на топлата конска миризма копитата тракат по дъските на дървения мост на ъгъла на Фратарска улица. Тези коне бяха на път за далечни, непознати южни морета, на път за екватора, където блестят тайнствените звезди на Южното полукълбо. Черни, намазани с катран ладии, които скърцат из далечни пристанища, чакаха конете, за да ги поемат и да ги понесат някъде безкрайно далече, където пълзят бои и хапят отровни комари. Онази нощ минаха безброй много английски коне, премина шумно гора от черни, крехки конски стъбълца, които се олюляваха неспокойно, повече като крака на някакви чудни, подковани птици, отколкото на копитни животни. Тази вечер майка му не се прибра в къщи цяла нощ. От манастирската камбанария отдавна беше ударило полунощ, а на редицата английски коне не се виждаше краят: конете вървяха непрекъснато един след друг, опашки, глави, копита, безкрайни тъмни купища опашки, вратове и копита. Купища гривесто тъмно месо и цвилене, от което стъклата на прозорците; започнаха да дрънчат като при гръмотевици. Изтръпнал от тази необикновена гръмотевица, изплашен от самотата и неспането, Филип се бе домъкнал до този прозорец и бе повдигнал леко омазнения скъсан транспарант само толкова, че погледът му достигаше конските кореми; надниквайки под транспаранта, той загуби съзнание, изплашен от загадъчния мрачен вървеж на тъмните конски бедра, крака, стави, копита, разтреперан от страх и от необикновено смъртно, странно вълнение. Притиснал нос, чело и глава на студеното стъкло, Филип наблюдаваше шествието на конете как заминават за Южна Африка, а вече беше късно през нощта и майка му още не се бе върнала. Заспа призори, когато фратрите вече биеха камбаните за ранната утринна служба, а майка му все още я нямаше. Първото, което видя, когато се събуди, бе празното легло на майка му.

Лавкаджийката Регина пристигна в къщи към осем, погали го по косата и му каза да си облече кадифеното костюмче, защото щели да

отидат в града. Майка му го погали и му каза: „Зигмузик!“ Когато тя слагаше ръка на косата му и особено пък когато, се обръщаше към него с истинското му име — това беше израз на особена нежност и благосклонност, а кадифените дрехи (сами по себе си) бяха символ на празненство и на съвсем неочаквани събития. В тъмносиньото кадифе с дантелена яка, с маншети и жабо Филип си представяше, че е много тържествен и важен (като някакъв рицарски средновековен соколар с дантели и кадифена барета), а лавкаджийката Регина, иначе съвсем студена към детето си, много държеше за декоративната страна на неговата външност. (С това тя се различаваше от кръга на съседите си около лавката и в това бе изразена някаква особена гордост на социален отпор; ето, тя не е като останалите сиромаси в двора и отсреща; детето на лавкаджийката беше винаги старателно изпрано и най-изискано облечено, но тъкмо тази фантастична и причудлива проява на вкуса на майка му по-късно стана причина за тежки стълкновения в средата на другарите на Филип. За детето на лавкаджийката из града се говореше, че баща му бил епископът и тези слухове незаличимо и горчиво отровиха детството на Филип.) До града пътуваха дълго в студен, незатоплен вагон, а в града майка му го остави в едно кафене под стъкления свод на витрината, на една мраморна маса; поръча му шоколад и каза на келнера да наглежда малкия, тя щяла скоро да се върне. Още в кафенето Филип имаше треска: всички отвесни черти се стопяваха в погледа му в безкрайни вертикали, а хоризонталните линии се въртяха около него като непрекъснато и треперещо играене на черти. Майка му се върна едва следобед. Очите ѝ бяха мътни, уморени, подпухнали от сълзи, зачервени. Веждите слепнати, лицето хлътноло. Тогава Филип за пръв път разбра, че майка му е намазана с брашно като клоун, а под това бяло брашнено лице има друго, тъжно, сиво, измъчено лице. Той клатеше крака, ядеше вече третия шоколад със сладък крем, а майка му в кафенето отново го погали по косата и му каза тихо, през сълзи, че сега ще отидат на гости при една госпожа и той трябва да се покаже там много възпитан.

— Ти си моят добър, малък Зигмузик, нали?

Добър и малък, и Зигмузик, и то нейният? О, колко необикновено и тържествено бе всичко това. Тогава забеляза, че майка му се беше накичила със старинния си златен накит и старинните, обшити с метал

обици, които пазеше в подплатената с коприна кутия, а Филип изобщо не си спомняше да ги е виждал на нея. В тежката черна коприна, със старинния накит, майка му имаше много благороден вид. Лицето ѝ беше съвсем без кръв, бяло, сякаш беше мъртва.

Беше съвсем мек октомврийски следобед. По пътя той си откъсна три цветенца в тревата на една градина и така с тези три топли увехнали цветенца в ръка влезе с майка си във висока, опушена, мрачна къща със стъклена врата. Стъклата на тази входна врата бяха червено — зеленикави, а вратата, на която майка му позвъни, бе лакирана, лъскава и необикновено висока. Той влезе след майка си, усещайки в дланта си памучната ѝ ръкавица и как през тази ръкавица се излъчва някаква особена топлина. Минавайки с майка си през тъмни стаи и коридори, той си бършеше краката в килимите, заглеждаше се в разни етажерки и необикновени предмети и му беше ясно едно — че тук има много стаи и че всичко е необикновено високо: и вратите, и печките, и мебелите, и завесите, и прозорците. Дебелите килими, блясъкът на полираните мебели и порцелановите съдове в стъклените витрини, картините, на които бяха изобразени зайци и сърни на сребърни подноси, тежките, рошави, сукнени покривки и фотьойли, всичко това го развълнува дълбоко и той нервно късаше трите цветчета с потните си пръстчета. Господжата, която ги прие, имаше сурово, косматото лице и огромна, като въглен черна прическа: златни зъби, златни гривни, златен лорнет, а пръстите ѝ бяха целите в пръстени и скъпоценни камъни. Когато тя с костеливата си ръка го хвана под брадичката; Филип усети на нажежената си буза неприятното и необикновено студено докосване на златото. Тази чернокоса госпожа му даде завито в станиол блокче шоколад и го изпрати в другата стая, защото имала да разговаря нещо с майка му, а в другата стая през това време той щял да си играе с Фараон. Фараон беше сойка в клетка от месинг и когато Филип прекрачи прага, Фараон му се обади с пресипнал и дрезгав глас: „Bonjour, monsieur!“

Изтръпнал от този птичи глас, без да диша дори, вцепенен, Филип се залепи за един огромен старинен фотьойл, усещайки как пръстите му бавно потъват в станиола, как шоколадът се топи в ръката му, как не знае какво да — направи със смачканите си цветенца (да ги хвърли ли), как майка му плаче в стаята отсреща, съвсем тихо, но плаче, а сойката рови из клетката си, върти въртележка, бели лешници,

остри клюна си в лъскавите пръчки и всичко е толкова неприятно, задушно, мрачно, прекалено топло, всичко лепне като разтопения шоколад, всичко вони на грозната креслива, сива птица: „Bonjour, monsieur!“

Тази нощ вятърът засвири с първия сняг. Трошеше клони, разнасяше саждите в комина (та и плъховете на тавана от страх се бяха укротили), жребецът на хлебаря отсреща си преби крака, а Филип цялата нощ бълнуваше за английските коне, за птицата, която говореше френски, и за това, че беше чул майка си да плаче. Видя майка си мъртва, в необикновено блестящо огледало, как седи в стъклена витрина, а пред нея на покривката стои пачка банкноти (червено зеленикаво тесте банкноти, превързано с виолетова връв, съвсем ясно видя всичко това пред себе си върху косматата, сукнена покривка), а птицата от другата стая викаше на френски: „Bonjour, monsieur!“

Вятърът свири в комина, мрак и майка му плаче в мрака.

Никога не се осмеляваше да запита за каквото и да било тази мълчалива жена, но онази нощ, когато беше вече почти в прегръдките на смъртта, той запита майка си съвсем естествено защо плаче.

Тя не му отговори нищо. Тихо хълцаше.

Той стана и отиде до леглото ѝ.

— Мамо, какво ти е? Защо плачеш!

Докато стоеше до мамино легло бос, в дългата си нощница, той си мислеше, че майка му ще го върне в неговото легло, но стана обратно: тя взе двете му ръце и започна да ги целува и така (не знае как се бе случило всичко) той се намери в нейното легло и усещаше само, че тялото на майка му е хладно, а сълзите горещи като разтопен восък; той плака с нея, а навън свиреше вятърът, къртеше комини и отнасяше умрели птици и увехнали листа. Тази нощ се разболя от тежка пневмония, цяла зима прекара между живота и смъртта и тогава разруши бронхите си и левия си дроб за цял живот.

А всичко беше започнало край този сив, мръсен прозорец в онази далечна октомврийска нощ с английските коне.

„Трагедията на една провинциална лавкаджийка! Гарванът, който говори френски! Банкноти на покривката и онази антипатична стара баба с черна перука! Каква ли драма беше това? Какво ли тайнствено посещение беше това в онзи мрачен палат? Къде е всичко това днес и къде е изчезнало то като мъгла?“

Стойки до този мръсен нисък прозорец, до самото стъкло, така че чуваше как някъде зад стената в стаята бие часовник, Филип усети, че зад завесата в стаята някой се движи, а когато зад скъсания транспарант се показа нечие жълтеникаво, сънено, брадато лице, той изтръпна и целият смутен и развълнуван, тръгна с бързи крачки по улицата до манастирската черква. Черквата беше празна. Една просякиня гласно въздишаше пред жертвеника на дева Мария, барокова царска фигура, с корона на главата и жезъл в ръката, с червеникаво плюшено наметало с извезани златни кремове. В огромната сграда беше влажно, студено, миришеше на мокра пепел и изгнили дрипи. Зад главния олтар беше като зад кулиси: стари дрипи, рокли, дъски, стълби, паяжини, газена лампа, бутилка терпентин, клещи. Всичко това беше старо, отдавна дадено представление, което още продължаваше, без да се знае защо. Знамена върху жертвениците, икони, мраморни ангели, влажна дрезгавина и далечно чуруликане на птичките по камбанарията. А навън около черквата — обрасли с трева гробове. Огромни повърхности бели барокови стени, измити от дъжда и вятъра, с лястовичи гнезда и следи от врабчета, а покрай полуразрушената и обрасла във вечна зеленина ограда от червени тухли — стари гробове на ковачи и ковачки, на почитани градски майстори и на господата абатите и канониците от панонския капитал, със звучни надписи и средновековни гербове на църковните им ордени. Под огромна гранитна плоча, в сянката на абсида, лежи някакъв граф Юксхуел-Кранещег, който пристигнал тук, на турската граница, на кон и в дантели от времето на Людовик Петнадесети, после умрял в това панонско блато и оставил след себе си в Костаневец сто и двадесет празни стаи, които стоят празни вече двеста години, без някой да е стъпвал в тях. Тук е и абатът, от „Дева Мария“, каноникът Ловро, под високо израснал кипарис, приятелят на майка му Казимира, за когото Филип известно време се съмняваше да не би той да му е баща, а там някъде покрай централната алея, вляво, потънал в трева, с черна овална табелка върху тежък масивен кръст, е гробът на неговия

законен баща, Филип, прислужник и личен камериер, на негова светлост епископ Силвестър, по него той сам по собствена инициатива се бе прекръстил на Филип, макар че бе кръстен на името на полския крал Сигизмунд, а и в училището, до гимназията, го наричаха Сигизмунд. Бащата на Филип беше умрял, когато Филип бил на две години, и той всъщност не знаеше помни ли покойния си баща, или го знае само по снимките от плюшения албум. Бащата на Филип беше слуга при епископа, камериер, който, както разправяха, бил дошъл да служи при епископа в каптолския град по препоръка на един маджарски граф, а снимката в албума на майка му го показваше в графска ливрея с галони, като *valet de chambre*, в лачени половинки и бели памучни чорапи, които под коляното бяха прикачени с богато, украсен златен жартуер. Избръснатото бледо лице с подчертани страстни гънки около устните и здрави зъби издаваше съвършено безлично същество, с хладнокръвен, апатичен поглед на роден слуга; този тайнствен баща стоеше над детството на Филип като сянка, от която той години наред се страхуваше. Този мъртвец, когото Филип помнеше само от одъра, когато лежеше между теменужки и книжни дантели, започна да живее във фантазията на Филип като мъчителна и все по-тъмна загадка. А ето и днес, след четиридесет години, Филип не може да намери отговор на въпроса: дали тази изгнила ливрея под дъбовия кръст наистина е негов баща, или това е бил само един ход на майка му, лавкаджийката; за нея из града се говореха много неща, но тя никога не даде отговор нито на един негов въпрос, по който да може да се направи извод за нещо, което да не се покрива със строгите законни документи. А съгласно тези законни документи този маджарски графски слуга се бе оженил за хотелската камериерка Казимира (която преди това бе служила из западноевропейските столици и говореше няколко европейски езика) и тук на служба при епископа в каптолския град, в десетия месец от законния брак им се роди дете, кръстено в същата тази манастирска черква е името Сигизмунд Казимир.

Слънцето беше проникнало вече през короните на липите и черниците, когато Филип се върна по Фратарска улица. Лавката беше отворена и той се намери пред тезгяха; онова неприятно, брадато лице, мрачно и подозрително, му наля сливова и наблюдаваше под око бледия чужденец, който още от ранна сутрин се мотае под чуждите прозорци. Филип изпи сливовата си, после още една, запали цигара и седна на висока празна бъчва, поглъщайки целия този поток от стари и толкова добре познати миризми.

Същите стари, непроменени миризми! Цялата малка ниска стаичка бе обвита от тънка хоризонтала дим, който като воал се стелеше около предметите, шкафовете и плетената кошничка за кифли; от всичко струи остра и дразнеща влажна миризма на тютюн, който е залял цялото помещение със струята си. Мирис на пури, на ракия, възкисела миризма на черен хляб, на сливова, на газена лампа и тютюн за дъвчене в розови пакети на последната дъска на полицата! И ловджийските колбаси все още висят на същия гвоздей на външната дъска на стъкления долап с връзки за обуца и лоени свещи! Гледайки тези: стари и така добре познати предмети, Филип помириса пръстите си, няма ли и в тях да усети миризмата на мокър детски сунгер и да чуе скърцането на калема, който тежко и неумело се движи по навлажнената плоскост на плочата. Тук, веднага до тезгяха, пред стъкления шкаф, покрай плетена кошница за кифли, от единия до другия край на стената бе окачена червеникава завеса, която се движеше по метален корниз с медни халки и разделяше стаята на две части: на самата лавка и на помещението, отделено със завесата, където Филип учеше да пише първите си думи, а огромната му детска сянка падаше по завесата и пълзеше по тавана като призрак. Сега нямаше завеса, но старият фотьойл, някога облечен в черна кожа, все още си стоеше там, опрян с облегалото на стената и покрит с прогнила, вмирисана гуня като стар кон. Още тогава, преди тридесет години, се подаваше утробата му, изпълнена с пояси, перести кръгове и кичури суха, остра, бодлива морска трева, а днес това беше само гнил скелет на един фотьойл, напълнен с парцали и покрит с гуня. И старата, обелена, полирана маса е още тук! С чекмеджето на тази стара очукана маса Филип си играеше цели седем години. Беше строго забранено да се отваря чекмеджето на тази стара, червива и под полировка толкова тайнствено жива маса (пълна с невидими движения). Чекмеджето беше

много стегнато и се отваряше страшно трудно, като тайнствена врата, а в полумрака на тъмното пространство блестеше остър, гол кухненски нож и гледайки лъскавото солингеново острие, Филип имаше чувството, че е прекрачил прага на потънала в паяжини тъмна средновековна оръжейна. Дъхът му спираше и той чуваше как сърцето му бие в гърлото от страх, да не би да го чуе майка му отсреща в лавката и да не пропаднат за миг всичките му усилия да издърпа чекмеджето бавно и тихо; това издърпване често можеше да продължава и повече от половин час, с притаен дъх и с неспокойни, треперещи пръсти.

Всичко беше на мястото си в този влажен гроб, само една вещ липсваше: старият параван! Това беше старинен, английски петкрилен параван, с рамки от червен махагон, но коприната му бе съвсем изгнила и по драпериите някой беше налепил стари снимки и литографии от илюстрирани вестници: английски крале с яки Мария Стюарт, голи робини, соколари, конници, графове, графини, ловци, елени и генерали. Негри и негърски пристанища: далечни ширини на плитко море, което залива пясъчния бряг с пенливи и зелени вълни; има и мачта, на мачтата се вее знаме, а Филип е с тропическа бяла каска и храбро върви през зелено Конго с шествие роби; дебрите дишат и се чуват маймуни как кряскат по клоните. Навън е зима. Двойната телефонна жица се е проснала над пътя, от стария, обрасъл в мъх покрив до другата страна на улицата, цялата е покрита с тежък, мокър сняг, който вали на едри парцали, монотонно и непрекъснато. Размахвайки топлите си криле, една птичка докосна жицата и мокрият сняг падна. През горната част на стъклената врата, на която няма завеса, се вижда как навън вали сняг, цялата лавка плува право като кошница на въздушен балон, лавката със своите мрачни миризми, пури, завеси и стария фотьойл се издига право нагоре и лети, а параванът пред дивана расте до свръхреални размери. Пред Леди Смит кънтят оръдия. Железните челюсти бълват огън и мирише на барут. Една батарея с шест впряга е напънала всички сили да изкачи едно тежко оръдие на поставката; космати конски бедра, ранени бутове кървят, неспокойни черни опашки, разкъравени ноздри, плющени на камшици и страшни маски на конници в отблясъците на димния оръдеен грохот: Ледисмит е обсаден, генерал Де Ует със свитата си на едър черен жребец наблюдава обсадата на Ледисмит, а навън вали

мокър сняг, някъде в дъното на улицата звъни шейна. Филип, целия завит в стар вълнен шал, така че ресните падат на коленете му като на истински пътник, пътува на стола си и гледа ония графски коняри, соколари, княгини и крале, гледа как във вечерния полумрак изчезват призраци в брони. От време на време се чува звънецът на вратата на лавката; навярно някакъв кочияш, дошъл да купи кифла и да изпие дажбата си гроздова ракия, изтърсва снега от ботушите си или някой е прескочил да купи „Вирджиния“^[1] за господин доктора; мирише на тютюн, на ракия, а над главата на дребен бароков негър с бяла чалма трепка синкаво пламъче: ако някой от важните господа пожелае веднага да си запали пура, като постоянен клиент на госпожа Регина, лавкаджийката на ъгъла на Фратарска улица. Тези картини от сивия старинен параван бяха всъщност единствените истински картини, които Филип бе почувствувал в живота си. По-късно, когато сам рисуваше и пишеше много за живописиста, той написа и прочете много неща за проблемите на художническата техника, но въпреки това винаги чувствуваше смътно, някъде дълбоко вътре в себе си, че картините, ако действително са истински, живи картини, би трябвало да говорят поне така гласно, както му говореха ония сиви, скъсани парцали в здрачините тук, в тази вмирисана стая. Нито на една картина никой не е умрял така трагично като Пжемислав, полския крал с лъскавия герб върху бронята на гърдите си, тук в тази лавка, при жълтеникавата и мъждукаща светлина на газената лампа. Скачащи тигри, чудно красиви бронзови негърски гърбове на търсачи на бисери, настръхнала лъвска грива, бурски батареи пред Ледисмит, маршали, коне, прекрасни млади жени, целият този тревожен сън кипеше тук, на тази испанска стена, като зеленикавата отрова в ретортата на вълшебника, но с това вглеждане във вътрешната страна, с това непрекъснато фантазиране в себе си и за себе си започна за Филип толкова фаталното му откъсване от всяка действителност. Тук именно той се откъсна от непосредствения живот твърде отдавна, още в самото начало, и тридесет години вече тича по тази непосредственост на живота, а още не я е стигнал.

Пред лавката спря каруца. Влезе кочияш за шишенце ракия; дрезгавият глас и тежките стъпки на чизмите прекъснаха мислите на Филип и той се развълнува, като че ли някой го беше събудил. Навън блестеше ясно априлско утро, лаеха кучета и се чуваше как от другата

страна на улицата весело и предизвикателно кукурига петел. Филип плати сливовата и се запъти към „движението“ под стената на старата крепост, усещайки в ноздрите топлината на слънцето и влажния дим.

[1] Пура. — Б.р. ↑

Кафенето под платаните на „движението“ вече беше отворено. Снощи тук е имало благотворителна забава и всичко вонеше на разлято вино и вкиснали гозби, една гърбава старица вдигаше облак прах, събирайки намусено, с мърморене смачкания станиол, разкъсаните гирлянди, кокали, отпадъци от яденета и угарки. Филип поръча чаша мляко. Като късаше с върха на пръстите си вече третата кифла и дъвчеше това влажно, размекнато, блудкаво сладко тесто, без вкус и без желание, неспокоен и разсеян, той се взираше в платаните пред прозорците на кафенето, в лехите с лалета и в празната месарска каруца, която, цялата в кръв, се връщаше покрай манастирската ограда. Наблюдавайки сивото и набръчкано лице на гърбавата метачка, задебелите ѝ бузи, твърди, сякаш са от слонска кожа, гротескните ѝ движения, жалката ѝ осанка, Филип се разсейваше в детайлите и все не можеше да придаде на тези детайли около себе си някакъв по-дълбок смисъл.

Само детайли около него: размекнатата кифла, църкане на врабчета, стара вещица, която вдига прах, ранно утро и умора в ставите на пръстите, темето, в ръцете, в мислите, във всичко. Само детайли и някаква неимоверно тежка, непонятна умора. Вече от доста време Филип забелязваше, че всички предмети и понятия в неговия поглед се разпадат в детайли; само през най-деморализираните дни на войната, когато всичко се разпадаше и когато единствено се чуваше как материята се трупа в безумни количества и това, че човекът сам по себе си всъщност не е нищо друго, а някакво незначително и дребно количество, само през тези най-мрачни и най-самотни дни на Филип му се случваше да не може да проникне в събитията и не можеше да си даде сметка за собственото си съществуване. А напоследък той беше все по-неспокоен и това състояние ставаше все по-непоносимо.

Багрите например, този жив извор на най-топлите му емоции, започнаха да сивеят в погледа му; докато преди Филип виждаше багрите като водопадни каскади или като удари по отделни музикални инструменти, сега, напоследък, тази жизнена сила на отделните багри постепенно увяхваше и на него му се струваше, като че ли багрите не съживяват предметите, нито нещата, като че ли това не са воали, които обвиват явленията в живота, а само очертания на отделни форми, оцветени твърде бледо и правилно, като очертания на рисунки, нарисувани с водни бои в детските блокчета, без отношение, без

наситено многозвучие, без възхищение. Докато преди той виждаше багрите като символи на състоянията и светлините, сега цялото това възприемане на багрите се превръщаше в неспокойно и непонятно движение на оцветени плоскости по улиците, по сивите и опушени градове: кобалтова плоскост на трамвайната каруца, в хоризонтални движения, тъмножълто платнено петно на куртката на регулировчика, светлозелена риза на един минувач и съвсем бледосин цвят на спокоен океан на огромна географска карта във витрината на една книжарница. Кобалт, тъмножълто, светлозелено, бледосиньо — като пръчки, като петна, като оцветени факти, а зад тях — нищо. Кобалт, тъмножълто, светлозелено срещу калносивия гумен обръч на автомобилното колело, бързо въртене срещу светлорозовия bois de rose шарф на тялото на млада девойка или тъмнозелената завеса като драперия на една витрина, натъпкана с полирани мебели — той виждаше само това отношение между отделните цветове в непонятно движени, безжизнено, глупаво, невероятно празно, без въздействие, без преживявания, без емоционална подплата — нищожно, безсъдържателно.

Минават хора по улиците, движат се лица в редици, лица напудрени, бледи, като на клоуни, с огнено червило на устните, късогледни маски на жени в траур, лица на гърбави, издадени долни челюсти, восъчни дълги пръсти с черни, посинели нокти, всичко доста грозно. Гладни лица, хищнически муцуни, заклеямени с разврат и пороци, със злоба и грижи, мръсни и зачервени лица, глави като рапони, негърски муцуни, челюсти, остри, месоядни челюсти и всичко е сиво като фотографски негатив.

Седи Филип зад мръсните стъкла на прозореца на градското кафене, гледа как по улиците се движат тълпи и си мисли за своето последно колоритно изживяване преди година и половина в един южен малък бароков град през тиха златиста есен, когато нервите му все още не бяха така разстроени като тази пролет. Беше свършено тиха, мека, блага есен, а онова тъмно дърво в каменния манастирски двор, съвсем тъмнокафяво, като изтъркана брокатна тъкан, оня мраморен рицар в броня върху сив бронзов пиедестал и трите воценици пред една картина в златна рамка, червената, боядисана със сепия и измита от дъжда черква в тъмнината — това беше есенно златист полумрак на свечеряването, изпълнено с блясъка на едно благословено

вдъхновение! На мраморния четириъгълен черковен под догаряше вощеница, последните ѝ пламъчета гаснеха в широки, полуосветени кръгове по ъглите на черковното пространство като пламъчета на изгаснал факел и с блясъка на златото по амвоните и кънтенето на монашеските сандали по мрамора на празния храм се смесваха в необикновена и съкровена гробна хармония. Филип имаше чувството, че е влязъл в светлозеленикави простори на прясна, още мокра от боите картина и в празната черква почувствува нужда да вдигне от вълнение двете си ръце, разчувствуван и възхитен от богатството на новата палитра, която се отвори пред него като скъпоценна, обшита с метал кутия. В онзи възторжен миг, с вдигнати ръце на мраморния черковен под, той приличаше на някаква тайнствена делфийска статуя с масивни, прави, като приковани на черния мрамор крака, с ръце в облаците на трепетното вдъхновение, което изглеждаше съвсем близо до него, на една крачка, само да потопи четките и да почне да рисува. В очакването на тази своя картина, на това свое въодушевено тръгване из нови простори и хоризонти на нови изразни възможности цялата есен тогава му мина щастливо и приятно, като на топла женска длан. Черните копия на фабричните комини, базалтовите коридори; с мраморни стълбове и с изглед към зелените тихи огледала на алпийските води, влажните гори, с есенните ухания и замъглените планински масиви на ледниците — всичко това изглеждаше вече като „отвъд осъщественото“! Топлото трептене на последните зрели есенни дни над старите градски покриви, мраморните маси по тихите планински кръчми, забравената стара, болезнена мъка от напразните усилия — всичко това изглеждаше толкова разкошно, толкова зряло, толкова напълно овладяно, че Филип се чувствуваше много по-близо до мъглите и рибите, до хълмовете и червените ябълки из овощните градини, отколкото до каквото и да било човешко в себе си и около себе си. Оттогава беше изминало доста време, а той не бе нарисувал нищо; след онези два-три щастливи есенни дни той отдавна вече не бе изживял нищо, което действително да заслужава да се изживее: мъкне се по кафенетата, живее между тези двуноги, които носят чадъри, и винаги когато говорят, говорят за нещо реално (за хляб или месо), движат челюсти или протези, а всичко е напразно и човек няма никакви висши основания да живее. Седи Филип в кафенето, гледа как хората минават по улицата и си мисли колко чудно и загадъчно е това

движение по улиците. Минават хората и носят в тъмните си стомаси сварени кокоши глави, тъжни птичи очи, крави бутове, конски бедра, а до снощи тези животни весело са размахвали опашка, кокошките по курниците са кудкудякали в навечерието на смъртта си, но сега всичко е завършило в човешките стомаси и това движение и лапане, с една дума, се нарича: живот из западните европейски градове в залеза на една цивилизация.

Ръцете! Как само изглеждат тези човешки ръце, които минават из градските улици! Тези човешки ръце колят, вземат кръвта на други животни, създават машини, бодат с игли, държат нажежени ютии, лампи, знамена, бръснари, инструменти; хората носят ръцете си из улиците и не знаят какво да правят с тях. Свалят меките си шапки, размахват бастуни, носят в ръцете предмети, цигари, книги, една ръка държи друга в магнетизма на телесното докосване; топли са човешките ръце, потят се, крастави са, ранени, изкъпани, боядисани, люлеят се в безжизнени люлки, следват движението на човешкия вървеж като месести украшения в еднообразни амплитуди и така човешките ръце се движат из улиците заедно с хората по този дълъг и неплоден човешки път, който протича, който нахлува между градските стени като вода. Хората мъкнат със себе си ръцете си, дълговете си, изгнилите си зъби и грижи, и жени, и деца, и уморените си крака, и нездравото, жалко тяло, олюляват се и се клатушкат, отварят уста, говорят, викат, а тук-там на устните им се появява и човешки смях. Все още има много кръвожадни дебери в човешките лица и този неестествен смях, който се появява тук и там между хората, този смях ехти като сребърно звънче над мрака, но, общо взето, човешките лица са уморени и неподвижни; повече от дърво, отколкото от месо. Чудни са тези човешки лица, вцепенени, твърди, като издялани с длето, а пък верижките, тъканите, кожата — всичко това виси по хората като излишно украшение и се заплита с полите, с гривата и космите, герданите и очите в чудна неразплитаема плетеница — късогледо, изморено, злобно и досадно. По право лениво и сиво, както е досадно това окадено, пастелно сиво небе над покривите и замърсения куршумен цвят на мастилениите отражения по стъклата на затворените прозорци.

Филип наблюдава от кафенето движението на хората по улицата и си мисли, че цялото това движение трябва да се нахвърля на едно

платно и да се нарисува. И стъпките по асфалта, и скърцането на оста под тежестта на колата, и грохотът на метала по гранита и релсите, всичко това трябва да се хване някак си в движение, реално и правдиво да се фиксира в някаква висша обективизация, но същевременно усеща колко безсилен е той срещу всички тези количества и как без отпор се губи под тях като смачкан и безпомощен детайл. Защото как е възможно всички тези разлети миризми на напитки, бензин, масла, прах, дим, тютюн за дъвчене, глицерин и гуми да се нарисуват сред онази глъчка и кашляне, в онези мигновени, непонятни полутишини, когато не се чува ни гласът на автомобилната свирка, ни звънецът на трамвайния гонг, когато целият град е замрял и е спрял под подметката на един парализик, който влачи мъртвата си обувка по асфалта, и в този миг не се чува нищо друго, освен как този парализик мъкне скъсаната си обувка по паважа. Напоследък Филип се измъчваше от прекалено силна звукова раздразнителност; дълго вече той се бореше с въпроса, как да отдели цели комплекси звукови понятия от художествените си замисли. Тези звукови мотиви все повече пречеха на концепциите му и той си мислеше, че ще може отново да рисува само ако оглушее! Върху картината, която той от време на време виждаше, обикновено се разливаше някакъв звуков ефект и в същия миг в главата му изчезваше художествената нишка; този нов звук го отвеждаше към нови асоциации и той се разсейваше в напразно витаене над картините като хищна птица, когато плячката ѝ се скрие и изчезне от кръгозора. Неочакван звук можеше да увлече Филип като свирене на вятъра и той се разсейваше из просторите, които изчезваха в безплодна мрачна празнота. Вече години наред той седи така неподвижно пред прозорците на кафенетата, гризе нокътя на левия си показалец и си блъска главата над основния проблем: трябва ли изобщо да се рисува и ако безусловно трябва, тогава как?

Ето, минават по улиците градски тълпи, изчезват в дрезгавината и на тях живописиста съвсем не им е нужна. За какво са им картините на тези хора? Още тракат шпори, а по реверите на дамските палта се виждат книжни цветчета, женските гърди играят под бялото платно като бели восъчни топки, гласовете са тихи, минават лица и говорят, той се вслушва в уличните разговори вече години наред и още не е чул нито един минавач да говори за живописиста. Тези людоедски, груби и жилави лица носят със себе си своята мизерия и за тях проблем е не

живописиста, а тяхната мизерия. Хората се движат като восъчни кукли, дращят се по тила, дъвчат тютюн, а след тях всичко дими от пури, от тела и от мъка. Всеки отделен човек мъкне със себе си огромните кръгове на своето съществуване, топлата си утроба и чужди топли утроби, от които е излязъл като гъсеница, и сега се мъкне и измъчва с отровното си жило, гризе, боде, хапе, разкъсва и го разкъсват, впрегнали са го и го бият с камшик по главата, всичко се движи в кръгове на отпор, глад и страх и сред всичко това живописиста, общо взето, е неизвестна и излишна!

Във всяко човешко око има тъга, с каквато животните от клетката наблюдават живота; движенията на човека са мъчителни и болезнени, защото всичко е оковано в решетки и заключено в клетки, а в клетките живописиста е съвсем ненужна. Може ли човек да спре тези потоци от хора по улиците и да им заговори за живота с езика на живописиста? Жените носят кехлибарени огърлици, обувки от змийска кожа и пъстри токове, а очите им са сини като пролетни води. Жените мечтаят за скъпоценни кожи, за копринени чорапи, а не за картини. Хората се мъкнат из улиците, оковани във вериги, търкалят се спиците на колелата, отекуват стъпки и в лицата има нещо гущерско, нещо кукленско, сиво, пияно и всички са уморени, сънни и жадни за сън, а в това движение някой е вдигнал бастуна си с обкована със сребро дръжка като полкови капелмайстор и се движи, сякаш върви пред духовна музика и сякаш знае къде е тръгнал; възможно ли е да се нарисува един такъв глупав минувач, който върви пред тълпите, който има бомбе и за когото е особено важно да изглежда като полкови капелмайстор с ясен поглед, накъде върви, и той, и улицата, и заедно с него всемирният механизъм, който бие правилно като часовника между никеловите капачки в джоба и стрелките се движат правилно, и всичко тече, всичко се движи, като навит часовник в джоба на глупав минувач. Разсейвайки се така по редица странни и чудати наблюдения, Филип знаеше, че се пилее по нехудожнически виждания и че всички тези негови разсъждения бавно преминават в безполезен анализ на детайли, но този процес на разсейване, това непрекъснато отклоняване ставаше у него все по-силно и по-повелително. Някой носи в ръка пъпеш, някой пуши лула; една жена трепка с очи като видра и сигурно още тази нощ ще улови риба в мътната вода, а един човек изглежда като слязъл от тиролска картина: с къси панталони от еленска кожа и

хармоника. Гризачи, термити, дребнави хора, канцеларисти, късогледни мравки със замърсени каучукови яки — те взаимно се унищожават с отровна киселина из вмирисани и непроветрени стаи, в които мъждукат газени лампи; стомаси, пълни с бира, лъскави спици на колела, прическа на една дама като стара египетска мумия — цялото това сънно и гладно ръмжене в погледите, тези грозни тела, тази жалка плът, този глупав вървеж, всичко това се движи пред Филип безцветно, сиво, загадъчно и мрачно. И тези вълнения ставаха все по-тягостни и все по-чести!

Той се сещаше и за старата забравена воня на мръсната вълча клетка, за сивата и остаряла вмирисана менажерия, която бе видял някога отдавна в едно провинциално панонско предградие. Валеше дъжд, звероукротителката в червена пиратска блуза, украсена с галони, галеше тлъста сънена змия под червеникава раирана пухена завивка; чуваше се как дъждът се хлъзга по зеленикавия платнен покрив на менажерията, а някъде се обаждаше тенекиен улук. Сред хаоса от картини, които представляваха животът му през последните години, сред дима в замърсените кръчми и залети с ракия кръчмарски маси, в безлюдните алеи и безмилостния утринен звън на далечни камбани, в тежките безсънни нощи Филип изведнъж си спомняше забравената вълча миризма и жалката провинциална менажерия, този спомен беше за него тъжен звън, капка отрова и състоянието му ставаше още по-мъчително и по-тягостно. Под впечатлението на тази отвратителна животинска вълча миризма, която беше напоила полуосветеното пространство под мокрото зеленикаво платно със задушена воня на недогоряла ацетиленова лампа и мокри стърготини, той спираше и сякаш върху половината от мозъка му се разливаше остро главоболие, той се хващаше за главата и не можеше да направи крачка! От такива състояния го спасяваше само алкохолът — да се напие и да забрави.

Седи той някъде в предградието и пие вече втори ден. В кръчмата се здрачава и е полумрачно, покрай газовата печка на канапето дреме черен котарак и мърка. Кръчмата е под моста, а през стъклото на прозореца се вижда как под тъмния каменен свод на моста, под мек пролетен дъжд минава сиромашко еврейско погребение; дървената урна на погребалната каруца смешно се люлее над черния ковчег, а равинът има съвсем черна, къдрава, библейска, асирийска брада. Над това тъжно шествие на дълги, смачкани, черни

сака и чадъри, при неспокойния полъх на вятъра леко потрепва пастелносиньо знаме на реклама за стерилизирано мляко: огромното неестествено кърмаче на пастелносиньото платно, с подпухнали и облещени водни очи, синьото знаме, опънато над улицата с червени тухлени къщи, кръчмите, вехтошарските витрини, сиромашкото еврейско погребение и забравената вълча миризма (вонящото загнило черно месо в чугунена чиния на пода на клетката) — всички тези картини и сега стоят пред Филип като извънредно живи детайли, без никаква вътрешна свързваща сила, която да може да спои всичко това в някакъв смисъл и хармония. Силата, която можеше да свърже тази разкъсаност, на моменти се чувствуваше в алкохола, но тази неврастения беше опасна, защото изтрезняванията от тези пияни състояния ставаха по-празни и по-сиви. У Филип животът започна да се топи на съставните си части: все по-неспокойно започна да расте у него едно непрекъснато, разнищващо, аналитично разпадане на всичко; всъщност у него растеше процес, който се бе откъснал някъде от целта си и сега продължително време вече всичко от само себе си върви към разпадане. Това съзерцателно разнищване на всичко, което попадне под ръката или пред погледа му, бавно се превърна в мисъл, която от ден на ден започна все по-силно да го преследва: в представата му за неговия личен живот започна да изчезва всеки, дори и най-малък смисъл. Неговият собствен живот се бе откъснал някъде от своята основа и бе започнал да се превръща в призрак, който няма никакво основание да съществува, и това продължаваше вече доста дълго, ставаше все по-тежко и по-уморително.

Филип живееше в една пететажна къща, където всичко миришеше на гъша мас, на газови лампи и на детска урина, а асансьорът имаше жалък вид като стъклена катафалка за второкласни погребения: черно лакиран шкаф с мека седалка от тъмен, извехтял плюш. Да стои край прозореца и да се визира в опушените мрачини — това беше животът на Филип през последните две-три години; да гледа как по цели дни болни деца с увити вратове пречертават някакви картинки по стъклото на прозореца. Колко са мрачни жилищата на хората, какви вмирисани бърлоги са тези жилища, а децата, завити в бархетни дрипи, копират глупави рисунки, държейки ръце над главата си, неуморно, високо, през целия дъждовен ден. Комини, покрити с гъст воал от пушек като завеса над тези мрачни стени, всяка сажда оставя след себе си следа като дървеница, а димът се влачи по покривите, жълтеникаво син и мръсен като гладен селски пес, тежък като чувал цимент и зелен като кална вода. Ветропоказатели на опушени комини, лъкове на трамвайни лири, мокри, тъмносиви, мръсни улици, полумрак! Стои Филип до прозореца и си мисли, че всички тези отоплителни печки за въглища, хидранти и газомери, така глупаво струпани на едно място, всъщност нямат никакъв смисъл: всички тези индустриални машини са мръсни като клозети и всички тези купища смет, стоки и суровини би трябвало да се отделят от жилищата на хората! Шумят водосточни тръби, съскат кранове и ключове за газ, бръмчат телефони и медни жици по покривите, блъскат се врати, звънтят музикални инструменти, лаят кучета, а някъде в стената монотонно тананика една и съща капка в правилни интервали като часовник. Ромон на капчици, ехо от човешки стъпки в неосветени коридори, далечни гласове някъде в дълбините на пететажната сграда, вопли на негърска грамофонна плоча и разстроените нерви на Филип в този шумен ад, който адски клокочи около него, а той вече не може да разбере защо става всичко това, защо той няма сили да се противопостави на всичко около себе си и да започне нещо ново със себе си и с живота си.

В краката му лежи огромният опушен град сред облак от сажди и дим във февруарски полуздрач: това е прехвалената Европа, тази златна благословена земя със сини, топли, южни меандри, където цъфтят портокали, и със северни страшни, опушени крепости, където децата боледуват от ангина, а из влажните улици се мъкнат девойки

със скрофули. Колко жалки са гипсовите Хигии по прашните аптекарски витрини! Като ламарината на детските играчки, толкова са тънки, прозрачни и безсмислени всички огради на човешките схеми, с които хората се ограждат от истините на живота и от истинската жизнена реалност. Това са всъщност кубчета на детски играчки, на религии, коледни глупости, идилии, които внасят култа на чистата лъжа, а зад всичко надничат стоките: купувайте маргарин, шоколад, портокали, ванилия, платове! Хората измислиха тапетите, килимите, паркета, тръбите с топла вода, стъклените врати, златните рибки, кактусите и цели витрини книги по жилищата си, които никой не чете. Хората са натрупали под покривите си китайска майолика, акварели, покривки от дамаска, копринени чорапи, скъпоценни кожи и диаманти. Хората си лакират ноктите като древните източни народи, къпят се в мраморни вани, возят се в затоплени каляски, пият горчиви остри ликьори, но понятие си нямат какво представлява действителността на живота и как би трябвало да се живее!

Напоследък Филип все повече и по-упорито си мислеше да се откъсне от целия този пушек и от тази воня и да замине в къщи, в Панония, отдавна не беше си ходил. Да прекара долу при майка си в костаневецкото лозе една есен, богата, спокойна, винородна!

Тъмен, мастилен южняк, бледа луна, мека нощ с далечни трепкания на светлини в долината. Черни дъбови корони на кръстопътищата, неспокойни, звездни нишки зад мъгливите петна, а тук и там из отдалечените лозя по някой единичен изстрел, който сетне дълго кънти по долищата и полята и изчезва в трапа край воденицата като далечна гръмотевица. В полето тишина. От време на време се чува по някой царевичен лист, който се огъва, сякаш по пътеката върви жена с колосана фуста и отминава по мостчето. Текат води, мръсни, кални, панонски и клокочат под мостовете, а разпнатото тяло виси над тополата безмълвно, ламаринено, под дървено покривче, с книжно цвете в стъклената кутийка като в стъклен ковчег: целият следобед един слепец с хармоника плака край него, а сега е тихо и няма никой. Панония спи, няма сажди, ни тичане, ни нерви. Там нощите са тихи като угаснала лула: без светлини, без дим, без пушеци. Само кучетата се движат нощем край плетовите с подвити опашки, превили гръбнак, вървят само на предните си лапи, готови да скочат, със святкащи очи, тези другари на плетовите и траповете, сред силни миризми на пресен

тор: на една страна — миризма на цървули, на друга — из гнил кокал, плет, а зад плета млада патица в курника.

Дълго се измъчваше Филип в мъгливите си фантазирания и преди няколко нощи разбра, че е време да тръгва. Над облака от сажди, който се издигаше над обвитата с пушек гора, стоеше осветената плоча на един часовник; черните стрелки върху тъмнооранжевата, стъклена, осветена плоча пробудиха у Филип представата за времето, той усети как времето си минава и добре ще бъде да тръгне. И така тръгна, а сега седи в каптолското кафене и около него се носят като дима от цигарата му кълба от умореното му фантазиране за преходността на човека в пространството и времето и за това, че жизнената действителност е необхватно огромна в сравнение с такова нестабилно явление, което се нарича субект, и с някои дребни, съвсем незначителни, извън субекта несъществуващи детайли, които образуват познавателните кръгове на този субект, а самият субект не е нищо друго, освен детайл в поредицата детайли, всъщност всичко е някакво огромно движение, изпълнено с умора и мъка.

Къде ни е доказателството, че нашето „аз“ е трайно, че „ние“ продължаваме трайно и непрекъснато да бъдем „ние“, къде ни е мерилото за това? Къде е доказателството, че той като субект не е заминал окончателно от тези мръсни и изостанали условия, когато преди единадесет години за последен път седеше в това вонящо кафене, чакайки влака си? Тогава имаше край себе си на стола вързоп, завит с вестникарска хартия и завързан с канап: една риза и една четка за зъби. Тази риза вече отдавна е скъсана и четката за зъби отдавна вече е изхабена, а и тялото му, изобщо всичко отдавна е изменено и как сега може да докаже и с какво, че той е останал същият, който нервничеше тук преди единадесет години, очаквайки мига, когато ще остави всичко това зад себе си?

Име и презиме, състоянието около едно име и презиме, това са само външни, най-повърхностни белези! Конвенционални, плитки, еснафски доказателства! С какво би могъл той да увери самия „себе си“ с известна, съвсем сигурна, неподлежаща на никакви съмнения гаранция, че той наистина „доказва“ себе си? С лицето? Това лице е съвършено променено! С движенията. Тези негови движения днес са движения на съвсем друг човек! С телесното сходство? У него днес няма нито атом от онова телесно състояние преди единадесет години!

Срещу Филип на стената имаше грамадно огледало в златна рамка, от лявата и от дясната страна на огледалото на златни конзоли две царски кариатиди държаха на главите си два елински съда със зелени паунови пера и палмови клони. В перспективата на замърсената огледална амалгама, в дълбокото пространство под сребрист воал в дъното стоеше цялата зала: с двата зелени паралелограма на билирдното сукно, с гърбавата метачка, която мете надупчените томболи, серпентини и кориандоли, с гологлавия хлебарски чирак, който върху мраморната кръгла плоча на масата брой закуските за кафенето и ги предава на сънен келнер. А тук, на преден план, до самото сиво и мътно стъкло гледа в кафенето един човек блед, уморен, с прошарена коса, с дълбоки сини кръгове под очите и със запалена цигара на устната, неспокоен, мършав, разтреперан, който пие хладно мляко и размишлява върху тъждествеността на собственото си „аз“. Този човек се съмнява в тъждествеността на собственото си съществуване, той е пристигнал тази сутрин тук, а в това кафене не е бил вече единадесет години.

Чудно! Седи един такъв нероден „някой“ в едно огледало, сам нарича себе си, „че е той“, носи това свое съвсем мъгливо и неясно „аз“ у себе си години наред, пуши, но от пушенето му се гади, усеща как му прилошава, как го стяга сърцето, как го боли главата, пред погледа му играят чудни зеленикави кръгове и всичко се върти наоколо така неясно и мъгливо, всичко е толкова условно, толкова неопределено, толкова чудно нестабилно: да бъдеш субект и да усещаш тъждествеността на своя субект!

Размишлявайки така, Филип забеляза, че този блед и непознат човек пуши, това му е сигурно вече петнадесетата цигара тази нощ и той посегна към запалената цигара, която се бе залепила за устната му, хвърли вмирисаната горяща хартийка в пепелника и едва сега усети как никотинът се изцежда в гърлото му като смола и че езикът му се е спекъл от тази отвратителна воняща утайка. Отпи пак глътка мляко и потъна в истински порой от противоречиви мисли, които се появяваха у него против това мрачно състояние (като противодействие на част от неговата личност), въздъхна дълбоко при нахлулата вълна вятър, която премина през гъстия облак дим, разлято вино и паркетно масло като свежо дихание на пролетното утро.

Вярно! Тъждествеността на един субект не може да се установи ни по лицето, ни по гримасите, ни по някои външни белези. Неговото лице, гримасите и физиономията му, движенията на тялото му — това вече не са движения и гримаси на неговото тяло от преди единадесет години, но все пак връзката между неговото „аз“ съществува някъде дълбоко, скрито и неясно, обаче действително и силно!

Това са ония врабчета на стария орех в двора, оня лост на Каролина за изтупване, дъхът на вонящата лавка на Фратарска улица, гнилата камериерска ливрея на манастирските гробища, разкъсаното и потопено корабче от вестник в канала под ниския сив прозорец, от който гледаше английските коне! Тази непонятна тъждественост живее тук под неговия английски плат, под тази външна украса, където се чува как под гънката на жилетката му бие неговият часовник, под тази плът, в тези неспокойни трепереци пръсти (в които се усеща всеки удар на сърцето, а на върховете им — хладното докосване на мраморната плоча на масата в кафенето), под това буйно плетиво, във воала на тези прозрачни отношения, в тази непонятна тъкан на това състояние, завита някъде под нея, тайнствено скрита, пулсира и бие тази негова тъждественост и това не е призрак, а плът, кафене, чаша мляко, действително утро и завръщане. Тъканта на дрехите му до тялото е топла, той усеща студената вода на емайла на зъбите си, капе вода от чашата върху дланта му и му е приятно. Часовникът бие в жилетката, пружината се развива в механизма на часовника, той пие целулоид, сърбайки хладното мляко, и усеща меката си парижка риза...

През последните единадесет години наистина много неща коренно се бяха изменили. Когато последния път седеше в това неприветливо кафене, нещата около него, а и у него бяха много потъжни, отколкото тази сутрин. Тогава отново и окончателно се бе разделил с майка си, тогава заминаваше в неизвестност, гладен, с кръпки, младежки глупаво неопитен, човек, който всъщност сам не знаеше какво иска, а днес той вече не е онзи същият „аз“, това е вярно! От огледалото го гледа друго лице; но в сравнение с окъсания, туберкулозен, пропилил се, остроумно самоуверен млад авантюрист днес той е господин в костюм от английски плат, с прошарена коса, спретнат, който пътува в спален вагон, а в гардероба на гарата го чакат куфари от свинска кожа с чортови калъфи. Но между тези две лица:

между пияния туберкулозен човек с една риза на гърба и четка за зъби и този господин, който носи в портфейла си рентгеновата снимка на левия си дроб (направена в скъп южношвейцарски санаториум), все пак съществува един невидим мост: това са тези картини и тези предмети около него! Това огледало в златна рамка с две кариатиди с паунови пера, този кален панонски път, този жалък каптолски живот с лалета и катеричка в клетка на средата на площада под лампата; това кафене, тази тъжна манастирска камбана, която напразно бие над празните тавани и комини вече толкова години! Тази сутрин той се върна към една своя стара и все още неовладяна картина, към старите грижи и вълнения и оттам у него тази тъга и тази потиснатост, сякаш се е събудил в собствения си гроб.

Пред кафенето край старата стена на царската крепост вече бяха разцъфнали първите кестени; червените тухли на крепостните зидове, които се червенееха през наситената зеленина, бяха днес единствените свидетели за славата на тази стара крепост, за която някога поетите из Европа са писали хекзаметри като за основен, крайъгълен камък на западната култура. Тук господин кметът и старшията на пожарникарите бяха направили лехи и засадили теменужки около павилиона за оркестъра, а на къщата на опинчаря Болтек под целия покрив с огромни букви бе написано: Humanis. Двуетажната къща на адвоката доктор Зибенщайн с нюрнбергския еркер на ъгъла все още бе единствената двуетажна къща от тази страна на „движението“, а този кален път води по Фратарска улица в Краводер, после в Биково, Бишкупец, после през Лисяк, Яма и Турчин в Костаневец, където той лично пътува, в село Костаневец, за да види госпожа: майка си, лавкаджийката Регина, която има там едноетажна къща и лозе с вила и вече няколко години го кани с монотонните си писма. Най-сетне той беше тръгнал и сега седеше тук край това страшно огледало да чака кочияш, а всичко всъщност е излишно, уморително и тъжно. Най-тъжно от всичко е мраморната жена на средата на площада, под платаните, която се е навела над урната като някаква фигура на надгробен паметник; това всъщност не е никакъв паметник, а ликът на Победата, която полага палма върху пирамидата на „Великото време 1914-1918“. Някакъв непознат с длето бе заличил от пиедестала надписа „Велико време“, така че сега тази победа, обвита във воал, тъгува без патетичния надпис. При откриването на този паметник

Филип стоеше мирно в двойната редица на почетната рота, стегнат с ремъци и патрондаши, обхванал шията на приклада с пет пръста, които бяха като залепени за обкованото с метал дъбово дърво, а един господин в черен костюм, с чадър говореше нещо на тема от известния пожунски^[1] мария-терезиански цитат и барабанът кънтеше зловецко като раздран.

Наблюдавайки тази наведена мраморна жена, една съвсем слаба дилетантска късносеционистическа работа, Филип се пренесе в далечни сложни размишления. Започна да размишлява върху това, че преходността на всяко казионно изкуство, и особено на скулптурата, много добре проличава по провинциалните площади, където все още са останали пиедестали на различни съборени паметници, издигнати в чест на това толкова прехвалено време, а днес от тях е смъкнато всичко, което е било привидно велико около тях, и са останали само незначителни и слаби скулптури (по-скоро измити и изгладени с мокра скулпторска гъба, отколкото изваяни с ръка), поточно, обикновена еснафска измама и лоша изработка! Всички тези орли и надписи, цялото това гладно и натрапчиво дрънчене с бронза на паметниците като с меч и със статуите, като въведение във война, всичко това би трябвало да се гледа от десет-петнадесет годишна ретроспектива: какво малко разстояние, а колко са изменени перспективите. Човек стоеше тук, препасан с ремъци и броня, а днес вече не си спомня за нищо и за никого около този паметник. Спомня си само, че валеше дъжд и барабанът кънтеше като раздран. Тежката, гъста, сива панонска мъгла е погълнала всичко!

[1] В Пожун, сега Братислава, на времето е заседавал общият унгаро-хърватски парламент. — Б.р. ↑

Нямаше никакъв файтон, както обикновено става при такива случаи. Единият файтон закарал господин земемера в някаква комисия, а при другия Филип намери в едно малко, светлозеленикаво мазе край топла печка стара беззъба бабичка, която дъвчеше кифла, натопена в кафе в едно червеникаво, половинлитрово канче, и му каза, че файтонът щял да се върне следобед, но точно кога, тя не може да знае! Имаше още една възможност: да телеграфира в Костаневец за каруца и да остане да спи в каптолския хотел, докато дойде тази каруца от Костаневец. Неотпочинал и изморен от продължителното двудневно пътуване, изтръпнал от отвратителната хотелска стая, пълна с дървеници, потиснат, с единствено желание колкото може по-скоро да напусне това дяволско място, Филип се мъкнеше из сивите, гърбави улици около „движението“, гледаше затворените плевни, буница, купите сено и мамулите по царевичните ниви и имаше чувството, че потъва в тази шумна утринна идилия и няма сили да вземе каквото и да било решение. От другата страна на пътя кънтеше наковалня, в двора на ковача подковаваха дебела подравска кобила, сита, преяла, упорита, със сини панделки в гривата. Подковите цвърчаха, миришеше на въглен и на обгорели копита.

Тук стоеше някакъв жълт файтон, може би ще стане нещо! Това беше файтонджията от Бишкупец Йожа Подравец, който снощи беше докарал от попската къща в Бишкупец хазйката на попа за бързия влак за Виена, а тази заран се връщаше с чувал цимент обратно. След дълги преговори се разбра, че Йожа Подравец е съгласен да откара господина до Бишкупец и ако господинът желае, може да тръгне с него до Бишкупец, а и до Костаневец, „ако, да кажем, господинът желае това“, дотам, по прекия път, през турчинската ливада, не е толкова далече: да речем, приблизително два часа. Най-сетне постигнаха споразумение, подковаха Мица, отидоха до Льовингер за чувал цимент и за ламаринения шкаф, натовариха куфарите на Филип на гарата и така над чувала с цимент и огромните си куфари, на високата седалка на файтона на Йожа Подравец, най-последно тръгнаха по Фратарска, през Илирска, излязоха на Краишка към митницата, при линията, вече съвсем на края на града. Тук покрай широкия път минаваше алея със стари тополи, а на ниската бидермайерова приземна сграда до митницата всички шест прозореца на фасадата бяха внимателно затворени с тежки железни капаци.

„Госпожиците!“

Йоже Подравец се обърна на капрата към господина, смигна му лукаво и махна презрително с лулата си към тази заключена и с железни капаци затворена ниска къща, „в която момите сигурно още спяха“.

Каква странна дума „госпожиците“!

И все пак! Колко дълбоки тайни са погребани в тази толкова вулгарна дума, която панонските файтонджии произнасят, събирайки слюнката си под езика от погнуса и морално презрение! Тайните на едно отколешно и тъжно детство, когато тази дума кръжеше над детските тревоги като тайнствен самолет, който някой веднъж беше видял, а никой нямаше представа къде ли е могъл да се спусне! Тук някъде, зад живия плет, бе оня шипков храст, където Аурел, синът на ветеринаря, един следобед беше видял една мома, че лежи гола под червен чадър. После другарите претърсиха цялото поле, чак до потока, живите плетове и траповете, но никой не откри никаква следа от това приключение. Намериха една светлосиня съвсем избеляла панделка, закачена на глога, и един тенекиен фуркет, но дали тези предмети принадлежаха тъкмо на онази авантюристка, дето се бе пекла на слънце под шипковия храст, не можа да се установи! Като кучета с подвити опашки гимназистите обикаляха тази сива и неудобна къща, в която никога нямаше никого, всичко беше затворено и заключено и все пак се разказваше, че госпожиците пиели кафе под ореха на сянка.

Като ученик в шести^[1] клас, след едногодишна мъчителна борба един обед Филип рискува цялото си морално съществуване и се запъти към „госпожиците“. Беше юлско пладне. Патиците бяха из барите в черничевите сенки, а поветицата с моравите камбанки покрай стрехите беше увехнала от силното слънце. По всички прозорци пердетата бяха спуснати. Идеята беше смела, но логична. Тъкмо на пладне, това е най-подходящото време, никому и през ум няма да мине, че той е тръгнал към „госпожиците“! Градът лежеше съвсем празен, а на Филип му беше студено, сякаш върви в мрачно мазе. Небето бе огромно, синьо, плетове, огради, по градините макът беше цъфнал, тополи, липи пред черквата, един пес притича през улицата и след като прескочи лениво плета, изчезна в магданоза и доматите; Филип вървеше, вдървен като в наркоза, вътрешно отмалял, студен, но движен от някаква сурова и страшна смъртоносна сила; сега можеше да умре на място, но не и да

спре. Никъде нямаше жива душа, само той един-единствен минаваше през епископския площад; а имаше неприятното чувство, че е разкрит и заклеймен, че е прозрачен и че всички знаят къде е тръгнал и зад всеки спуснат транспарант сега надниква по едно познато око и гледа сина на лавкаджийката как е тръгнал към публичния дом, където в края на краищата му е мястото, „защото и той не е роден в нещо по-добро“. На тротоара пред епископската черква една бяла котка прекоси пътя му, а през отворената врата на сладкарницата на ъгъла се чуваше как някой бие мляко в котле.

Подтикван от вълнението си, от фиксидеята на ужасното си вълнение, като лунатик, с восъчни ръце и студени, потни глезени, Филип се клатушкаше унесен, полусляп, трепереше, с подкосени колене по улица Краишка надолу към сивата, грозна къща при митницата, с шест прозореца на фасадата, които бяха заключени с тежки железни капаци, ръждясали от вятъра и дъжда. Зави през двора, покрит с тухли, където вонеше на кокошки и гълъби, и изглеждаше идилично в сянката на огромния орех, но всичко беше съвсем празно, като измряло. Бялата стъклена врата на къщата бе приветливо отворена, в антрето с червени тежки пердета имаше златно огледало, а върху мраморната плоча пред огледалото — негърка от порцелан, която носи на главата си златен кърчаг с изкуствени рози от японска хартия. Тишина. Едно зайче изскочи от полутъмния коридор, подуши Филипските стъпки и пак изчезна в тъмнината. От тайнственото движение на това тъмно кожено кълбо Филип усети сърцето си в гърлото, помисли си, че е таралеж, а после и зайчето изчезна и всичко стана пак тихо и мъртво. Неподвижно. Зад една врата се чу шумно местене на тенджери и тигани, като че ли някой затвори вратичката на готварска печка. Филип се доближи и почука (а вече му се искаше да се върне обратно на улицата) и в същия миг една стара баба със синя престилка и очила на челото отвори вратата и бъркайки с ръка в черна желязна тенджерка царевично брашно, навъсено го запита, много сдържано и студено какво иска, кого търси.

После остави тенджерата на масата, избърса ръцете си и влачейки домашните си пантофи по полутъмния коридор, изчезна зад една завеса. Вратата на кухнята остана отворена: едното колело на плочата на готварската печка не беше покрито и през опушения кръг бликаше тъмночервен пламък, съвсем саждив и тъмен като барикада.

Зад завесата се чу скърцане на врата, преговаряне, уговаряне, сдържан смях, а после Филип под строгия недоверчив поглед на старата късогледа баба се запъти дръзко, повече сляпо, отколкото съзнателно, към вратата, която старата му посочи с пръст.

Сред влажна възкисела вълна от миризми, след щедрия блясък на ранното слънце Филип вървеше като ослепял, клатушкаше се, в пълен мрак и на оскъдната светлина през отворената врата видя само легени, облежала на столове, на които бяха прехвърлени женски дрехи, мушката върху рамките на прозореца и картички по стените; от непрогледната тъмнина нечий глас го извика да дойде по-близо до леглото.

Тук, огряна от сноп светлина, която проникваше през малкото колелце на капака на прозореца, лежеше жена, а коремът ѝ беше изкривен, огромен и съвсем бял, като пресен хляб, когато лежи на фурнаджийската лопата. И единствената картина, която остана в паметта му много живо и незаличимо, бе, че този корем беше огромен, надут, мек и подпухнал като квас, когато го притискаш с пръст, че има пъп, като пресния хляб на фурнаджийската лопата.

„Госпожиците“! Къде ли е това далечно време на чудните тайни и на онзи бял, пресен, коремен женски хляб с пъп?

Клатушка се Филип на фойтона на Йожа Подравец и потъва в мисли, за да намери конкретна възможност как да разреши художнически този мотив.

Черно — бяло?

Много слабо. Много едностранно. При тази далечна случка основната светлина идваше от онова нещо гнило, прясно, подпухнало, огромно, от онова тайнствено женско, което би трябвало да се предаде по тулуз-лотрековски, но все пак осветено с особена, болезнена, свръхестествена светлина на гнила плът. Този корем трябва да се пренесе на платното в съвсем гнило, меко състояние, като прясно сирене, и това не трябва да бъде картина на обикновен, банален, напречен разрез на бордей; това трябва да бъде уморен, огромен корем на стара, измъчена родилка, на сериозна, тъжна, изпита жена, която е престанала да бъде каптолска госпожица, а символ, формула на състоянието, в което живее съвременната жена, скрита като момчешки блян, а оплюта като плювалник, от която се гнуси и един Йожа Подравец. Около този креват би трябвало да се спуснат всички ония

невидими воали, потайната, пламнала похотливост, ужасът на невинния страх и очакването на нещо неизвестно, а всъщност това там е хладен сумрак, в който всичко вони възкисело на оцет! Женският корем ще бъде темата, но тема, съвсем открита, опасна тема на женска голота, която най-сетне трябва да се предаде без свян, вярно с най-страстен унес, с особено, нескрито подчертаване на плътското. Ще трябва да се нарисува едно бяло голо тяло, болезнено, безумно, перверзно, като торзо, напоено със страх и вълнение, с треска и младежки ужас, с мрак, миризми и бордейска воня от вмирисаните пухени завивки, от примуса и мръсните чашки с размекнали кифли, а една зелена неприятна муха бръмчи в тъмното и удря с крилете си в огледалото.

Размишлявайки върху тази отдавнашна случка под онзи стар покрив, който остана зад тополите отвъд релсите, Филип усети как се разширяват кръговете на асоциациите му: тези асоциации нарастват до буря, до силен вихър на напрегната видимост, която обикновено със силата си унищожават всичките му творчески замисли още в зачатъка им — защото изявата на платното прекалено много е свързана с едностранчивостта на художническите средства! Защото е невъзможно да се рисуват звукове и миризми, а картините в своята съвършена реализация са немислими без звукове и без миризми! Вонящото, непроветрено пространство на онази мрачна стая, оня бордейски *clair-obscur* трябва да се изпълни с треперенето на един глас, на плътен, сифилитичен, дрезгав алт, който се извива през трахеята като старо писукане на разчупена свирка, глас, който трябва да бъде така сив, както бяха сиви онези скъсани чували под леглото на жената. Най-важната основа на онази нещастна случка беше тъкмо този дрезгав, женски алт; той изпълни картината в далечното юлско пладнe, когато едно малко момче се слиса от голотата на женския корем и избяга от стаята като крадец, а сърцето му биеше така, сякаш от леглото е посегнал към него странно космат, хищен звяр.

Жената му каза да се доближи. Той се доближи.

Каза му да седне на леглото ѝ и той седна.

А когато го хвана за ръката и узна от него, че е син на Регина, тя започна да говори за лавкаджийката по начин и с глас толкова интимен, сякаш се касае за лице, което по нищо не се различава от лицата из тези мрачни стаи.

„Защо? Затова, защото тя се мъкне с каноници? С епископи? Като че ли господин каноникът Ловро на лавкаджийката не идва и при тях и като че ли не се оплаква на девойките от тази своя Регина, че му струвала много скъпо!“

Слушайки как този дрезгав, пресипнал глас от възкиселия мрак, изпод оловносиния облак на мръсния чаршаф и влажния пух говори за майка му, гледайки как тук, под неговата ръка, лежи един огромен, пресен женски корем, блед като гъба от мазе, а вони на прост парфюмиран сапун, всичко това, и тази непонятна клопка в тази гадна къща, мрачната и тайнствена драма в лавката и около нея, всичко това беше притиснало Филип като вонящ, мокър чаршаф. Усетил неопишимо отвратителна воня, той се отскубна от онова бледо създание и изтича от стаята. В бързането не забрави да хвърли след себе си сребърния форинт и чу дори как среброто издрънча върху някакво стъкло.

На насипа край линията плака целия следобед, като че ли му беше умрял някой близък.

[1] Сега десети. — Б.р. ↑

От еднообразните, покрити със слама панонски колиби и кошери, от кобилите и кравите по ливадите и пасбищата, от разораните ниви и от свинете, от монотонното друскане Филип потъна в дълбока и странна меланхолия; обхвана го онова негово потиснато настроение, с което винаги пристъпваше към най-щастливите изпълнения на своите художнически замисли.

Роят се пчели, грухтят свине, телят се крави по оборите, болни телета лежат в лиги, шуми вятърът под свежите, млади габърви и дъбови корони, тежки пролетни облаци плуват над горите, а Филип пътува към костаневечкото лозе след единадесетгодишно скитане из европейските градове и мечтае за новата си композиция на пресен женски корем, мрачно осветен от болезнено и жалко детско изживяване.

Единствената творческа реалност е онова изконно оскверняване на нашите сетива; човек вижда само тогава, когато е забелязал нещо. Рисуването не е и не би трябвало да бъде друго, а прозорливо разтваряне на простори пред нас, защото, ако не е това, то няма смисъл. То ще бъде лепене и залепване на познати и вече рисувани картини: количествено умножаване на видяното. То ще бъде равносилно на досадното занимание на децата през зимата, когато лепят, картинки на хартия и ги търкат с мокри пръсти. Залепването и разводняването са насоки, течения, школи в живописа, но какво значение имат те за него, когато той не желае да принадлежи нито на една посока, течение или школа. Тъкмо затова въпросът за този гол корем трябва да бъде освободен от неговия личен, психологически баласт от звуци и миризми. Този корем трябва да се интонира крафтебинговски криминално: трябва да се почувствува как под този гол корем е останала, осквернена и убита, една детска душа.

Грухтят свине и мучат крави, роят се мушички над купищата топъл тор, бяла боя щедро се прелива по житата и засетите ниви от допира със светлите, бели априлски облачни купчинки, а кочияшът Йожа Подравец скучае на капрата. Лулата му е изгаснала, кобилите са умни и познават този път по-добре от кочияша си, а този чуден сват тук край него на седалката така упорито мълчи, като че ли спи. Но не спи, личи си, а с нещо си блъска господарската глава. Има много куфари, може би е някакъв циркаджия или факир! Или е евреин и в

тези сандъци са стоките му! Там сигурно има панделки, гребени или копринени кърпи за жените!

За да прекъсне продължителното мълчание, когато пешком се спускаха бавно по краводерските долища, Йожа Подравец започна да разправя за себе си, за близките си в къщи и за работите около него, какво бил видял през живота. Разказа, че бил в Америка на два пъти, ала от тази Америка нямало никаква полза, дяволът я е създал и поставил там, където е! Старите и опитни моряци, които няколко пъти са кръстосвали онази голяма вода, му казали да внимава, защото щял да види диви елени как плуват покрай кораба. Той стоял два дни и две нощи на палубата и не искал да си легне, чакал да види дивите елени как ще изплуват от водата, но нямало никакъв див елен. Неговият кораб до половината на пътя бил следван от бели птици („това е вярно, защото ги видях със собствените си очи“), а после срещу кораба излетели черни птици, американски (черни като змейове), и по това моряците на кораба знаели, че са тъкмо на половината на пътя.

Йожа Подравец бил кавалерист. Бил служил в императорския конен полк в Унгария, в Толна, а през петнадесетата година бил пленен в Галиция при Добра Нощ, в манерката си имал още половин литър ром. Бил и в Техеран, и в Тифлис. В Тифлис имало само голи туркини, а в Ташкент продавал риба и воювал на камили с генерал Дутов против ония, червените московци. Така се върнал („да кажем, както казват — «слава богу»“) в Бишкупец, два пъти ранен, на два пъти „смъртно болен“; но сега бил здрав, нищо не му липсвало, а жена му имала „Сингер“ машина и „може сама на машината да бродира какви ли не бродерии“!

Слушайки тази монотонна и празна жизнена тема на своя кочияш, Филип почувствува някакво неопишуемо безразлично разстояние между себе си и Йожа Подравец. Двеста милиона такива от дърво издялани кочияши живеят тук по тези ливади от Тихия океан до тези панонски блата с еднакви лица, еднакви ръце, еднакви съдби.

Той в мислите си рисуваше въображаемия корем, като свързваше пухкавите и меки гънки месо над бедрата и хълбоците с един щрих, а този тук „да кажем, както казват“ разправя, че „да пикаеш, без да пуснеш газове“, било равносилно да отидеш на изповед, а да не се причестиш.

Йожа Подравец има „Сингер“ машина и бродерии, а той, Филип, решава въпросите по един символичен начин: размества боядисаните плоскости като формули и решава всъщност проблемите на една абстрактна, свършено въображаема аритметика. Голямо е разстоянието между него и този панонски кочияш, по-право, непонятно голямо! Голямо е разстоянието и между него и оня късносеционистичен паметник на „движението“ в Каптол. Това са два свята. А тази жълта, граничарска, държавна, барокова черква там на ливадата и тя е свят за себе си. Стои тук като някаква крепост сред това бласто и вече няколкостотин години разправя на тези панонци някакви свои основни програми и резолюции, но без какъвто и да било значителен резултат; начинът на мислене у тези кочияши вече две хиляди години сигурно с нищо не се е изменил. Този човек до него на капрата стои по-близо до панонското изконно явление, отколкото до Матис! Той е буквално говедар и колко голяма е разликата между неговите мазолести длани и това, как Филип усеща тъканта или коприната с пръстите. Сядат тук така двама души на капрата, един чудак, неврастеник, художник сектант, релативист-фовист, колорист, и говорят с един и същ език, а това са всъщност два езика и два континента! И онази мраморна жена, там на „движението“, като мироглед, и тя е един континент за себе си. И цялото това „Велико време“, и то е плувало между нещата като айсберг за себе си; този айсберг откъсна цял един свят и го потопи. А славната Бакачева крепост в Каптол и епископският дворец, и покойният му баща, епископският камериер, и майка му, Казимира Валенти, лавкаджийката, която тук по неизвестни причини се е нарекла Регина — всичко това сега е поставено в пространството като цяла редица свършени и отделни факти и всичко е несъразмерно, разхвърляно и нехармонично. Доста голямо е разстоянието между едното и другото явление, а всичко се движи едно покрай друго: непреодолимо, глупаво, дяволски заплетено и жалко. Този човек до него на капрата е бил кавалерист и войник на това така наречено велико време. Целувал е голи техерански туркини, воювал е на камили из азиатските степи, видял е и лагерните огънове на прословутия Валми и след двадесет хиляди километра се е върнал обратно в своя Бишкупец. Този кочияш не е нито католик, нито поклонник на империята, ни руски военнопленник. Той не е нито патриот, нито гражданин, не вярва ни в

бог, ни в черква, хърватски е забравил, а руски не е научил. Той не познава никакви светини в римски смисъл, ни черковни, ни правни, до гуша е обременен с най-различни смъртни грехове, сигурно е убивал, лъжесвидетелствувал, сгрешил е в блудство, но се страхува от едно-единствено явление в света като от демон: от полица. И въпреки това като отровени плъхове под неговия таван тропат две полици. Казва се Подравец, има четири кобили и един олденбургски жребец, жена му му прави сладки („и бродира на машина“), седи така на капрата, пуши лулата си, плюе от време на време и чака морски елени. Двеста милиона такива кочияши чакат морски елени и се носят с талигите си от Дон до Блатня и от Волга до Лиаоянг и всичко се движи, всичко е впрегнато, всичко гълта сено и изхвърля тор, а в книгите това се нарича национална икономика.

Двеста милиона кочияши — това са всъщност привържениците на сюрреалистичното движение в най-упадъчния смисъл. Живеят в пространство, което е изконно явление, без разум, без светлина, и самите те са все още изконно явление, и то смътно! Без живот във времето, без каквито и да било движещи вътрешни сили, по-право, и без цел! Животински живот. Живот между предмети и случки. Тези емпирици уверяват, че са създадени по облик и подобие божие, а с приказките за свръхестественния им произход почти ги объркаха. В една част от своето съществуване, в кочияшкото, в панаирджийското, в стопанското, те са объркани и се хващат за нещата и за предметите, но и това хващане е само така и донякъде. От една страна, мръсни, залепени за панонските кални мочурища, където гният вече няколко хиляди години неподвижно, тези йожаподравцовци говорят патетично за своя олденбургски жребец като за полубожество. Те гледат олденбургските тестиси на жребца като индийските хора, както ги гледат хората от Конго и от тропическите краища: съвсем просто и съвсем естествено. Така естествено, както европейските еснафски момичета миришат цветята, което е също безсрамно от римска морална гледна точка! Разцъфнали рози в чаша на моминска маса са символ на вечна плът. Така както Йожа Подравец говори, за фустите, това е непоқварена библейска естественост и за него спермата на жребца е скъпоценен сок, който той събира с пръсти, трепери на всяка капка и после я продава за едно скачане, както жена му продава масло.

Какви са тези противоестествени разстояния между него, който още като гимназист започва да гледа жените по тулузлотрековски (макар че нямаше понятие за Тулуз-Лотрек), и тази непоковарена естествено на този кочияш? Какво е това разместване и отдалечаване, какъв е този растеж? Къде се е понесла такава една откъсната частица, каквато е той, кога се е откъснала от средата, от положението си, от основата; коя тангента е това и накъде води тази посока? Разделяне ли е това, откъсване или лудост? Опасна психоза? Всъщност всичко е загубило своя изконен смисъл. Ескимосите или негрите, когато ядат още топлатата и кървава сланина на носорога или тюлена, гризат естествено, като здрави животни. Негърските зъби късат кървавото месо естествено, негърското дъвчене на прясната сланина на тюлена е естествено, и многоженството на негрите е естествено, а градските хора дъвчат като болни котки, имат гнили челюсти, умират от рак, за стомасите си са написали дебели книги. Всичко градско е болно или краставо. И тези двеста милиона кочияши, и те вече са наядени от града. Градът безусловно означава нездравото отдалечаване от естественото и от основната естествена почва на непосредствения живот. А къде е всъщност основата на непосредствения живот и съществува ли нещо, което би могло да бъде непосредствено?

Сред тези уморени и сънни картини, които бръмчаха около главата му като отровни комари, Филип се изплаши от мисълта, която през последните две години непрекъснато го спохождаше ту по-ясно, ту по-мъгливо: от мисълта, че действителността се превръща в ад, от мисълта (естествено пъклена и нездрава мисъл) за това, че явленията в живота нямат никаква вътрешна логична и разумна връзка. Че явленията в живота се намират и се развиват едно до друго, едновременно, нещо като адския симултанализъм от призраците на Хиеронимус Бош или Брюгел; едно в друго, едно покрай друго, едно над друго в борба, в блънуване, във вълнения, които продължават от самото начало. Огромни, опушени камбанарии със змейски глави, побелели водосточни тръби, мраморни задници, дебелината Каролина, английски коне, bonjour, Monsieur — гласът на сойката в клетката — и всичко се топи като шоколад в сребърна хартийка, всичко се мъкне бавно като талигата на Йожка Подравец, всичко е глупаво и мочурливо като Панония! Голи коремни, скрити драми, болезнени детинства, които

се промъкват през цял един живот и продължават четиридесет години — всичко това се сгъстява като парата в облаците в безкрайно много вариации, а после един ден всичко се разнася като мъгла и изветрява като воня: всичко е едно непонятно, огромно преливане на нещо, което се е разляло в простора и се е увило като сита боа, яде само себе си и повръща, превръща се в смола и воня! Движение в различни посоки, объркан метеж и твари без основа и без всякакъв вътрешен смисъл, от само себе си се движи и погребва и отново пак се ражда и извира като вода, като блато, като храна. Убива се, изяжда се, смила се, изхвърля се, гълта, движи се и пътува по червата, по пътищата и деретата, по водите! На едно място започва да увяхва, на друго избуява като тръни на бунцише и всичко това всъщност е адско, но е плътско и силно и не може да се изкорени от нас. Няма една посока, нито някаква стройност, всичко е преплетено като дебри, мочурливо, панонско, безизходно и мрачно. На една страна са картините на Филип, неговите книги, студии, есета за живописата, за проблемите на боите, за творческите подтици на светлината, а на друга — кошери и покрити със слама колиби и спални вагони на бързия влак. На една страна са неговите болезнени идеи за жените, а край него неговият кочияш чака морски елени. Някакви охранени червендалести високопоставени господа като астматични любовници в ракети^[1] и виолетова коприна, които раждат незаконни слугински деца с лавкаджийки, дребни случки в живота с разорително въздействие. Навсякъде само разровени мравуняци, черни покриви, гнили гробове! Клатушка се Филип и целият шупва в мислите си като въглеродна киселина в чаша вода при допир с кислород; шумен и пенлив процес, който освежава нервите: да мислиш в картини и да се опияняваш от многоликата променливост на картините.

[1] Къса дреха на католишки епископ, украсена по края с дантели. ↑

Минаха през утринната краводерска глъчка; от буницата и оборите мирише силно и остро на амоняк, мучат крави и се чуват копита по мокрия път, по дворовете крякат гъски, вратата на кръчмата изскърца, от нея се подаде нечия бузеста, затлъстяла тиква с лула и калпак, да види кой е този, който минава през Краводер. За свинските присвити очи — безспорно необикновено събитие: в един файтон някакъв чужденец с куфари.

„Агент ти нов околийски пристав в Ялжабет? А може би и някакъв шпионин? Сега всякакви ги има по света.“

На прозорците се червеняят миналогодишни пиперки, в мрежи на коловете по плетовите съхне сирене, петлите кукуригат и кокошките изплашено претичват през пътя, между колелата и копитата; влажно, росно утро, а през утринните облаци все по-силно се промъква топлото априлско слънце. Един черен жребец с гъста, къдрава, неспокойна грива и хубава заоблена шия цвили и тича весело покрай кобилата на Йожа, сетне на целината се откъсна от файтона и в устремно, безумно препускане удари към кладенеца, където момците бяха довели коне на водопой. В коритата се плиска вода, чува се как тракат дървените ведра, чуват се объркани човешки гласове, разговори и галопът на черния жребец сред облак прах и всичко това е радостно, пълно с движение, весело, игриво.

На края на селото срещнаха две калугерки.

„Ух, дяволи такива! — хвана се Йожа Подравец за копчето на елека си. — Тези хич не ни трябваха!“

Двете калугерки носеха по кошница яйца и като видяха някакъв господин във файтона, поздравиха го любезно и покорно, защото може би е някакъв непознат представител на властта, а пред властта е добре да се поклониш по собствен почин. Две хиляди години вече черквата носи така пълни кошници яйца, а оттогава много власти са се сменили и по градовете, и по провинциалните файтони. Политиката на малка учтивост съвсем не може да бъде от вреда.

Тези две мрачни жени с блеснали от слънцето колосани забрадки, в толедските си одеяния отново събудиха у Филип асоциациите му за успоредността в живота; тези две калугерки в поли и с броеници, с особените си бели забрадки, като два чудни, неестествени папагала, изникнаха тук пред него като два мрачни символа от това краводерско бласто. Столетията могат да живеят,

столетия едно край друго, като две съвсем чужди раси в клетка: маймуни и папагали! Тези черни жени се влачат из калните колиби, крадат от селяните и кочияшите пълни кошници яйца и ги мъкнат през далечни пътища в своите мравуняци. Тук лежи петхилядогодишната кална Панония, из нея грухтят свине, цвелят коне, тези антипатични папагали крадат яйцата на панонците като златки, а всяка си има своя рицар и светец в броня за патрон и небесен любовник! Светове един до друг и все пак на непреодолими разстояния. Той, безбожният, западен, неспокоен глупак, неврастеник и декадент, на файтона на Йожа Подравец в Краводер, утро, пролет, всичко се движи, цъфти и напъпва, всичко се върти като това колело, което скърца под него и се търкаля по новия път, минавайки по толкова следи и стъпки, по път, по който вече безбройни маси са изчезнали в мъглите. И всъщност всичко е безсмислен хаос!

Като звук от гола, сребриста секира, като ехо на моторна пила от лъскавото металическо въртене на острия кръг, който във висшето, свръхреално вибриране на нашето време реже като бръснач предметите и понятията, треперейки в чистия звук на силен вик, като „а“ на камертон, високо над главата, на Филип дръзко и победоносно се разнесе шумът на перките и се разля като ек на небесна тръба. Два свята: Лондон — Багдад — Бомбай за три дни и краводерската кръчма с калугерските кошници, пълни с яйца! Панонското блато и цивилизацията, която идва!

Над тези свинарски колиби и черници — сребриста алуминиева китара, с опънати като от платно криле, летящ музикален способ над файтона на Йожа Подравец с чувала и куфарите на Филип. Над всичко статично и леко прикачено, неподвижно — огромни сини кръгове светлина, слънце, ведрина! Над покривите и короните на дърветата, над гръмоотводите, камбанариите и каруците, които се мъкнат като охлюви по калта, скърцат допотопно, а не могат да се помръднат от мястото си — чудна слънчева мълния! И гледайки в оня метален блясък, който се движеше над парцелите като черта, изписана със сребриста креда по небесната плоча, у Филип се събуди желание да вземе кърпичка, да я размаха, за да поздрави летящата машина! Да ѝ се обади, както корабкрушенец се обажда на бял, слънчев кораб, който с математическа сигурност плува към едно сияйно пристанище, през цялото това мочурливо и мрачно блато на днешната действителност.

Два месеца изминаха от завръщането на Филип в костаневецкото лозе, а липите и акациите по долините вече бяха цъфнали. Животът покарваше по калните дерета около Костаневец, разлистваше се като мочурище и изгниваше като кална вода, в която се разпадат потъналите неща.

В Блато Мица Требарчева си преряза пъпа със замърсен сърп, цялата пламна и умря в най-големи мъки, но в Блато мислят, че за тази невинна смърт е виновна старата Миклеушка. Оная нощ, когато се връщал със свинете от гората, свиращът Мишко видял как куцията прескочил плета на старата, Миклеушка и запитал по пътя. Свиначят Мишко не знае дали е бил подкован, но че старата цяла нощ е варила тази крампампула^[1], това било съвсем сигурно: цяла нощ през комина на Миклеушка се извивал светлозеленикав облак дим. А Мица Требарчева същата нощ затворила очи. След един ден издъхнало и детето, слава богу. Ясно е: старата Миклеушка урочасала покойната Мица, задето отказала да се омъжи за слепия й Франьо! Някой после подпалил плевнята на Миклеушка и плевнята наистина пламна, а на съседа й Болтек умря кравата. Ясно: уроки. Ветеринарят прегледа кравата на Болтек и каза: шап. До съд, значи, не може да се отиде, но много разбира ветеринарят; бабата на Болтек гасила въгленчетата и в легена ясно видяла лицето на Миклеушка! Трябва да се изясни тази работа: да се види къде е истината!

В Яма три вълка нападаха кравата на Лойзе Рибар и я разкъсаха, в света неделя, тъкмо по пладне. Пристигнаха през общинската мера, такова нещо отдавна не се е случвало! За последен път в Яма са идвали вълци по бял ден, когато ерцхерцогът Франц тръгнал срещу Прайс през шестдесет и шеста. Това е някаква поличба. Из селата се носят слухове, в дрезгавина се промъкват край плетовите, прескачат калния път, шепнат под стрехите, когато вали, и така набъбват слуховите за лошите и мършави години, които идвали. Като библейски конници от тъмни облаци щели да дойдат гладните години: върху скелетни черни кранти, с остри коси и мъртвешки фенери, с грохот, с трусове и чума; значи, идат гладни години. Може би пък и война да се готви, и какви ли още не ужаси. В попския дом в Крив път лисият жребец на попа си пребил ногата, после го застреляха, а хората в Турчиново и Хасан разправят, че видели същия този лис жребец на попа как претичал през селото! Други пък го видели как пасе жив и

здрав на светоянската общинска мера! В Колац един побеснял пес или вълк (да пукне дано!) изпохапал почти всички деца в училищната градина и изчезнал безследно. Явява се покойният клисар Юре, оная нощ го видели как стои на пост при батинската черквичка. Имало луна и ясно се чувало как скърцала вратата на костницата при нощния вятър. Добре ще е да прелеят гроба му! Гробове се отварят, неспокойно е, слуховете растат: онази сутрин се върнал от Русия Юре Перековия, десет години вече всички мислеха, че е мъртъв, а сега го смятат за Лазар: по седенките разказват, че бил възкръснал от мъртвите. Хората се плашат от него. Оная вечер отишъл в кръчмата при Зибенщайн и с бутилка счупил главата на Шефо Брезовечки, за да му докаже, че не е мъртъв. А куцията Матия от Блато преди няколко нощи видял на бистришкия мост някаква черна каляска. Цялата била лъскава, с четири запалени фенера: отпред два и отзад два. Кочияш нямало, но отзад на златно седалище седял някакъв генерал със златни галони, червени панталони и шапка. И кой бил това? Рудолф!

„Самият кронпринц Рудолф.“

Само че куцията Матия така се изплашил от трясъка (каляската била префучала по бистришкия мост като стрела), че не си спомня добре дали били четири коня, но все му се струва, че първият кон отляво бил без глава.

„Ей, наистина покойният кронпринц Рудолф се разхожда между Блато и Крив Път, тръгнал е за Теплице, изглежда, в епископския дворец! Вярно, по всичко личи, че лоши години идат!“

Пшеницата това лято съвсем не е добра, а и овесът целият е хванал ръжда от мъглата. Върлуват болести: червен вятър, шарки, сърце, смъртоносни дяволии, каптолската гора се запали и горя три дни и три нощи. Колко ли само сажена са изгорели, но ако човек рече да си отреже само една пръчка, горските пазачи веднага ще го прогонят като пес, а сега всичко изгоря до корен; поне имаше радост за децата!

Снощи през Костаневец мина блед човек. Кучетата откриха следи от сярата. Опасни са тези бледи минувачи в здрач! Или са крадци, или лъжци, или факири! А има и вампири: движат се като живи, само краката са им в цървули, като на кози! Прелели гроба на покойния Шимон Вугорек и в главата му забил три глогови кола, но въпреки това той цяла нощ тропал по тавана на вдовицата си! В Костаневската

гора намерили някакъв обесен словенец, но портфейлът му бил на място и в него три стотачки! Какво е това сега? Хайка, гонения, все някой се търси: само крадци пъплят из света като червеи в червиво месо; на всички страни само подозрение, но добре, че е така, защото човек е роден крадец!

Да поживее с кобили и котки, със селските слухове, да усети грапавия телешки език на дланта, си, да гледа растенията как растат и от ден на ден стават по-зелени и по-сочни, математически мъдро пригодени за максимум светлина и слънце — това бяха успокояващи гледки за неврастенията на Филип. Когато човек живее единадесет години непрекъснато със заместители на грах, плодове, вода и месо, когато единадесет години усеща колко тъжно е отдалечен от истинското месо и се чувства изолиран от целия непосредствен живот с тънката и студена ламарина на консервната кутия (а и самият той е в една неприятна консерва без хлорофил и кислород), у него естествено ще се развие чувството за необходимост да бъде до първоизточника: колко ли е приятно да береш истински зелен грах в градината, да белиш дъхавите кадифени шушулки, да забиваш нокът в млечното грахово зърно, да ядеш череша от клоните и яйце, което мирише на кокошка, а не на вар, да спиш безкрайно дълго и да чуваш кукуригането на петела на покрива на кокошарника, а не дрезгавия глас на грамофонната плоча, която стене някъде зад опушената стена.

Нещата около Филип бяха толкова непосредствени, толкова истински живи, че го овладяваха с голата си непосредственост: той заживя сред морави открити простори, изпълнени с истинска светлина и неподправени ухания. Летенето на чаплата, тракането на щъркеловата човка в съседния комин, хората, които се показваха пред него сиви като тиня, всичко това беше за него чудно, фантастично представление. Пристигат хора, вонят на тор, на тиня и кал, целите са в слама и сено, в трева и бодли, а понятие си нямат за вътрешността на тялото и душата, за тях всичко е само външно: месесто и осезаемо, меко и твърдо. Загрубели, грамадни, с конете и каруците си, с виното, което сякаш изтича от бездънни и неизчерпаеми бъчви, полупияни лица във вечен полумрак между пиянството и страха, на непреодолими разстояния от всичко градско, и все пак в някаква глупава връзка с най-

новите градски успехи и машини — всичко това на Филип му се виждаше като движение в стъпкан мравуняк.

„Мравуняк със сивите си невидими сили и живот, със свой висш ред и непонятен стремеж, но нечие огромно копито е настъпило този живот, та сега всичко е обхванато от ужас и е в страшен безпорядък. Какво да се прави с този настъпен селски мравуняк и как човек да се доближи до него? По какъв начин? От коя страна?“

Размишлявайки върху селския живот, Латинович съвсем естествено се увличаше във всекидневен утилитаризъм: не може ли да се тори с изкуствен тор, с гипс или чилийска селитра? Да се оре с трактори, тази разкъсана, разделена земя да се слее и съедини в огромни, рационални (канадски) площи, да се издигне това наше изостанало столетие с хиляда и двеста години нагоре! Да светне всичко с електричество? Заеми? Банки? Кооперации?

Филип наблюдаваше някои по-умни хора как се косят и изяждат в безплодна борба за тези кооперации из влажните, сиви стаи, в които обикновено нямаше нищо: само един чувал гипс, кантар с два месингови таса, на които се мери кооперативният син камък или кооперативната сол; счетоводната книга с дебели печати, в която може да надникне всеки съветник, и целия следобед в неделя всъщност не вършеха нищо друго, а се разправяха и се одумваха за два-три динара, да не би касиерът да ги е откраднал. Съвети, борба против неграмотността?

Осемнадесет милиона години вече се движим на задните си крака, а, общо взето, всички все още вървим на четири крака! И какво значи да знаеш да четеш и пишеш; ние пишем вече сигурно над петдесет хиляди години и всеки сто години се ражда човек, който наистина умее да пише, но него никой не познава и никой не чете!

Ще се организира конгрес на пожарникарите? Жителите на Костаневец се готвят за тържествения конгрес на пожарникарите, а костаневецкият войвода, obuщарят и лозарят Хрустек, има златна каска с червена конска опашка. Не може ли той (Филип) да помогне на Костаневец със своите цветни платна, нарисувани в духа на най-модерния фовизъм? Но в тези условия всеки, дори и най-бегъл помисъл за живописиста му се виждаше смешен.

Маса художници живеят из големите градове и опъват платната си сред градската врява както паяците мрежите си: ловят долари в

хаоса на парата и стоката. Тук, в Костаневец, има смисъл човек да продава конски чулове, тенджери, газени лампи (макар че и това днес слабо върви), но да се рисува, е безпредметно. Кому? Защо? Тук фовизмът е чиста безсмислица!

Отдавна вече Филип не бе изпитвал художническо вдъхновение. Композицията за голия женски корем (когато минаваше покрай прозорците на каптолските „госпожици“) беше последното му творческо вълнение, откакто се бе завърнал. Картините изчезнаха, той изграждаше всички впечатления рационално: потръпне някъде особено зелен лист или светлина, съвсем прозрачна като гоблен, се разлее върху някаква мръсна синкава скала, а той гледа тези осветени съотношения между плоскостите спокойно, геометрично, без вълнение. Вестниците се получаваха, но той не ги четеше. Нищо не му се виждаше по-излишно от градските вестници: моди, шапки, мачове, представления, изложби? Всичко шумно и натрапчиво, което прави града град: какви глупави несъразмерности! Това, което днес става в градовете — това глупаво трупане на стоки, безредието около тези стоки, безумната шумна натрапчивост на тези временни собственици на машини, сапуни, лампи, тези крясъци, тази кръв, тези кавги за тези машини, — нима може всичко това да се нарече живот, достоен за човека? Разврат около устните на уморени, стари жени, опушени клони, преплетени от пламнали букви, мръсна вестникарска хартия и сред целия този панаир неговата продължителна собствена умора. Като врабчета по боклука и конските изпражнения — така жените на големия град човъркат в сметта на настоящето; заразени, кръвоносни съдове, саксофони, алкохол, а всичко е опушено и празно.

А тука е вечно, синьо, ясно спокойствие. Ветрецьт раздвижи един лист на крушата, после отново — дълга, безкрайно дълга тишина. Покривката на масата е на бяло-сини райета, а старите бидермайерови чашки са наситено червени, лакирани. Слънцето се отразява върху самовара като звук на първа цигулка (за един тон малко прекалено сладниково), пчела бръмчи над черешите в чинията: истинско импресионистично спокойствие. Приятен е тръпчивият вкус на чая на устните, когато се смесва с първите горчиви глътки дим, приятно е да лежиш в лежащия стол отпочинал, изкъпан, в естествена коприна, на галещия полъх на утринния ветрець; зелена трева, снежинки от глухарчета, които ветрецьт разпилява, покрив, обрасъл в мъх, асма,

дива лоза, рози и всичко е толкова приятно хладно, като росна чашка. Всичко е наситено с прашец и влажен дъх на земя, хубаво, тихо, спокойно, гладко, синьо.

Оказа се, че майка му има в Костаневец две къщи: долу на площада пред общината една сеционистична едноетажна къща в партера на която се намира аптеката, а на първия етаж живее земемерът, и тази тук в лозето, където живее сама в цялата сграда, над самия Костаневец, на един хълм, от който до селската черква по леко наклонения криволичещ и обрасъл в жив плет път има най-много седем минути съвсем бавен вървеж.

Тази стара дървена къща от почернял дъб, обрасла в мъх, със старинен, стръмен, опушен покрив, била останала празна след смъртта на крижевацкия нотариус и градинар Летованечки и майка му я купила много евтино: на нея в сделките, изобщо ѝ вървеше. За Филип бяха подредили две стаи под покрива или както казваше майка му: на първия етаж. Под тези опушени столетни греди, където потомците на рода Летованечки доста дълги години са палели едни на други свещи, в това уютно малко помещение с четири прозореца, с изглед към лозето и далечните сини хълмове на юг Филип се чувствуваше добре и спокойно. Пред прозорците бе цъфнала липа, чуруликаха лястовици, а в стаята, където спеше, беше старата им червена плюшена гарнитура, с овалната маса и стария обкован с метал кадифен албум. В тази обшита със злато и заключена със старинна халка книга имаше много продълговати, руси, непознати и чужди лица: все поляци по линията на майка му, от рода Валенти; от този албум той си спомняше особено живо за един господин с висок цилиндър и бастун от абаносово дърво, опрял дясната си ръка на кадифено, меко облегало с тежки ресни. Тук висеше и една непозната за Филип маслена картина от четиридесетте години: млада жена в бяло държи в ръка светлосинята панделка на сламената си шапка. В стаята, за която майка му каза, че „тук може да работи“, имаше синя салонна гарнитура със седефени инкрустации от наследството на стария Летованечки, купена заедно с къщата, а главната декорация на стаята бе „Съборът“^[2] през четиридесет и осма“ с бан Йелачич като централна фигура в това представление, в тежка златна рамка. От този бан Йелачич и неговия „Събор“, от тази нескопосана художническа глупост Филип се дразнеше още от първия ден, но нямаше сили да помоли майка си да махне тази картина; това

желание му се струваше някак си прекалено капризно, а той още с пристигането си много внимателно се пазеше от излишни разговори. Всичко изглеждаше гротескно, но не съвсем неприятно; една витрина със сини чашки, небесносин порцелан със златни ивици, но това не бяха неприятни цветни петна: беше много приятно очите да си почиват по тези пастелни избелели петна, полуотворени, още сънни, и да слуша човек как навън бръмчат пчели, а вятърът си играе със завесата на корнизата: сутрин е, не се знае колко е часът! Една муха описа кръг през стаята и изчезна в права посока през отворения прозорец, а някъде тихо квачи кокошка. Всичко е сгъстено, всичко стои на нещо, всичко има своя основа, има корени, всичко има три измерения. Живеейки така, човек също би могъл да стане с три измерения: да се върне обратно до Евклид, да се развие в обратна посока до истинското докосване на тварите и самият той отново да се превърне в твар!

Оная нощ сънува бледа, странна и непозната жена; вървеше с тази бледа жена по една стръмна улица като че ли някъде на юг. Но всичко бе сиво, лепкаво, мъгливо, тежко осветено от червеникави лампи, които издаваха съвсем тъмнооранжева светлина, сякаш изгасват в стъклените крушки. Имаше много черни стълбове, всички бяха намазани с прясна смола и миришеше горчице на катран. Минувачите, шумни и потни, мъкнеха по тази стръмна южна уличка някаква огромна бронирана машина, някакъв вид танк, неподвижен и тежък като слон. Силни, подпухнали човешки ръце хващаха спиците на железните колела, някакви полуголи пристанищни бараби теглеха бронирани железни плочи на колела и всичко приличаше на демонтиран корабен котел, от който излизат пламенни езици бензин; тези езици обгаряха месото, косата и лицето на хората, месото цвърчеше на огъня, всички започнаха да викат, вдигаха ръце, а огромният котел се търкулна по стръмното надолу; Филип имаше чувството, че оре из онзи град на тераси и събаря всички неща под себе си като играчки. Опушеният котел просто се търкулна по стръмното надолу и тъкмо в този миг на изплашени крясъци Филип усети тази непозната жена съвсем до себе си, стори му се, че трябва само да протегне ръка и ще я откъсне като портокал от клон. Когато огромният казан се търкулна, от големия шум Филип се измъкна от топлото кълбо и усетил силна, мъчителна болка, веднага се събуди. От мрака през квадрата на прозореца в стаята проникваха огнени снопове

светлина: пламъците играеха по лицето на бан Йелачич от картината „Съборът от четиридесет и осма“, така че се виждаше как банът стои и говори нещо на хърватските велможи и сановници, осветен от силната червенина на огъня. Нещо гореше.

— Огън, огън! — викаха гласове в мрака.

„Огън!“ Тази стара, забравена дума събуди у Филип силно чувство за панонския му корен. Сам не знаеше защо, но в същия миг почувствува необикновено силно някаква субективно — стихийна връзка с този корен: почувствува се у дома.

И сякаш всичко това беше естествено; понесен от силата на връзката си с Костаневец, от чувството за солидарност, той бързо нахлузи дрехите си и изтича в нощта. Гореше при главния надзирател на пътищата Хитрец, под самото лозе, на пътя. Плевнята, оборът, огромни пластове сено и къщата — всичко беше в пламъци. Бяха спасили добитъка, но сименталският бик беше останал в обора. Хитрец отчаяно викаше за този си бик. Не бил застрахован, него да измъкнат, той бил единственото му богатство на света!

Гредите на оборския покрив вече димяха като нажежени стълбове, оставаше само миг и всичко щеше да се строполи в барикада: и стълбовете, и гредите, целият дървен материал щеше да пламне като слама. Мигът беше ужасен. Да стоиш срещу адски пламнали купища греди и дъски и да чувствуваш как твоята лична сила нараства до решение: да се хвърлиш в огъня тук, пред целия изплашен Костаневец, и да изведеш незастрахования бик на Хитрец.

После Филип обмисли случилото се до най-малки подробности: и онова необикновено мило, тайнствено, родно въздействие на скъпата родна и забравена дума „огън“, и мрачния прекъснат тревожен сън за опушения котел, който се строполи като лавина по стръмното (то всъщност беше само подсъзнателно изживяване на суматохата, на виковете и пожарникарските звънци), и неговото лично търсене на смътна положителна основа в комплексите на собствените си вълнения — може би са компоненти на самия безумен акт, но какво всъщност го хвърли в онзи ад за бика на Хитрец, той не можеше да си обясни. Беше метнал гунята на главата и бе се втурнал в горящия обор: сред онзи блясък, сред вулканичния блеснал шум, под пламенните стрели му мина през ума мисълта, че бикът може да го намуши, какво ще стане тогава с двата му модиглианови портрета? Не мислеше за собствените

си картини, а за двете си модиглианови платна и за това, какво ще стане с тези платна, ако бикът на Хитрец, който не е застрахован, го намуши. Бикът обаче инстинктивно беше усетил паниката на момента и тръгна след Филип мирно като дете. После от Турчиново, през Колац и Батина, от Мрачния до Кривия път и Яма тутакси се разнесе славата на Филип. В приказките на народа той беше господинът, който спаси бика на Хитрец.

[1] Вид ракия. — Б.р. ↑

[2] Хърватският парламент. — Б.р. ↑

Неприятен източник на новите вълнения на Филип стана собствената му майка. Лъжа е, че животът на старите хора е идилия край блясъка на стари полировки, прелистване на спомени и сладки приказки при меката светлина на млечно блесналата лампа. Тази стара жена, която беше прехвърлила шестдесетте, обръщаше извънредно голямо внимание на своята външност, непрекъснато се гледаше в огледалото и говореше за „хубавия си вид“ като някаква стара, капризна девица. Тялото ѝ вече беше меко като гъба, но в жилите ѝ все още течеше необяснимо жадна кръв; оплакваше се от болки в ставите, нощем се завиваше в бархетни дрипи, а денем се движеше в костюм от естествена коприна, в бели дрехи и с оранжев чадър. И тъкмо от ревматичните ѝ стави, от умореното ѝ тяло бликаше дълбоката ѝ жизнена сила, копнежът ѝ за преживявания, дарбата ѝ да се забавлява с незначителни дреболии, неща, далечни и чужди на темперамента на Филип. Тя изпитваше истинско удоволствие да купува какви ли не, дори и най-незначителни стоки: свещи, сухо грозде, сапун, шоколади. Идеалът на нейния живот станаха пакетите и колкото и да беше глупаво, но от магазина на общинския площад ѝ изпращаха стоки в специално завити пакети. Тя се радваше на излети с файтон и уреждане на гощавки; в компанията на негово превъзходителство Липах, костаневецкия благородник, и сестра му, госпожата на съветника на бана Елеонора Рекетие де Ретиезат, която беше вдовица, тази жена през цялото лято уреждаше гощавка след гощавка, една от друга по-глупави! Имени дни, рождени дни, празници и разни черковни светии — това беше темата на безкрайно дребните ѝ интереси и от празника на свети Рок Костаневецки до турчинската Мадона тя знаеше рождените дати на всички светци и светици. През тези седемнадесет — двадесет години, откакто Филип не бе живял с тази жена, и то никога по-дълго от пет-шест дни, тя съвсем се бе изменила; още от детските си години Филип я помнеше като мълчалива, мрачна, затворена, навъсена, недостъпна жена, която таеше някаква мъка в себе си, която носеше в себе си тайната си болка, но бе прекалено горда, за да признае комуто и да било нещо. Бледа, в траур, със спокоен, въсърчен израз на лицето, с молитвеник в ръка, тя ставаше за ранните утринни богослужения еднакво упорито както зиме, така и лете. Стоеше на колене в черквата, строго студена, и с това си коленичене можеше да измъчва Филип до безсъзнание. Той се

отегчаваше (усещаше, че коленете му изтръпват от това коленичене, че е студен като черковния каменен под, че е гладен), а тази жена стоеше коленичила безмълвно, неподвижно и гледаше пред себе си, без да трепне. И в лавката, продавайки известно време разни видове сирене, салами и сардели (за господата от околийския съд и околията), тя никога, нито веднъж не даде на Филип една хапка, но и самата също не хапваше. А сега, в тази къща в Костаневец, целия ден се биеше каймак в котлето, всички завивки бяха изпълнени с пух, всичко беше меко като възглавница, миришеше на ванилия и други подправки и извънредно много се държеше за качеството на храната; от сутрин до вечер тази жена тормозеше Филип с въпросите си какво да приготви за ядене: иска ли чига с майонеза или печен ементал?

Регина започна да го дразни още от първия ден с чудатата си слабост към силните парфюми, тоалетни води, помади и есенции. Всички тези шишенца с одеколони и козметични соли по полираните плоскости на масите и нощните шкафчета, тези старчески помагала и козметични средства — перуки, възглавнички, подложки, плънки за коса, фуркети, кремове, масла, бои за къдриците и веждите, — всичко това започна страшно и силно да го нервира. Старата се къпеше два пъти на ден, а дебалата Каролина, която, вече вдовица, бе дошла да прислужва при нея, по цял час ѝ правеше масажи след утринното къпане. Грейки за леглото, молитвени пейки, броеници, свещени картини, светени води, смесени с модни журналы и пъстри глупави парцали ѝ кройки, а най-глупавото нещо в цялата тази безумна къща беше френският ѝ термофор, който запазваше в леглото ѝ непрекъснатата спокойна температура от 14° по Реомюр. Още от първия ден всичко това на Филип му се виждаше странно и проблематично. Животът под този покрив приличаше повече на живот на восъчни кукли, отколкото на някакъв човешки живот. Наблюдавайки този съвсем ненормален начин на живеене на майка си, той заключаваше, че мъките в отдавнашния ад в лавката са били израз на адската ѝ чудатост да страда, а това днес е израз на чудатостта ѝ да живее в някакво въображаемо „благоденствие“.

Още първия ден, веднага още същата вечер, тя му разказа на масата целия си роман с височайшия Липах Костаневецки; тя, която никога в живота си не беше му казала дума за себе си, нито за баща му, говореше за височайшия Липах Костаневецки, бившия велик жупан и

властелин в имението на граф Юксхуел-Краненщег, с такова вдъхновение цели два часа, че в угълчетата около устата ѝ се появиха бели мехурчета слюнка: какъв бил диаметърът на сърцето му, как виенските лекари смятали, че няма да дочака Коледа и че това било свързано с калцирането на вените му и със захарта в кръвта, че връзката им продължавала вече трета година, но сега той настоявал да се оженят още преди Малка Богородица! Тя обаче не искала това да стане така бързо. Преди всичко здравословното му състояние било съвсем съмнително, а освен това той имал и сестра Елеонора, тя много добре познавала тази дама, а и „едно лице ѝ казало“, че те се надяват тя да препише двуетажната си къща на дъщерята на Елеонора, което на нея естествено и „насън не ѝ е минавало през ум“! (Тогава Филип узна, че освен двуетажната къща в града, на улицата на някакъв си дубровнишки езуит, тя има и в каптолското предградие една ниска къща с градина до линията; цената на тази къща била скочила, защото някаква петролна компания искала да я откупи и да построи покрай линията своя собствена гара.)

После започна досадата с нейния портрет.

Разказа му как височайшият Липах бил чел някаква негова книга за живописца (донесъл я и на нея, но тя успяла да прочете само до трета страница), как била разправяла на всички: когато се върне синът ѝ от чужбина, ще ѝ направи портрет, тъй като е съвсем естествено един син да нарисува рождената си майка („ако не от художнически, то поне от семейни съображения за себе си за спомен“), и той не трябва да ѝ откаже това и така в края на краищата той опъна платното си и разтвори палитрата. Мъчението започна.

За да нарисува този папагал с подложки и мандаринска перука, с изкуствените ѝ буйни плитки, със светлите сребристи фуркети, това алчно, похотливо лице, с издадена горна челюст, тази сладострастна маска, която го е родила, а до ден-днешен не знае от кого, той трябваше да нарисува една парвенюшка бордейска дама, седнала пред него с разкрачени крака, с пръсти, целите в пръстени, със златен лорнет и златни протези, с всичките ѝ фуркети, кремове и грейки, трябваше да пресъздаде на платното една психоаналитична карикатура, а не портрет, рисуван по вкуса от осемдесетте години на великия жупан, височайшия господин Липах Костаневецки! После: къде да я рисува?

Сред природата?

С оранжевия ѝ чадър, в бяла естествена коприна, с панамена шапка и зелена панделка, в сянката на ябълката, в градината? Как пие чай на маса с белезникавосиня покривка, в беседката край самовара? В нещастния ѝ салон в стила на Людовик XV, в този невъзможен интериор, който прилича на провинциална витрина за мебели?

Така започна неговото истинско лутане, онова подробно размишляване около самата същност на работата, безпомощното, декадентно опасение пред непосредственото навлизане в художествената тема. Той имаше за майка си дълбока, собствена представа и тя беше всичко друго, но не и конвенционална: щом като вече не може да я окарикутури, според цвета на кожата ѝ (контраста между черната ѝ боядисана коса и телесната ѝ пълнота) той би предпочел да я рисува в бяло; би я нарисувал с удоволствие пред тоалетното огледало в бяла старомодна роба, но за това естествено тя не искаше и да чуе. Тя лично искаше портрет в черна коприна.

Той беше запомнил тази жена много силно в черна коприна отдавна, преди много години — в онова чудно, златно кафене, когато я чакаше целия ден. Тогава той за пръв път видя тази жена изморена и стара, а днес, тридесет и четири години след онази случка, той е много по-уморен и по-стар от нея. И макар да не отговаряше на действителността, тогавашното му впечатление, че лицето ѝ е като на клоун, бяло, като посипано с брашно, намираше все повече израз под неговата четка, колкото повече навлизаше в картината. Котешкото ѝ умилкване и превземане, престорената ѝ любезност и неестественият ѝ изкуствен смях, фалшивите ѝ преструвки и католишката ѝ скромност — всичко това бяха духовни наслойки, в които той проникваше, сваляйки маската на тази жена в черна коприна пред себе си, сякаш сваля посмъртна маска. Под основните щрихи на ръката му остана тази бледа маска като канава на бледото клоунско лице в черна коприна със старинна брошка. Гънките около устните — особено страстни, очите — живи, големи, хлътнали, горящи, под тези тъмни очи — уморени сини кръгове като сенки на пороци. А зад това — едно уморено лице, неестествено, фалшиво, по-право маймунско лице с чудата, сбръчкана нервна физиономия. Първите два дни, докато това лице беше още под воала на нахвърляните щрихи, във флотезата на първия рисунък, под масата неразграничени бои, докато само се

съзираха неясните очертания и всичко изглеждаше на приемливо разстояние, старата беше доволна и изразяваше одобрението си с думи, които граничеха с възторг. Но после, когато тази четка под ръката на нейния син започна все по-живо да навлиза под кожата, когато под тези остри косми епидермът се разтваряше като под бръснач, когато боите се топяха под пронизващата сила на погледа, тя започна да става все по-неспокойна пред този образ на платното в черна коприна, създаван от ръката на художника. Колкото повече тази потопена в терпентин четка смъкваше от това лице всичко глупаво, изкуствено, купешко, позьорско, гъстия пласт грим под тези подкожни тайни, колкото повече като под хирургически нож се разрязваше и скалпираше едно фалшиво и скрито лице, настроението, ѝ все повече се разваляше. Тя ставаше нервна, започнаха да я измъчват следобедните ѝ главоболия, не идваше да позира под най-различни поводи и накрая една сутрин, преди да бяха започнали работа, когато Филип пушеше първата си цигара и потънал целият в платното си (което вече беше започнало да го увлича), забрави, че майка му го чака, тя поиска да му каже нещо, но успя да промълви само няколко думи. Тя избухна в искрен плач с хълцания.

Филип искаше да се разберат. Говореше ѝ за личния творчески елемент, макар че усещаше, как думите му звучат фалшиво, но тя не можа да се овладее, гласът ѝ беше болезнен и сломен.

Жалко, че един син може да вижда майка си така, както нейният единствен син вижда нея!

Тогава той прибра четките в касетката, занесе започнатото платно в стаята си, обърна го зад шкафа към стената и с това се свърши.

Кръгът около Негово Превъзходителство Силвие Липах, костаневецкия благородник, ставаше все по-изморителен. Тези хора идваха тук, под този костаневецки покрив, сякаш това беше тяхна собственост, и се държаха така, като че ли са в собствения си дом. И старият височайши велик жупан, и сестра му, съпругата на съветника на бана Елеонора, и дъщеря ѝ Медика, и племенникът ѝ, благородникът доктор Тасило Пацак-Крицофи, племенник на каптолския епископ Силвестър Крицофи, при когото бащата на Филип беше работил като слуга. Филип наблюдаваше тези хора как дъвчат с порцелановите си зъби, как говорят за най-новите хомеопатични методи на лекуване, за веронал, за музика, за спиритизъм, за антропософия и на моменти му се струваше, че сънува. Между петдесет хиляди покрива той трябваше да се натъкне на такъв гнил покрив и този гнил покрив трябваше да бъде неговият така наречен „бащин дом“!

Костаневецката аристократка, банската съветничка госпожа Рекетие, беше консервативна жена от деветдесетте години; нейният свят бе свят на старомодните корсети с банели и с вазелина като средство за разкрасяване. С изпито лице, с долна испанска челюст, с несъразмерно висок ръст, в старомодни бели чорапи, нейно превъзходителство се движеше под звездите като съвсем, бледа сянка, в особено живописен свят, в света на красотата, която е вечна, на бога, който е недостъпен, и на крал Людвик Баварски, който нощем препускаше в галоп през горите, придружен от факлоносци. Тя се движеше из този свят и говореше за Казалс, за безсънието, за чудатите спиритистични сеанси, а всъщност се измъчваше от фиксидеята, че носи в себе си рак. И съпругът ѝ, господин съветникът на бана, благородникът Рекетие, беше умрял също от рак преди три години, така че последните ѝ пет години изцяло преминаха само в ослушване как ракът разяжда тъканта на господин банския съветник и как целият този свят от зъби, газове в червата и биене на сърцето не е нищо друго, а отвратителен и незнаен рак, който яде и изяжда самия себе си от началото през всички векове. Оплешивяла от последния миналогодишен червен вятър, госпожа съпругата на съветника на бана носеше гъста тъмночерна перука, а шията си превързваше с черна кадифена панделка. И Каквато беше кокалеста и необикновено дълга,

тя се движеше из тези стаи като плашило. Дъвчеше лекарствата си като стар гарван и непрекъснато говореше как щяла да умре от рак.

Тя знаела това, всяка минута ѝ била отброена, защото по посинелите си нокти виждаше как ракът непрекъснато расте у нея! Всичко около нея било измама и всички я лъжели в очи: и лекари, и прислуга! (Само котките били най-симпатичните създания на света!) Тя умираше, а никой не искал да ѝ каже истината! Всички се престрували пред нея, но тя прозирала и виждала всичко.

Негово превъзходителство господин великият жупан Липах Костаневецки беше прекарал най-щастливите си дни сред блясъка на виенската империя и целия си живот той мечтаеше за ония далечни, „незабравими дни, които навярно никога вече няма да се върнат“.

„Това антипатично, гадно демократично материалистическо време погълна всички тези прекрасни радости и никой от това не спечели, а възвишената франц-йосифовска култура днес лежи разорена като някакъв античен храм на Бьоклинова картина.“

Наблюдавайки с известна тъга лошите събития около себе си, негово превъзходителство плачеше вътрешно над развалините на спомените си, най-величествен от които беше обшитата със златна ивица покана за височайшия дворцов обяд по повод височайшето пребиваване на Негово Величество Императора и Краля в нашия главен град и в столицата на кралството, през осемстотин деветдесет и пета, месец октомври. Изрезката от „Народне новине“ от четирнадесети октомври, където бяха напечатани имената на лицата, присъствували на височайшия обяд в двореца, на който между всички графове, принцове, сановници и епископи и негово превъзходителство господин великият жупан, благородникът Силвие Липах Костаневецки, бе също така високопоставено лице; тази избеляла изрезка от вестника се пазеше като една от скъпоценните реликви заедно с други такива рядкости в подплатена с виолетово кадифе кутия. Картината от този дворцов обяд в голямата зала на палатата на бана бе незаличимо врязана в паметта на Силвие Липах, а спомените му носеха печата на това велико събитие, както восъкът носи височайшия печат с трибуквения монограм на височайшето императорско име.

До Негово Величество отляво седеше Негово Превъзходителство ерцхерцогът Леополд Салватор в униформа на артилерийски полковник с нашивки на Златно руно, после управителят на двореца, гвардейският капитан, благородникът Шабадхеги, после Негово Превъзходителство кралският унгарски министър-председател барон Банфи, после действителният таен съветник, върховният дворцов управител граф Пеячевич, а от дясната страна — Негово Превъзходителство бан граф Куен-Хедервари, после действителният таен съветник, министър генерал от артилерията барон Фейервари и сред славната свита от графове, губернатори, министри, интенданкти, действителни тайни съветници и рицари на Златното руно, сред този височайши кръг от епископи и председатели на най-висши съдилища, адютанти, върховни управители и представители на двореца, в оня блестящ венец от членовете на височайшия магнатен дом и други понизши законодателни тела, там на височайшата маса, пред блеснали златни блюда и кристални съдове, седеше и великият жупан Силвие Липах Костаневецки, четиридесет и седми поред, между представителя на кралските унгарски железници фон Лудвиг и генерал-майора граф Вурмбранд, като представител на своето лоялно и верноподаническо жупанско кораноглинско тяло, пред височайшия върховен управител на дворцовата кухня граф Волкенщайн.

Между двата дворцови лова, след като уби сто шестдесет и два фазана, седемдесет и три заека, три глигана и една кошута в Конопище, императорът замина за Марковия площад, за да се върне с бързия влак в Ишл, където закла четиридесет и три елена и седемнадесет сърни, а междувреме, като полубожество и свръхестествено създание, подаде живата си императорска ръка на височайшия господин благородника Силвие Липах Костаневецки и докосвайки със свещената си, миропомазана ерусалимска десница този смъртник със синя кръв, той го одухотвори и го посвети за цял живот!

Седи господин Липах Костаневецки, надвесен над кадифената си кутия, и се рови из старите и скъпоценни реликви. Между тях е броят на „Народне новине“ с повишаването му за жупански протоколчик от по-горен ранг: „Банът на Кралство Хърватско, Славония и Далмация реши да назначи доктор Силвие Липах Костаневецки за жупански протоколчик.“

Ето и къс от едно далечно, мъртво, време, когато младият жупански протоколчик Силвие Липах беше пред прага на този живот, през който мина сега като през много осветени стаи; той прелиства сега писма и пожълтели вестникарски изрезки, а всъщност всичко е зад него, както залезът остава зад ездача. На този ден, на дванадесети юли 1880, според „Народне новине“ било умряло едно бебе, момиченце, некръстено, по презиме Церич, от майка слугиня на улица Месничка и понеже, според констатациите на градския лекар, детето може би е било удушено, слугинята Мария била арестувана; тогава в столицата на кралството това е била единствена случка. Граф Юксхуел Гиленбанд-Краненщег, генерал от кавалерията, пристигнал в града и отседнал в хотел „Император“; наред с разните разходи за наеми, данъци, такси и пр. се съобщаваше, че един жупански протоколчик се готви за блестящата си кариера. А когато бе назначен за велик жупан, в „Народне новине“ излиза цяла статия под заглавие: „Кариерата на благородника д-р Силвие Липах Костаневецки“.

„Току-що назначеният велик жупан на кораноглинската жупания благородникът д-р С. Л. е роден на трети август 1856 г. в Загреб, в семейството на благородника Силвие Липах, земевладелец. След като завърши юридически науки във Виена, където получи докторат, младият доктор постъпи в 1879 за протоколчик стажант в загребската поджупания на политическа служба, той вече бе отслужил едногодишната си доброволческа служба в Пети императорски и кралски конен полк във Вировитица. Същата година бе назначен за поджупански протоколчик, една година по-късно за околийски пристав, а само след една година — за жупански протоколчик от повисш ранг при кралското хърватско-славонско национално правителство. Оттогава служи при кралското хърватско национално правителство, дето бе назначен за протоколчик първи ранг, а през 1889 — за секретар на националното правителство. На този пост остана до смъртта на блаженопочившия си баща, костаневецкия земевладелец, когато по семейни причини бе принуден да се откаже от

държавна служба и да се посвети на стопанството си, което представлява значително и известно имение. С височайша заповед от октомври същата година бе уважена оставката на благородника Силвие Липах. Когато със смъртта на господин Лентулай, абат и народен представител от лонско-полската околия, бе овакантиено мястото му в Събора, господин д-р Липах прие предложената му кандидатура и на изборите през 1894, на втори декември, единодушно бе избран за народен представител в Събора на кралство Хърватско, Славония и Далмация. Като избран от народа за народен представител (избран единодушно от седемнадесет избиратели — бележка на автора), той естествено се присъедини към Народната партия и започна да играе голяма роля в клуба, особено след като се прояви блестящо в разискванията по бюджета още същата година. Ползувайки се заслужено още от времето на своята административна служба с името на отличен, коректен и преди всичко съвестен ръководител, той сега е назначен за велик жупан на кораноглинската жупания като лице, радващо се на особено доверие от страна на негово превъзходителство бана, който с този избор още веднъж потвърди, че умее да избира сполучливо главните си сътрудници. Негово превъзходителство господин благородникът Липах Костаневецки е още в разцвета на силите си и със своя такт и необикновената си прилежност и преданост към службата на новия пост ще бъде гордост за народа, комуто служи, и за страната, която го удостои с такова доверие.“

„Особено след като се прояви блестящо в разискванията по бюджета още същата година“ (това изречение в кавички в „Народне новине“ беше дребният факт, който означаваше важен обрат във великожупанската кариера на господин Липах). За същите разисквания по бюджета „Пестер Лойд“ публикува статия с подпис — някой си Л. П., тоест лонско-полски чифликчия — „von einem Grob grundbesitzer aus I. р.“. Никъде нищо не бе казано, но се знаеше, че тази статия, подписана с инициали

Л. П., е написана от костаневецкия властелин, който с нея, освен ласкавия епитет „подготвен ръководител“, получи косвено и качеството на „признат авторитет в конституционната наука“. В тази хвалебствена статия, която бе преведена и в един опозиционен вестник, господин чифликчията Липах развиваше по следния начин своите „конституционно научни идеи“: „Ние живеем днес с политика на голи фикции. Наричаме страната някакво си Хърватско, а тя всъщност не е Хърватско, тя носи това име от края на миналото столетие; наричаме другата страна Славония, а тя също не е Славония и откакто съществува кралство Унгария, тя е унгарска земя, също както са Бихар и Щаболц: съставна част на кралство Унгария. И с тези псевдострани водим преговори като държава с държава, приемаме твърдения, чиято несъстоятелност науката вече отдавна доказва, твърдения, които са в разрез с документите и законите и против които се бунтува нашето, честно убеждение, изградено върху доказателства на признати авторитети от конституционната наука.“

„Особено като се прояви блестящо“ — с тази неподписана статия, публикувана в „Пестер Лойд“, лонско-полският и костаневецкият чифликчия бе назначен за велик жупан и пред него се разкриха най-големи възможности. А за това, че не можа да стане подбан, е виновна съпругата му Елеонора, която на елитния бал в салоните на „Хърватски сокол“ демонстративно отказа да се сбогува с нейно превъзходителство съпругата на бана — Маргарита Куен Хедервари, защото бе обидена от това, че според нейното лично убеждение при уреждането на тази височайша среща като съпруга на великия жупан и благородник, а и самата тя аристократка Сомсич дьо Галдово и Туроч, бе съвсем пренебрегната. Сред височайшите аристократични и благородни дами, които трябваше да представят пред Негово Величество елита на нашето общество, госпожа Сомсич беше поред двадесет и четвърта вместо седемнадесета и когато тя се отправи към височайшата графиня Куен, да обясни на нея като съпруга на бана това очевидно недоразумение, последната не ѝ отвърна нито

дума и отмина негодуването ѝ, като че ли изобщо не е чула нищо. Работата беше ясна. Съпругата на бана графиня Куен Хедервари, графиня Куен от хиляда триста шестдесет и първа, графиня Лихтенбергска и баронеса Новоленбашка от хиляда петстотин седемдесет и трета, владетелка на Нущра, Хедервари и Виче, родена графиня Телеки, приближена императорска и кралска дворцова дама от маджарски благороднически род, признат от крал Сигизмунд преди петстотин години, стоеше на стълбището с баронеса Инкей, родена Людмила, Теодора, Мария, Габриела, графиня Дейма, дъщеря на чешкия граф Франк дьо Пол Мария Захария Антон Венцел Дейма и графиня Мария дьо ла Фонтен и Дармонкур Уферцагт, и с графиня Юлиана Драшкович-Ердьоди, съпруга на тракошчанския властелин, дама, носителка на Ордена на великия кръст със звезда и дъщеря на почетния граф от кралския орден „Св. Юрий“, и изведнъж се доближи до нея, без някой да я е викал: „So eine hergelaufene Schlawoniterin, und spricht sie an, in einer Art und Weise“^[1] и съпругата на бана не можеше да стори друго, освен да не ѝ отвърне нито дума. Преди всичко редът на този прием не беше установен от височайшата госпожа съпруга на бана, а от шефа на дворцовия церемониал, а освен това: „Was will diese Person, wer ist sie eigentlich und was ist eine Obergespansgattin? Lächerlich!“^[2]

Когато след тържеството съпругата на бана се сбогува с присъстващите дами и стигна до „двадесет и четвъртата“, тя ѝ подаде ръка, но тази анонимна „двадесет и четвърта“ отказа да се ръкува с графиня Маргарета; така избухна скандал, много по-голям от изгарянето на унгарското знаме.

Аз бях „четиридесет и седми“, а ти не си доволна от това, че си била „двадесети четвърта“ — гневеше се Силвие Липах, разисквайки с жена си случилото се и предчувствайки съвсем сигурно своето корабокрушение.

Височайшият господин бан, който с назначаването на Негово Превъзходителство господин Липах за велик жупан „прояви необикновеното си умение в подбирането на своите помощници“, след тази сцена свърши твърде бързо с този свой помощник: великият жупан, благородникът Силвие Липах, се върна в Костаневец за коледните празници и повече не излезе от него. Тук преживя неочакваната смъртна съпругата си Елеонора Сомсич около

петдесетница преди войната (от възпаление на апендикса), тук надживя и единствения си син Силвие, който загина при бележитата кавалерийска атака пред Рава-Руски през петнадесета година като поручик от Пети императорски и кралски конен полк. Доживя и това — една октомврийска нощ полугол, по нощница, без дреха, по гащи да види как „някакви си бараби“ подпалиха костаневецкия му покрив, как пристигнаха „някакви демократически агитатори“ и раздадоха на някакви си „бараби“ неговите четиристотин ютра^[3] най-хубава земя; а сега едва живее и се мъчи в Костаневец, потънал в дългове, и не знае няма ли един ден Якоб Щайнер просто да го изхвърли от жилището и той да завърши в гроба като бездомник. (Предположението на майката на Филип, че „тези в Костаневец разчитат на нейната двуетажна къща“ на улицата на един дубровнишки езуит, явно „не е съвсем лишено от основание“.)

Силвие Липах Костаневецки вече не можеше да се ориентира в събитията и нещата: темпото на живота постепенно превишаваше силите му и той не можеше да го разбере. Мечтаейки безмълвно над своите реликви и ценни книжа, той гледаше бледосините бланки на австрийската сребърна рента, облигациите от австрийската кредитна банка като карти от фантастични далечни и отдавна загубени партии: всички тези големи и важни неща днес нямаха никаква стойност, както използваните играчки, и за какво ли са му тези хартии с подписи на управители, министри и съветници на една империя, която днес виси по долапите в нафталин като неговата властелинска куртка! Колко се измъчи само около изграждането на апарата на великата жупания през осемдесетте години, къде са сега всички онези многобройни спътници, ласкатели, слуги подмазвачи, аспиранти, кандидати и абсолвенти, които на тълпи преминаваха през неговите коридори? В какъв мрак се стопиха онези времена, когато над живота в кралството, над кралските ж.п. линии, пътища и учреждения се лееше пенливо шампанско, когато се полагаха основите на новия административен апарат след Споразумението^[4], когато наистина „безкористни идеалисти“ искаха да издигнат малко тези наши нещастни „селски говеда“ от холерата, от мочурищата и от наводненията на една по-висока степен. И каква беше благодарността на тези крави и гадове? Че нахлуха в неговия дворец и запалиха покрива му! *Eigentlich unfassbar!*^[5]

Още като млад джентълмен, с получения във Виена докторат през осемдесетте години, той много държеше на облеклото си. Неговият честерфилд с общити ревери се очертаваше стройно в три линии в талията: карираните панталони, шведските остри обувки, цилиндърът — всичко бе първокласна виенска изработка на най-добри кроячи и показваше (твърде дискретно) този млад властелин като човек, който има усет към изискано, но не екстравагантно обличане. И днес още неговият черен балтон от онова време е най-солидната му дреха, а фраковете му, пелерината му от Wales-камгарн, пещенският му официален костюм — всичко това висеше добре подредено в долапите и всяка втора седмица се изнасяше да ветрее, макар че между тези парцали имаше и такива, които той не беше докосвал четиридесет години.

Когато идваше почти всеки ден на посещение у своята приятелка госпожа Латиневич Валенти (майката на Филип) в светлосивото си сако, със светли кремави гамаша, с абаносов бастун, бяла връзка и необичайно силно колосана яка и маншети, той приличаше на сива кукла от чуден старинен албум. Старателно измит, съвсем побелял, внимателно избръснат, още доста подвижен, той всъщност нямаше антипатично лице, но Филип никак не можеше да се примири с неговото присъствие. Преди всичко старецът произнасяше името на майка му, госпожа Латиневич-Валенти, необикновено ясно, бавно и твърде церемониално, като че ли произнася някакво особено, аристократично и обществено високопоставено име, явно подчертавайки презимето Валенти като презиме на брат й, фелдмаршал лейтенант от Виена, когото той на времето познавал лично и много приятно му било да гостува в дома на генерала. Освен това на Филип се струваше, че този старец познава майка му още от мрачното епископско време, знае за тази жена много повече, отколкото той самият и я наблюдава от една перспектива, съвсем непозната за Филип. Всичко у този старец беше някак си доста загладено с помощта на помади и кремове, освен ръцете. Ръцете му изглеждаха буквално осъдени на смърт. Необикновено чувствени, алчно и себелюбиво неспокойни, ръцете на този стар бонвиван посягаха жадно към нещата, сякаш се хващаше за живота пред мрачния праг на гроба; как само алчно топлеше той безкръвните си длани върху топлата повърхност на порцелановия чайник, как неприятно докосваше ръцете на Регина (и в

присъствието на чужди хора), как страстно свиваше цигарите си и като ги облизваше, ги слагаше в цигарето от слонова кост — всичко това отблъскваше и дразнеше Филип. Животът в тази костаневецка къща започна да става адски за него: тук се развиваше една игра над гробове и около гробове, безмълвна и потайна, съвсем мъглива и нездрава. Около някакви двуетажни къщи, безвкусни виенски вицове, чайове и вечери, прикрита и конвенционална игра, която под повърхността бе напукана като старо блюдо и от него бавно се изцеждаше болезнената и загнила човешка страст. Старецът идваше привечер, в часовете, когато се пиеше топъл чай, и обикновено оставаше и след вечеря до късно през нощта. Тук се разправяше за викане на духове, за покорността пред скъпия ни господ бог, за някакво си висше старческо примирение, на което всички страсти и усилия изглеждат доста смешни. Говореше се за изминали младини и заблуди, за кучета, котки и слугини, за тоалети, за ястия и концерти, за значението на храносмилателните органи у кучетата и изобщо и твърде много за кучетата, за това, че слугинчетата са неблагодарни! За заболяванията на ушите и гърлото, за чудните слабости на сърцето, за компреси от слез и за диети. Цялото това учтиво, неискрено и фалшиво бърбене продължаваше безконечно еднообразно, а когато те двамата оставаха сами в полумрака в стаята на Регина, на плюшения ѝ диван, над стаята се надвесваше продължителна и неподвижна тишина. Връщайки се една привечер ненадейно в къщи, Филип мина през градината покрай прозореца на майка си и понеже тъкмо в този миг лек ветрец подухна завесата, той видя в полумрака майка си да седи на коленете на този старец. Призля му и още същата вечер искаше да си прибере багажа и да замине, но остана. Започна сам да превъзмогва своята прекаленост, всъщност прекалено изострената си свенливост към плътските допири (дори и лично неговите), която от самото начало му се виждаше неоправдана. Той трябваше винаги със собствения си разум да си наложи да докосне с ръка тялото на жена, с която беше в интимни отношения, защото се страхуваше от такива открити докосвания с ръка като от някакво особено безсрамие.

„Глупаво. И животът на старците, както и на другите организми, не е нищо друго, а откриване на плътта и плътското. Това е нагонът у човека, който ни тласка към продължаване на живота! Към

съществуване! Към продължаване на живота! Да осъжда човек тези нагони у старците, е нелогично, щом като не ги осъжда у младите!“

Това беше разумно, но иначе вътрешно Филип съвсем не можеше да се примири с този старец. А старецът, долавяйки в този неприветлив пришълец свой (евентуален) противник, проявяваше към него особена, очарователна благосклонност. Два месеца той го канеше при себе си в костаневецкия дворец, за да му покаже книгите си, оръжейната си сбирка, семейните портрети, които трябвало да се реставрират, но той не бил достатъчно сведущ как да се залови за тази работа, и два месеца Филип не пожела да се отзове на поканата.

Старецът имаше едно, както той казваше, много скъпо копие на Палмо Вечю. И понеже имал възможност да го продаде в града, отново помоли Филип да дойде и да го оцени. За пръв път, откакто се беше върнал, между Филип и майка му се стигна до много ожесточена (почти недопустима) разправия около тази картина, после Филип отстъпи и на следващия ден след пладне се запъти към двореца.

Този така наречен костаневецки дворец беше симпатична барокова едноетажна къща, построена на времето на края на гората, като жилище на управителя на имението на Краненщег, а Краненщеговият Костаневец, огромен замък от стотина стаи, беше построен на един хълм като крепост сама за себе си, със собствен мост и кула, с много широка гледка, и беше отдалечен от двореца на Липах три километра. Липаховите бяха купили тази господарска постройка през седемдесет и пета доста разрушена, но след като я бяха ремонтирали и засадили около нея тополи и брези, тази едноетажна къща получи съвсем хубав вид; с навес за каляски и с тераса на първия етаж, тя изглеждаше като някаква вила сред парка. Старият Липах посрещна Филип в алеята пред двореца с разтворени обятия, интимно, като свой добър и скъп приятел, който с посещението си му прави не само особена чест, но и голяма услуга, и след като минаха през приземния етаж (нареден със стари скринове, брокатни завеси и черковни свещници), изведе го на терасата. Там Доминик им поднесе чай със сметана, шоколадова торта с крем и пъпеш; и този старец в износената светлокестенява ливрея с цвят на кафе, с огромни бели ръкавици, разплеснати като стари костенурки, и другият старец в светлосивото сако, който се обръщаше към Доминик на ти, а Доминик към него — с Ваше Превъзходителство, този чай и този крем, тези

пъпеши и тези двама старци — всичко това беше неописуемо глупаво. Палмо Вечео естествено беше съвсем слабо нещо, а и семейните портрети нямаха никаква особена стойност: обикновени любителски работи от осемдесетте години, направени с поглед назад, за да се представи Липаховият род колкото се може по-стар! Библиотеката беше съвсем безлична и празна: три в кожа подвързани годишници на „Ephemerides politico-statisticae Posonienses“, като единствена рядкост за нашите условия. С един тон по-патетично, почти тържествено, старият Липах взе една годишница на този пожунски информационен вестник, подвързана в свинска кожа, и с достойнство разтвори една страница, отбелязана с панделка от тежка, червена моаре коприна: ако Филип се интересува за един куриоз, той ще си позволи и ще има честта да спре неговото внимание върху един факт, твърде важен за рода Липах, а това е пожунската повеля, с която Липаховите получават благородническа титла през осемстотин и осемнадесета година.

И наистина! Под дата пети декември осемстотин и осемнадесета година там беше напечатано следното:

MAJESTAS SSMA D. ANTONIUM LIEPACH AD
EXC. CAMERAM HUNGARICO AULICAM RATIONUM
CONSULATOREM OB PRAECLARA ULTRA 40 ANORUM
IN REGEM ET PATRIAM MERITA UNA CUM FILIO
ITIDEM ANTONIO BELLICO CONCIPISTA IN
NUMERUM R. HUNGARAE NOBILUM REFERRE
DIGNABATUR.^[6]

На заглавната страница на този пожунски вестник, под сиво клише на полугола символична жена сред облаци, с книга и криле на главата, стоеше калиграфиран подписът на първия благородник от рода Липах, изписан с паче перо с остър, необикновено педантен почерк: Antonius Liepach, nobilis in Monarcham et Patriam meritis simus. Върху него с молив бе написано, навярно с женска ръка, вече съвсем избеляло: Flossmaan. Tombola potpourri. Seitz. Die Hexe von Boissy.

Глупаво като тези „Томбола потпури“ — мислеше си Филип, докато наблюдаваше посивялото вестникарско съобщение за благородническата повеля на Липаховите, и не знаеше какво да

отговори на този стар рицар със синя кръв, комуто съдбата бе отредила да бъде един от последните кавалери на неговата майка.

Над библиотечния шкаф на стената висеше в златна рамка под стъкло четирицветна репродукция на знаменитата картина с маслени бои на Бенцур: „A milleniumi Hodolat“, поклонът на градското население и на ордените от кралство Унгария и Хърватско, Славония и Далмация пред Негово Величество маджарския крал по случай чествуването хилядогодишнината на Унгарското кралство в бароковата зала в будимския дворец. Сред тази тълпа в благороднически одежди стоеше и рицарят на Златното руно граф Куен Хедервари като дворецов знаменосец на кралството, а сред теменужния блясък на прелатските и епископските плащове, сред сладникавата руменина на брокатните стени и кардиналски ръкавици, сред това разлюляно море от знамена, флагове и цилиндри особено изпъкваше бледото лице на блаженопочивщата царица Елисавета в траур, под балдахин и недалеч от краката ѝ на пода бе проснато и хърватското знаме в патоса на хилядогодишния поклон пред суверените.

„Този грохнал господин има в библиотеката си Бенцур, а с мен иска да говори за живописиста“ — това беше единственото впечатление, което Филип усещаше някъде в далечна и съвсем неясна част на мозъка си; той прелистваше „Ephemerides posoniense“, наблюдаваше някакви темпер-мотиви на тавана и не знаеше какво да говори с този бърбив старец, който го обсипваше с фрази и хвалебствия: той бил чел една негова книга и бил узнал за големия му успех в Лондон; това не било малко нещо да бъдеш ангажиран художник на един столичен вестник, и то съвсем сам, с голи ръце да се добереш в далечна чужбина до такова положение, каквото Филип е успял да си извоюва в чужбина.

Филип остави стареца да се измъчва от неловкост, а той само мънкаше нещо, като че ли говори с някакъв чужденец; после ненадейно стана и се сбогува с Липах, всичко излезе страшно нескопосано и глупаво. Като се прибираше към къщи, в устата си имаше неприятен вкус, сякаш беше изял парче старо и развалено месо.

„Откъде ли са дошли пък точно тук в Костаневец?“ — размишляваше Филип за Липаховите, като слизаше по леко наклонената серпантина от гората към лозето, на края на равнината, която вече цялата беше потънала в ранен летен вечерен здрач. С какво този стар нещастник се различава например в умствено отношение от

надзирателя Хитрец? Надзирателят на пътищата Хитрец има в стаята си под таванските греди също такава картина със златна рамка, трицветна репродукция, която се нарича: „Aus meiner Dienstzeit“. Да, този кавалерист на бяла кобила, в сив мундир със залепена снимка на своята глава, този фелдфебел Хитрец от императорския и кралски конен полк № 12, Толна, този надзирател на пътищата, възседнал бяла кобила с извадена кавалерийска сабя под гербовете на Империята, императорски и унгарски знамена, е също така една кукла, както и този негов благороден велик жупан на поставената в златна рамка легенда на Бенцур, в бароковата зала на будимския дворец. Всичко това е пълна тъмнина и тази тъмнина може да блесне само с ниагарски водопади и шествия на някакви нови, въображаеми лица, но това не би трябвало да бъдат Липаховите, нито подобни на Липаховите благородници от осемстотин и осемнадесета година. Това е интелигенция, която си записва „Томбола потпури“ като скъп музикален спомен за някакво художествено изживяване, която има стария си Доминик в ливрея и играе своята роля, сякаш нищо не се е случило в света.

Цялата вечер Филип продължаваше да чува стария Липах как му разправя, че по негово време се е използвала ароматизирана карболова есенция като универсално дезинфекционно средство, че захаринът бил изчезнал от пазара, че унгарската жупанска административна система била най-добрата административна система в света и англичаните — моля ви се — са въвели тази унгарска система дори и в колониите, и така дълго през нощта се измъчваше и не можеше да заспи. Вече над гората започнаха да се появяват първите петна на развиделяването, а в пшеницата се обади пьдпъдък, когато той хвърли последната си цигара.

[1] Такава една дръзка славонка и я смущава по такъв един начин. ↑

[2] Какво желае тази особа, коя е тя всъщност и какво представлява съпругата на един велик жупан? Смешно! ↑

[3] Едно ютро = 5,755 квадратни метра. — Б.р. ↑

[4] Споразумението от 1868 г. между унгарското правителство и хърватския Събор (парламент) относно правното положение на Хърватско. — Б.пр. ↑

[5] Просто непонятно. ↑

[6] За доблестни за краля и отечеството заслуги в продължение на повече от четиридесет години Негово Величество благоволи да удостои господин Антоние Липах, съветник в славното маджарско дворцово счетоводство, заедно със сина му Антоние, военен писар, с причисляването им в редовете на благородниците на кралство Унгария.

↑

Беше топла лятна вечер с пълнолуние. Филип седя до среднощ в кафенето „При короната“ на общинския площад, прелистваше „Дейли Мейл“ и чужди илюстрирани списания, изпи петия си коняк със сода и след като плати, тръгна под светлината на зелената луна безцелно. Чувствуваше, че му е леко, че леко побеждава земята под краката си и че има желание да върви далече, в тишина. Усещаше телесна необходимост да се откъсне от всичко човешко и да бъде сам с потрепващите корони на дърветата и зелените тихи далечини. Веднъж отдавна, преди двадесет и три години, в една също такава лятна нощ, вървеше сам по огромен бял път, а вляво и вдясно от пътя блестеше роса като стъкло. Беше топла лятна нощ, ухаеше на сено, момчетата танцуваха валс с топли бели момиченца, ухаеше на сено, всички бяха опиянени от лятната нощ и музиката, от полумрака, от меката моминска снага: младост, бистра като капка, като роса в росната нощ, и лека като ветреца в тъмните клони. Далечините бяха зелени, прозрачни, трепетни, а звездното стъкло толкова нажежено, толкова фосфорно, толкова близо, сякаш бе под ръката ти. И смехът, и моминските гласове, и тъмните силуети на ангажираните дами — всичко остана зад него: малкият град с балкони и медни куполи, с отворени прозорци, на които се развяват бели завеси. Усещайки плътта, унесен от топлото тяло, под бялата месечина, сред ромона на потока и шумоленето на черните клони, в които се чуваше топло пърхане на криле, той се движеше в пространството като нажежено валмо на нещо плътско, изпълнен с музика, с топла близост на детско женско тяло, макар че и самият той бе още дете, с детински възторг. Така се понесе онази нощ в своето фатално страдание, в глупавия си роман по онази малка провинциална гъска, заради която тогава пропиля стотачката на майка си и проигра цялата си младост.

„Колко странно е това сляпо движение у нас; човешките тела са като тайнствени галванични стълбове, всички се движим по някакви мрачни и непонятни закони на нашата плът! Раздвижи се така нещо у такъв седемнадесетгодишен хлапак, той тръгва като след съдбата си и една такава малка котка, посипана с лунички, едно плитко, ограничено девойче става негова съдба, която той после мъкне със себе си цял живот като воденичен камък!“

Така замислен, той се беше отклонил от пътя и както вървеше покрай потока из мрачната и влажна долина, изпълнена с дъх на влага

и водопад, стигна до открита поляна пред една дъбова гора. Там, в сянката на иглолистни дървета, в сянката на огромни тъмни смърчове, имаше колиба със сламен покрив, цялата бяла, като платно на зелена ливада, огряна от пълния месец, сякаш беше полята с вар.

Филип спря там. Наоколо всичко бе неподвижно и тихо.

Беше нощен мрак и сърцето му биеше силно в гърлото от неспокойния нервен вървеж. Сред мъртвата зелена тишина от колибата със сламения покрив, където вонеше възкисело на грамадни царевични хлябове, опушени гърнета и дим, се чуваше биенето на часовник. Тихо, еднообразно движение на дървения уред с тежка, ръждясала желязна шишарка, като гира на верижка.

Тик-так, тик-так.

Тишина и приятно, мъдро, декадентно протичане на времето, като шум на клепсидра. Белите като вар квадрати на стените под сламения покрив, далечният ромон на потока и пърхането на крилете на някаква птичка, която се бе събудила в короните на дърветата — това беше за Филип силна, монументална емоция. В далечните зелени блеснали дипли на зрялата лятна нощ се движеха небесните светила, а Филип дишаше спокойно и свободно, чувствавайки в тялото си безспорната логика на това, че кръвта му клокочи и че кипи у него нажежената му здрава, неизживяна плът. Чувствуваше как бавно превъзмогва у себе си болезнената си потиснатост и как му се връщат емоционалните сили. Днес след дълго прекъсване отново нарисува едно платно. На обед, когато се връщаше от къпането в реката, пред огромна, огряна от слънцето, бяла като вар плоскост на една стена, той забеляза дете, обърнато с лице към слънцето; сянката на детето се бе проснала по стената, а то държеше двете ръце хоризонтално разтворени и с детския си глас мънкаше нещо неартикулирано. Гледката беше страшна, защото веднага разбра, че детето е глухонямо и това неразбираемо викане беше адски грозно. Държейки хоризонтално двете си ръце, това глухонямо дете имитираше повече с дрезгавия си глас, отколкото със слуха свещеника, когато пее пред олтара. Ръцете се разперваха, като че ли благославя, ръцете се издигаха като сенки по стената, тези сенки пълзяха като някакви чудни, невиджани змии, движеха се като самостоятелни създания, бързи, неуловими, омагьосани, а детето ревеше страшно, сякаш от дъното на гърлото си, унесено, безумно, изгоряло от слънцето, като загубило

съзнание от слънчасване, но това беше повече нервен гърч, епилептично безсъзнание, отколкото действителност; този животински глухоням детски плач трепереше сред пълната светлина, потрепваше в болезнени извивки, разширяваше се в кръг пред блесналата, полята със слънце стена, лееше се в простора, под покривите, над кулата, над алеята и се стелеше като дим под небето, притиснат от слънцето и задухата. Обхванат от това адско видение, Филип се върна в къщи, грабна платното и нарисова това дете как реве на обедното слънце пред една бяла стена. Гласът на глухонямото дете мънкаше под неговата щриховка като пукната камбана, но той пренесе на платното тъкмо това мръсно, сгърчено, кретенско тяло, огряно от слънцето, този страшен гърч пред нещо тъмно и глухонямо у нас самите и около нас, това треперене на червените гласни струни в гърлото на глухонямото дете, и то с такъв непосредствен израз, че после и сам се учуди на демоничната сила на своя рисунък. Глухонямото гърло, с малкия, червен, месест език, обляното в лиги движение на глухонемите устни и лигавици, безсмисленото и сляпо размахване на ръцете на слънцето пред една бяла като мляко стена — това беше мотив по Домие, но много по-тежък от мотивите на Домие! Филип не отиде да обядва дори, рисуваеше непрекъснато до следобедната закуска, и стоейки сега на месеца, сред простора, сред звезди, нощни птички и потрепващи корони на дърветата, той усещаше тръпки от вълнение: от тубите му още течаха бои, в жилите му имаше още сили, а в кръвта му — огън! Той живееше и чувствуваше, че е добре човек да е жив.

Емоциите се връщаха, пристигаха една след друга като птички, когато се връщат от Египет на шумни ята. Филип седи в здрача (в плетения стол пред терасата), в дрезгавината наблюдава лястовичките как кръжат около покривите със стръмни и смели криволичения и си мисли какво кръвожадно и сурово престъпление всъщност е животът.

„И тази най-идилична и на хората толкова мила птичка, чието гнездо носи легендарно щастие, а децата още в тетрадките в основното училище пишат за нея възторжени песни, тази малка чернокрила птичка, която чурулика около нашите тавани и кули, всъщност по нищо не се различава от акулите. Нейното чуруликане в дрезгавината, което на нас ни е толкова мило и драго, в света на мушичките означава всъщност тревожен сигнал и има твари, които изтръпват пред бързострелното размахване на нейните криле, както ние пред гласа на тигъра, когато се обажда от дебрите. И така: във всичко и около всичко има някакво странно реване и витаене, летене и поглъщане. Акулите ядат тонове, а тоновете се хранят с малки рибки, малките рибки пък ядат мушички, лястовиците ядат комари, а комарите пренасят зараза, и всичко така се пренася и яде по съвсем чудни закони, глупаво, като Езопова басня за деца. Под старите дъбови корони растат гъби, хората ги ядат, а после по три дни се превиват от отравяне, като Анка на обущаря, която се отрови в четвъртък и не се знае дали ще остане жива. Кравите боледуват от шап, всичко е лигаво, метиляво и кално, всичко се разпада в мочурището, всичко има рогове и кожух, косматото е и е обрасло в кожа, само човекът стои пред този животински свят гол и мраморен като елински камък, с някакви свои в природата невидими и несъществуващи представи за красотата на собственото си тяло и за красотата на телесното около себе си. Около този гол човек потрепва някакъв чуден ореол на нещо метафизично у нас и нещата могат да се приемат еднопосочно, причинно, в кръгове от картини, които възникват една от друга като вълните на водата, когато някой хвърли камък в нея, но могат да се приемат и свръхреално като онази стара камбанария, която сега в Костаневец Възвестява своята стара ренесансова песен за кардинали и римски църкви. А после съществува и панонското блато и над него въздушната линия Лондон — Бомбай, сред всичко това съществува и той, академичният художник Сигизмунд Латиневич, който сам се прекръсти Филип, а се подписва Philippe, и пристигна тук при майка си, лавкаджийката, а ето там

говедарят Мишко със свирката си води Султан, бика на пътния надзирател Хитрец, дето той бе измъкнал от пламналия обор; всичко е толкова мъгливо и заплетено и ако изобщо има нещо ясно в този живот, това са емоциите. Истинско овладяване на материята чрез емоционално пресъздаване, нищо друго!“

Седи Филип в здрача, слуша щъркела на съседния комин как трака с човката като с кастанети, как ясно отекуват пастирските гласове от потока, където са закарали добитъка на водопой, как лястовиците алчно кръжат около комина като хищни птици и усеща как тези отражения на живота преминават у него живо и пленяващо. Кръжат картини около него като птички около тъжното му настроение и вътрешната му потиснатост, около лозята, нивите и горските парцели, които гаснат в тежката кадифена зеленина на старинния Дамаск и изчезват в тъмните дипли на далечината.

По пътя зад живия плет и оградата минаха лозари с пръскачки на гърба, а лулата на единия светна така огнено в здрача, че лицето му почервения, сякаш бе скалпирано. Тихо и безшумно изчезнаха лозарите в пепелявата вечерна светлина, с тежките си груби цървули, целите позеленели от синия камък, като че ли бяха от мед. Зелени, медни цървули на минувачите, тихо отдръпване на сенките в сивите воали с червения блясък на лулата — ето пред Филип мина още една картина: един акварел, малко прекалено нежен, почти прекалено женствен в светлините, но неимоверно богат с бои, по-право, изпълнен с болезнена, но горяща светлина. И всичко около него все повече се изпълва с картини: три зрели праскови в зеленикава чиния, украсена по края със сини цветчета, върху червено-синя раирана покривка, осветена от последната вечерна руменина: богатата палитра, която гасне във вечерния пурпур на успокоението. Разлюлени площи зрели жита на вятъра, като треперещо платно при хоризонтално люлеене, спокойни, тихи, безкрайни ведрини. Кървави риби с необичайно червени хриле пред зеленикава стена в блюдо от стар посивял цинк, покрити със сив, мокър лист от мръсен, влажен вестник, по който още личат разтопените надписи на зацапаните черни, остри, нечетливи йероглифи. Листи и клони, перспективи с богати завеси от слънчеви дни, тих живот край чисти покривки, движение на бледи и болнави лица, светлини и вечерни тишини, всичко това бе буйна картинност, но през нея като през златно сребрист воал се усещаха две сини

неспокойни женски очи. Зад цялото това неспокойно потрепване Филип подушваше жената с всичките си сетива и усещаше, че това богатство от емоции у него събужда една жена, с нервни пръсти, със стройно тяло и чуден загадъчен жив поглед.

Още от началото, от най-ранните дни на неговата младост, жената бе тази, която го хвърляше от мрачна потиснатост в екстаз и от безумен унес в отчаяние, и той пълзеше по ръба на самоубийството, смачкан и съвсем сломен, като стъпкан охлюв без костената си къщичка, лигав, кален и в рани. Утринните литургии, причастията и изповедите в ония далечни и изчезнали каптолски дни — всичко бе пропито от мечти за жената, както моминските албуми за спомени са пропити от мирис на венчета теменужки. А далечните причастия и изповеди бяха първите кощунства и лъжи, защото в тях се премълчаваше най-големият смъртен грях: задъханото мечтаене за момиченца, грешното, безумно мечтаене за телесни допири и наслади, които тези тайнствени създания крият в пазвите си. И богослуженията, и вечерните благословения, когато тези малки божи министранти^[1] размахваха сребърни кадилници и носеха златисти копринени балдахини и хоругви, всичко това още тогава беше изтъкано от блудни мечти за най-големите телесни тайни и тези тайни като отровни, змии пълзяха по първите книги, по свещените картини и първите интимни разговори по скритите къшета зад стени и плевни. Епископската черква и нейните сенки, каптолските камбанарии и празничните камбани между Коризма и Кватерния пост, сред богата овчарска кална равнина, с муцуни на божи добичета и шум на овчарски панаири и между всичко това се движат малки гимназисти с тайни изрезки от календари и тайнствени молитвеници: тук дяволски призрак в блудство с вещици, там — златокоса Венера във фаустовска реторта или чуден акт в трицветна литография; открадната бог знае откъде и от кой ли заключен шкаф, заспала гола богиня с лебед, а ръката си държи прелъстително извита под пъпа.

Сред изобилието на селската варварска равнина, между камарите зеле, тикви, фасул, риба, месо и сланина, сред купища тлъсто кърваво свинско месо, дебели, тлъсти, големи риби, зеленчук, агнешко, сало, яйца и птици живееше един малък гимназист, който по цели дни човъркаше и ровеше из пясъка на брега с надежда, че може би и на него щастието ще се усмихне и той ще намери в наносите и калта

някаква малка бронзова римска статуетка на Афродита, заспала, с вдигната ръка над буйните си коси. (Един другар на Филип беше намерил гола римска Афродита в пясъка, когато се къпел в реката, и това беше най-голямото събитие в анализите на епископската гимназия през последните петдесет години.) Цялата атмосфера около лавката беше нездрава, особено по отношение на плътското в живота, и у нервното дете, което по природа беше склонно към плътски чудатости, този допир с големия и тъмен въпрос за плътското не можеше да не се разгърне в най-силни вълнения. Това се подсилваше и от самия основен въпрос, който то си поставяше: кой е всъщност баща му, въпрос толкова деликатен, но и толкова значителен, който го измъчваше през целия живот, който той никога нямаше сили да постави решително и до ден-днешен си остана неразрешен. Всички чудни и мъгливи случки между майка му и различните посетители — минавачи, на канапето зад завесата и паравана бяха обвити от неприятната миризма на тютюн в лавката на Фратарска улица и останаха за него непонятни и непознати, но плътските загадки от ден на ден ги обвиваха с все по-мистериозни воали. Очите на целия град, тези неспокойни и дребнави очи на целия малък град, бяха вперени в мрачната и сива лавка, в майка му и особено в него — като дете на блудството и греха; всичко това беше развило у Филип чудна, болезнена склонност именно към блудното и грешното у човека и откритото му препускане към публичния дом в края на улица Краищка беше изблик на един силен характер, който от гордост искаше да се опетни пред всички. Около черквата и епископския град пълзят сенки на клерикали, калугери, калугерки, черни фигури се появяват и изчезват от епископския площад, а майка му Регина седи край тезгяха в лавката и търгува с пури и кифли, влизат каноници, офицери, чиновници, кочияши и разговарят с майка му по начин, от който Филип се чувства страшно обиден и това го кара да се съмнява дали всички тези приказки за майка му са дяволски измислици, или са верни.

После, през онези мършави и гладни дни около пети клас, в епископското сиропиталище, върху пълното с дървеници легло, с жадно и пресъхнало гърло, нощите минаваха в безсъние, изпълнени с треперене и бълнуване. Сиво-зеленикави стени, тежки железни решетки на прозорците, черни, лакирани разпятия с бледорозовия лик

на Спасителя и цели редици дървени светии по коридорите (безформени светии в светлосини тоги и червени наметала с книжни цветя в ръка), а Филип лежи буден, гледа досадното и разнообразно трепкане на кандилото на тавана и си мечтае за Резика. Единственият светъл лъч в цялата тази вмирисана къща, пълна с мъчения и дървеници, бе Резика. Със силните си набъбнали, като подути, червени, месести боси крака, с шумоленето на фустата и зачервените, напукани, голи до лактите здрави ръце Резика беше мечтата на цялото сиропиталище, а миналогодишните абитуриенти разправяха, че не била неподатлива към любовта, така че човек не знае къде го чака щастието. Може би трябва да се рискува, да се промъкне човек в трапезарията, през трапезарията да се спусне с асансьора и по тази пътека, пълна с приключения, може да се стигне до стаята на Резика. И той веднъж стана, бос, безшумно се промъкна до трапезарията в сутерена, където край входната врата, на златна конзола благославяше питомците на епископското сиропиталище един дървен свети Йосиф. Студена и празна, с маси от меко дърво, с мръсни покривки, залети с фасул и прегоряла чорба, с разчупени солници и безкрайни редове чинии, наредени вече за утрешната чорба, трапезарията беше празна и тъмна. Той събори един стол, който отекна с глух продължителен трясък като съборена молитвена пейка в черквата. После — тишина. Отвън се чуваше как някъде далече на открит път свири локомотив. В трапезарията редиците дълги маси бяха покрити с бели покривки като ковчези, а асансьорът бе заключен. През пролуките на дървената кутия проникваше светлина: калугерките вече бяха станали в кухнята и подготвяха прегоряла чорба за учениците.

Съмваше се. Какви глупави, безплодни меланхолии на едно пламнало детско сърце, заключено в сивата вмирисана сграда. Там се хранеха с говеждо варено, в яденето намираха и плъхове, и стари чорапи, огромните зидове на дворната ограда бяха мокри от дъжд, развалените улеи шумяха по цели нощи, петна на влага и плесен пълзяха по сводовете на ниските класни стаи, из които пушеха жълти, замърсени газени лампи, и както тогава копнееше за момински гласове, стъпки, шапки, плитки от някакви недостижими разстояния, така и до днес си остана глупав. Всички негови плътски увлечения останаха нереални и главно неосъществени! Той можеше да си мечтае за жени, когато беше сам в топлите завивки, но при всяко действително телесно

докосване Филип имаше неприятното чувство, което изпитваше при събуждането: става в студена вмирисана стая, недоспал и гол, сънен и уморен, скача по голия камък, а цялата нощ вятърът е свирил край сградата зад стените, край жиците и гръмоотводите. В парата на юфката или над шкафа с мокро бельо, неспокойна като сянка, недостижима, но жива, през воала на полусъня, с него беше още топлата Резика, но после идваше действителността: дългите коридори, потънали в миризма на прегоряла чорба, тази отвратителна прегоряла чорба със сух черен хляб, неприятните сутрини, когато полята бяха покрити с мраз, а Филип трябваше да отива на ранно богослужение в студената черква, в която дъхът се увиваше на гъсти кълба, космите в носа замръзваха, а замръзнала беше и светената вода в свещените съдове. Там той трябваше да коленичи върху студената молитвена пейка и полусънен, изтерзан от една кошмарна нощ, да преписва математическите си задачи с премръзнали пръсти при светлината на свещта от олтара. Тайна на плътта, нездрава тайна на плътта в болнаво детско тяло, навън вали мокър сняг, а по математика го очаква сигурен поправителен.

[1] Министрант — момче, прислужващо на свещеника при църковна служба в католическата църква. — Б.р. ↑

Старият Липах даде закуска в чест на скъпата си приятелка графиня Орсивал; на тази закуска бе поканена и Казимира Латиневич със сина си и за най-голямо учудване на майка си Филип се отзова. Той знаеше, че на тази строго аристократична среща на костаневецкия елит е поканена и госпожа Ксения, касиерката на „Корона“ или както самият собственик на кафенето Щайнер я наричаше „домакинята“ Бобочка Радаева, разведената съпруга на министър Павлинич, която от няколко месеца бе касиерка в кафенето на Щайнер. Тази госпожа Ксения с прошарената си коса, с дрезгавия си алт и светлите си, момински сини очи като аквамарин беше главната причина, че Филип не си замина от Костаневец още в самото начало. От всички костаневчани той беше чувал за тази жена толкова лоши неща и скандални истории (била разорила няколко банки, била унищожила и съсипала своя съпруг министър Павлинич, единствено тя била виновна за това, че последният ѝ любовник, адвокатът Балочански, отишъл в затвора, а после жена му се хвърлила от втория етаж), че тази тайнствена, винаги в черно облечена касиерка го заинтригува. След като се запозна с нея, за Филип беше приятно да идва в „Корона“, да разговаря с нея за най-обикновени делнични неща и да диша в нейна близост. Благият ѝ аквамаринен поглед внасяше у него някакво особено спокойствие, така че седенето му в „Корона“ на първата маса до касата с „Дейли Мейл“ и цигара стана за него всекидневна необходимост. За тази закуска, устроена от Липах в чест на старата графиня Орсивал (далечна леля на Ксения по майчина линия), госпожа Бобочка сама предупреди Филип и го помоли да дойде, за да се срещнат там, с това щял да ѝ направи голяма услуга. Бяха поканени много хора, непознати на Филип, а от всички най-шумни бяха племенникът на Липах, благородникът Тасило Пацак, и дъщерята на Липаховата сестра Елеонора — Медика, вдовицата на артилерийския майор. Тази Медика с всяка втора дума натрапчиво подчертаваше роднинската си връзка с вуйчо си, великия жупан, благородника Липах Костаневецки, по линията на своята аристократична майка, така че от една страна беше смешно, а от друга — неудобно. За нея понятието „семейство Липах“ беше до такава степен внушително във всяко отношение, като че ли принадлежността към тази общност гарантираше най-малко една абсолютна сигурност, че тук под защитата на Липаховото име може да се живее в сянката на тежки,

обковани, двойно изолирани железни каси, пълни със злато. По природа доста ограничена, тя продължаваше да живее под закрилата на майка си, госпожа Елеонора, която за положението на Липаховите живееше още с представата от осемдесетте години: всички стомаси са в ред, на господата, на котките, на кучетата, изгледи за някакви особени въпроси изобщо не съществуват, лозята са добри, комините чисти, а мазетата пълни. Черното кафе се приготвява добре в машинката за кафе, Доминик е наредил доминото и картите на черната маса, раждат се нови деца със сини, липаховски очи, скоро ще има и сватове, а за младия жупански протоколчик Силвие са налице всички изгледи да стане барон. Може ли да има по-хубава перспектива?

Графиня Орсивал (която тук под покрива на Липаховите неизвестно защо наричаха „братовчедката“), по баща дъо ла Фонтен-Орсивал и Дога Реса от жабокречките дъо ла Фонтен, центърът на този костаневецки кръг, стара дама, почти на седемдесет години, все още се държеше много добре и никой не би казал, че е на повече от петдесет! Бивша господарка на галгоцарианския, шьолошмониоро-керечкия и сарга-сомловарския чифлик, притежателка на дворци и на именията — жабокречкото, реснишкото и грабарското, наследница на кишашон-фабаранския и на долноварадинския каструм, тази истерична старица днес беше останала на улицата и ходеше като бездомница от закуска на закуска, разговаряше с кафеджията Щайнер и лавкаджийката Регина като с равни на нея, но въпреки това дълбоко в себе си тя беше съвсем отделена от цялото това плебейско блато с вътрешната си кашашон-фабаранска изолация на славния столетен герб дъо ла Фонтен и Орсивал.

Филип беше получил неочаквано никакви бързи писма от Ню Орлеан (още преди една година той им беше изпратил свои проекти за прозорците на една катедрала, сега му съобщаваха, че проектите са приети и той трябваше веднага да отговори), затова закъсня малко за закуската и пристигна точно по време на една недостойна и доста неприятна сцена.

Между костаневецките ратаи доста отдавна се шушукаше, че старият граф Юксхуел — Гиленбанд — Краненщег обикалял костаневецката крепост, а напоследък го били видели около двореца на Липаховите. Яга, млада девойка на деветнадесет години, работничка в зеленчуковата градина на Липах, миналата нощ го била видяла как

минал покрай стъклената градина, та по искане на графиня Орсивал я бяха повикали да им разкаже как се е случило това. Графинята проявяваше особен интерес към тези приказки, защото този графски дух беше нежният „онкъл“ и много искаше да чуе нещо за отвъд гробните преживелици на своя скъп покоен „онкъл“. Филип пристигна точно в разгара на шумния смях, всички от сърце гласно се смееха на Яга, която стоеше заобиколена от господата, цялата червена, смутена, готова да заплаче от стеснение и от подсъзнателното си чувство на безпомощен срам. Яга наведе очи и мачкайки с две ръце престилката си, нервно повтаряше, че тя нищо не знае, но е сигурна, че е видяла графа, и освен това, че е видяла господин графа със собствените си очи, друго не знае какво да им каже.

„Man mtibte sie fragen, wo sie ihn gesehen hat! Sie soli uns genau angeben, wo sie ihn gesehen hat“^[1] — обади се старата племенница на графския дух Гиленбанд-Краненщег с високия си писклив глас, като умиращо пиле.

А благородникът Тасило Пацак, племенник на домакина великия жупан, отличен играч на lawn-tennis, прелъстител на жени, танцьор и левичар, в тази весела случка пое ролята на преводач между мънкащия и смутен медиум на Яга и това високо уважавано елитно общество. Той стоеше до самата Яга и я държеше за лявата ръка, за да ѝ бъде полесно при този разпит:

— Моля ви, Яго, бъдете умна! Ние бихме искали да знаем, къде сте видели височайшия покойник? Да ни кажете приблизително, къде е станало това? При стъклената градина, при параклиса, в двора, на пътя, къде приблизително?

Яга не можеше да посочи нито едно място. Тя си остана при първата формулировка:

— Моля ви, милостиви господине, аз с моите очи видях негово превъзходителство, както сега виждам тях, и друго не знам какво да им кажа. Как трябва да се гледа дух — това не мога да знам. Как трябва да се прави това, да се грижат ония, които по-добре разбират тези работи!

— Was sagt sie, ich versteh kein einziges Wort!^[2] — отново се обади гласът на графинята, а гърлената ѝ ябълка се измести под черната кадифена панделка, като че ли под кожата имаше нещо живо и се движи.

— Sie kann nicht wissen, sagt sie, wie man Gespenster schaut! Sie hat den seligen Grafen gesehen, aber wie man Geister eigentlich schauen soli, fur das sollen sich kiim mern, die solche Sachen besser verstehen!^[3]

— Може би ще бъде добре да ни опише дрехите на покойния граф — намеси, се съпругата на общинския лекар, тежка сто и седем килограма, цялата червена от вълнение, че и тя участва в това духовито събитие.

— Яго, слушайте ме, моля ви, господата биха искали да ни кажете, как е бил облечен височайшият покойник? — наведе се благородникът Тасило Пацак към Яга и любезно я щипна с два пръста за гушката.

— Имаше дълъг сюртук с ръкави, червен като нар — дърпаше се Яга с безпомощни движения в желанието си да се отскубне от нахалството на Пацак, но не знаеше как да се освободи от него.

Графинята пак не разбра нито дума. „Ich verstehe sie kein Wort“^[4] — викаше, като че ли беше глуха, а пискливият ѝ глас увеличаваше притеснението на Яга. Личеше си, че Яга започва да се чувства виновна, че не знае немски.

— Eine Art granatapfelroten Mantel hatte er gehabt mit Armeln, Grafin^[5] — обърна се Тасило към графинята с такъв лигав жест (достоеен само за провинциален учител по танци), че Филип, който отначало наблюдаваше доста хладнокръвно цялото това зрелище, изведнъж почувствува нужда да излезе от люляка и да напляска този липак. И старият Липак се беше ядосал.

— Добре, Яго, това добре, това вече ни казахте, сега бихме искали да знаем, къде приблизително е станало всичко това, къде сте видели покойния господин?

— Аз не мога да зная това, милостиви господине! Аз с моите очи видях негово превъзходителство и изведнъж стана толкова тъмно, като че ли прелетя някакъв полудял ангел или змей и все ми се струва, че беше при зеленчуковата градина.

Wen wir nur wtissten, was eigentlich dies ungluckliche „зеленчукова градина“ bedeuten soll^[6] — въртеше любезните си очи Медика Липак Рекетие де Ретиезат, като че ли никога не беше чувала тази нещастна дума и като че ли не беше израснала в същата тази градина!

— Eine dumme Gans! Von der werden wir nicht gesscheiter.^[7] — ядоса се сега главният говорител и посредникът на този спиритически

сеанс, благородникът Тасило Пацак.

— Яго, знаете ли какво сте вие, вие сте една тъмна и глупава гъска, вашият змей ви е объркал! Чухме вече веднъж, че бил червен, че летял, но къде е летял, това иска да чуе благородната графиня! Разбирате ли?

— При зеленчуковата градина, моля ви, милостиви господине.

Филип не можеше вече да се сдържа и макар да чувствуваше, че е излишно да се разправя с тези бронирани папагали, искрените симпатии към тази девойка, потънала от срам в пот и руменина, го подтикнаха и той се намеси в тази глупост темпераментно и прямо. И понеже той ненадейно и неочаквано се появи от люляка, всичко излезе остро и много по-рязко, отколкото той беше решил.

— Смятам, господа, че е безсмислено да продължавате да измъчвате тази нещастна девойка! Най-сетне тя не е виновна, че господата все още вярват в духове! Трудно е да се дават сведения за полицейски протокол относно някакви задгробни явления, а това, което правите с нея, е един твърде неприятен разпит!

Настъпи изненада, после раздвижване, после пак весело махане с ръка, учудване и поклони, запознаване, ръкуване и така всички се съгласиха със стария Липах, че — *dass diese Menschenqualerei schon genug ware, und dass es allerbeste ware das Madel wegzuschicken!*^[8]

— Много ми е драго, маестро, че ме измъкнахте от това положение. Направихте ми наистина голяма услуга — прегърна старият Липах Филип с две ръце и като го представяше на непознатите дами, го отведе до госпожа Ксения — „своята кръщелница, своята любимка“, която е държал със собствените си ръце при кръщението и я обичаше като „свое дете“, така Филип се намери до Ксения, макар че му беше страшно неловко.

— Яга, скъпа, от вас не можахме нищо да научим! Доминик ще ви изпрати, много ви благодарим, от вас човек не може нищо да узнае! Хайде сега — след Доминик!

— Благодаря ви, Ваше Превъзходителство, целувам ви покорно ръка, сега знаете какво е станало! Аз казах всичко, което видях и знам. Целувам ви покорно ръка!

Гледайки как Яга, придружена от Доминик, изчезна зад люляка, старият Липах не можеше да не си спомни за онази страшна октомврийска нощ, когато, скрит в трапа, по гащи и риза, слушаше как

„мужиците“ разбиват жилището му, как дрънчат строшените стъкла, а под покрива излизат огнени езици дим. Нямахте ден по няколко пъти той да не си спомни за това неприятно зрелище.

— Ia, ia, das ist unser „liebes“, „gutmiitiges“ und „intelligentes“ Volk!^[9] А когато се нахвърлят на човека с коси и секири, тогава това се нарича „свобода“ и „демокрация“! Zu blod eigentlich, wo man leben muss!^[10]

Племенникът му Тасило Пацак почувствува веднага, че неговият либерализъм е застрашен от настъплението на Филип. В това общество той минаваше за някакъв авантюристичен социален бунтар и левичар и чувствуваше нужда да се определи „социално“ пред този чужденец.

— За тези неща е доста трудно да се говори академично, драги вуйчо, нали? А ако гледаме право, тази Яга в рамките на своя мироглед не е толкова глупава, колкото изглежда. Но едно трябва безусловно да се разбере: тя говореше с нас като с чужденци. Eigentlich zwei Welten und zwei Sprachen, die nebeneinander reden!^[11]

— Така е, das hast du sehr gut gesagt! Zwei Welten und zwei Sprachen!^[12] Това е, господа, виждате ли, което аз не мога да разбера и няма да го разбера, докато съм жив: аз да бъда наравно с това животно. Какви глупави фрази за равенство? Was fiir ein demagogischer Schwindel!^[13]

И графиня Орсивал реши, че е необходимо да се обади след мълчанието:

— Ich meine, das alles iiber memen seligen Onkel hat sie ausgedacht!^[14]

— Не, напротив, народът вижда призраци. Плебеите живеят още в петнадесетия век! Тогава хората са били в много тесни връзки с духовете! Аз абсолютно вярвам, че тя е видяла покойния граф. Само че тя не умееше пред нас да го разкаже. Между нас лежат най-малко четиристотин години и струва ми се, че е доста далече от единия до другия бряг!

Слушайки този сноб до себе си как говори за народа и как с особено ударение произнася думата „плебеи“, Филип усети, че кръвта му нахлува в главата.

Интересно! И той самият мислеше за същите тези „плебеи“ по също такъв аристократичен начин, и той самият всеки ден усещаше между себе си и тези „плебеи“ разстояние дори и по-голямо от

четиристотин години, а сега изведнъж се почувствува засегнат; глупости, възможно ли е той да мисли по тези въпроси така, както този сноб? Той всъщност не се чувства отделен от Яга с някакво социално разстояние, на думата „плебеи“ той не придава никакъв социален оттенък, но все пак може би това наистина са два снобизма и за съжаление два твърде сходни снобизма! Чувствуваше как кръвта му нахлува в главата и как на върховете на пръстите му избиват капчици пот. Под него започнаха да се разтварят бездни!

Докторът, глупавият късоглед доктор, каза с дълбокия си гърлен баритон, че това било съвсем естествено и че Яга изобщо не била видяла нищо.

— Завчера беше годишнината от смъртта на графа, слугите са говорили за това, типична асоциация и нищо друго! Впрочем Яга не може да каже нищо! Нито къде е станало, нито как е изглеждало всичко това!

За разлика от доктора благородникът Тасило Пацак беше убеден, че Яга наистина е видяла графа! Дали като асоциация или действително, това не е най-важно! Тя обаче не се осмелила да погледне графа в лицето! Той много добре разбира това: когато обикновен смъртник види някакъв мъртъв граф да се разхожда из собствената си градина, естествено е той да затвори очи и да избяга! Обикновените смъртници не могат да водят разговори с мъртви графове! За да може човек да разговаря с мъртъв граф, трябва най-малко да е абониран за *Gotha Almanach*!^[15]

— *Sie machen immer dumme Witze, Herr von Patzag.*^[16] — Графинята реши, че е необходимо да се намеси, като чу, че господин благородникът Пацак спомена *Gotha-Almanach*.

— *Das sind keine Witze, Gräfin! Mein heiliges Ehrenwort*^[17]. Аз допускам, че Яга е видяла покойния граф. Граф Юксхуел за Яга не е обикновено гражданско лице, от което може човек да си купи седемдесет рали^[18] ниви; когато такава Яга види един Юксхуел, от смъртен страх тя покрива главата си със забрадката. За такива като Яга (за съжаление) графовете Юксхуел не са никаква шега! Юксхуеловци са им рязали ушите в продължение на петстотин години! *Das müßte man verstehen, meine Herrschaften!*^[19]

— И тъкмо ти си призван да защитаваш такива като Яга пред историята, нали? — ядоса се височайшият велик жупан, домакинът

господин Лисях, кръвта му нахлу в главата, а пулсът му заби силно в слепите очи и във всички жили.

— Нали? Тъкмо теб историята е отредила за адвокат на Яга, нали? *Du bist der einzige, der die Arme versteht?*^[20] Ти тук беше и най-арогантният към нея. Девойката си говореше съвсем нормално, преди ти да я объркаш. В разговорите тук винаги блестиш с тази своя пиклива демокрация, а на практика се подиграваш подред с всички понискостоящи от теб хора, дори и на мен често ми става неудобно. *Geh, ich bitte dich.*^[21] Доминик например отдавна вече ми се оплаква, че си се обръщал към него с „господин докторе“! *Und das ist auch nach deinem demokratischen Rezept, was?*^[22]

— Моля, извинявай, и Доминик се обръща към мен с „господин докторе“, макар че хиляди пъти съм го молил да ме пощади от този свой „глупав доктор“. Аз не съм никакъв „доктор“. Моят граждански белег не е никакъв „глупав докторат“! *Das hat Adolf Loos sehr gut bemerkt, dass dieses ins achtzehnte Jahrhundert passende Dokortitulieren gerade so blod ist, wie wenn man einen Schuster mit: habe die Ehre, Herr Schuster, begriissen wüirde!*^[23] Всичко това са старите глупости, господа!

— *Der Loos, der ist ja ein verruckter Kerl!*^[24] — възмути се графиня дьо ла Фонтен и Орсивал против авторитета на Лос, навярно единствената особа в цялото това общество, която беше чула името на тази „объркана глава“!

— Доминик има право да се бунтува против твоето отношение, драги мой! Прислугата не е за това, другите да ѝ се подиграват!

— Аз не обичам Доминик именно защото е толкова съвършен слуга. Такъв съм и не мога да се изменя, прости ми, драги вуйчо, но аз изобщо не обичам слугите! Това е в разрез с моя характер!

— *Dominik ist kein Sluga, er ist mein guter Freund und ich hab' ihn sehr lieb! Er ist ein netter und ehrlicher und sympatischer Mensch!*^[25] — обяви се графиня Орсивал решително в защита на Доминик.

В центъра на този шумен словесен двубой пред целия кръг на костаневецкия елит господин благородникът Тасило Пацак се чувствуваше като идалго на оперна сцена, осветен от всички страни с лампички, с острата си рапира на своята превъзхождаща духовитост в ръка. И той започна с пълен глас да обяснява на графинята, че между нея и камериера Доминик е бронята на *Gotha-Almanach* и когато тя,

графиня дьо ла Фонтен и Орсивал, се принизява до Доминик, за да бъде негова благосклонна приятелка, това за Доминик впрочем е само чест! Когато една графиня Орсивал подава ръка за приятелска целувка на един слуга в ливрея, това е толкова символично събитие, както, да кажем, ако онази лъвица, която седи на синьото поле на нейния орсивалски герб, подаде лъвската си шепа да я целуне един обикновен плебейски минувач. Но ние, останалите смъртни, които не сме толкова щастливи в жилите ни вместо кръв да тече шампанско, както на графовете, ние можем да бъдем обиждани, особено от сервилно лакейски натури, защото ние по нашата собствена природа сме по-близо до сервилността от истинските графове!

След като ликвидира така графинята, господин Тасило Пацак посвети цялото си внимание на присъствието на Филип: той го познавал от разговорите с един свой приятел скулптор, който бил много възхитен от необикновената и далеч над средната, може да се каже, изключителната надареност на Филип. Такива редки и във всяко отношение необикновени европейски духове, какъвто бил Филип, били много важни за нашето общо културно развитие, особено като се има пред вид нашата обща жалка културна изостаналост и по-специално живописно културната изостаналост, и той се радвал, че имал честта и щастието да се запознае лично с нашия бележит маестро.

С лекото си, привидно незаучено и непристорено красноречие благородникът Тасило Пацак изсипваше между думите си маса имена, цитати, данни, дати, за две минути той разтвори тук пред Филип цял склад от доказателства за своята извънредно голяма начетеност и култура, както манифактурният продавач разстила тъканите пред клиентите си. Спомена Плеханов и Роланд Холстова и това, че неотдавна под влиянието на една своя американска добра позната се запознал с най-съвременната литература за психоанализа с оглед на задгробните, следсмъртни проблеми. Теософия, антропософия, Ходжсон, Уйлям Крукс, Уйлям Джеймс, сър Оливер Лодж: *The survival of man!* В съприкосновение с духа!

Гледайки пред себе си този дърдорко в сиви гамаши, с монокъл, Филип непрекъснато изпитваше едно и също чувство: че тук пред него стои някакъв левантийски полудивак и иска да го накара да купи най-евтини играчки и огледалца, а той не беше дошъл тук да купува пъстри

стъкълца от полудиваци, не беше дошъл на панаир да се разправя с продавачи, защо този тук така го отегчава, не вижда ли, че всичко това му е досадно и че трябва да го остави на мира! Филип пушеше нервно и гледаше благородника Тасило Пацак, без да каже дума, без да трепне дори, а той продължаваше да говори за вътрешната логика на формата, за негърската пластика, за съвременната експедитивност, като имаше пред вид така нашумелите днес действени направления и колективизма в изкуството; пак спомена Роланд Холстова и Замятин и това продължаваше дълго и ставаше все по-неприятно. Очите на всички бяха вперени във Филип и всички очакваха, че той ще каже нещо. Но Филип не каза нито дума; той пушеше, изпускаше кълбо след кълбо дим и от време на време поглеждаше госпожа Ксения в очите. Всички му се струваха наплескани месести кукли, само нейните очи имаха ясен аквамаринен блясък, а миглите ѝ бяха толкова буйни, толкова черни, толкова дълги, че на Филип му се струваше, че са изкуствени. Тези черни, гъсти мигли се разтваряха, а зад тях блясваше синева, сякаш някъде дълбоко се зазоряваше, и всички други очи около тази жена бяха като с перде, слепи като кокоши очи.

„Хората са кукли, живеят сред разните цивилизации като във витрини“ — мислеше си Филип, докато наблюдаваше този елит на терасата на Липаховите. Като манекени седят тези кукли по витрините, а отзад някакви невидими аранжори непрекъснато ги преобличат в други кройки и други моди и това се нарича — без някой да има понятие защо — „напредък“! Ако сега една от тези баби тук се появи с предвоенното си гнездо от дантели, жабота, лакирани черешки и други плодове, грозде, праскови, с панделки и подложки, камбанени рокли и волани, всички ще се смеят. А ако след десет-петнадесет години някоя от тези костаневецки гърли подражателки се покаже на някой чай, докарана с най-новите днешни модели на холивудските шапки, пак всички ще се смеят. Тези човешки маймуни се смеят сами на себе си, виждайки се петнадесет години назад! Всъщност всичко това е непонятно! Сред безброй хиляди и хиляди кукли от време на време се среща по някое същество, което по една чудна случайност не е кукла. Тази жена например в черно, с прошарената си коса и аквамаринените си очи не е кукла! Тя пуши като човек и движенията ѝ са човешки! Била е министерша и е разорила няколко банки! Разправят, че била нимфоманка, че била изпратила един човек в затвора! Ако някой не е

кукла във витрината, тогава другите кукли от витрината никога нямат добро мнение за него. Затвори, убийства, разврат, изпразнени каси, самоубийства, прелюбодеяния, изневери — какви глупави еснафски предразсъдъци! Тази жена се осмелява в този вонящ провинциален кът да седи на касата на едно мрачно кафене като касиерка, а един освободен затворник, паралистик, не съвсем на себе си, бивш човек, се мъкне след нея като сянка; ако не беше министерша, нито една от тези костаневецки чиновнически дами нямаше да погледне в очи тази касиерка, всички си имат за нея свое височайше мнение, но все пак общуват с нея, защото е била жена на министър!

Наблюдавайки стария Доминик как уморено влачи след себе си плоските си стъпала, като пингвин, как докторшата лакомо облиза една голяма лъжица крем, как старата госпожа Елеонора, съпругата на съветника на бана, измъчва ветеринаршата със своя невероятно досаден рак, Филип се отегчи. Почувствува нужда да се раздвижи. Децата на земемера изтичаха пред терасата след един паун и така в разговор и провикване с децата на ветеринаря, под предлог, че ще отиде да им хване пауна, Филип изчезна зад гъстия люляк и тръгна през парка към старата дъбова гора над двореца.

На поляната в гората, където дърветата бяха изсечени, той седна на едно повалено стъбло и остана там дълго замислен. До краката му лежеше горски мравуняк, стъпкан от кравешки копита. Под гнилия дъбов пън, обгорял от гръм, мъртвият мравуняк лежеше пред него като нещо гнило, ронливо, съвсем шуплесто и гробната тишина над мъртвата черна постройка (в която никой не се движеше) го изпълни с лека меланхолия. Тук някога беше овощната градина на Краненщег и една стара жилава ябълка беше останала сама на поляната, червива, сива, богата с червени ябълки в тежка зелена корона на дървото, като символ на ранна есен. Между зеленината на клоните се червенееха отделни плодове, червени като старомодните кафени чашки на Регина. На старата къпина един паяк изплиташе мрежа и се спускаше на правилни интервали по висока, отвесна линия, като совалка на невидим стан, но всичко беше тихо. Далеч отвъд гората се чуваше сопранът на овчарка и звън на хлопатар. Под поляната в долината лъкатушеше Блатня, сред лозя и ливади, в дълбокото си корито, а в далечината, в пепеливите воали на летния здрач, все по-ясно се издигаха очертанията на горските парцели, синкави и прозрачни като

на японска рисунка. В преливането на вечерните бои върбите в далечната равнина заставаха една след друга, пластични като нарисувани с въглен, а багрите се сливаха в еднообразна хоризонтала над пластовете сено и над далечните тъмни зелени посеви. Над поляната се чувствуваше горчивата мъглива красота на самотата. Филип дишаше този влажен горски сумрак и не мислеше за нищо друго, освен за това, колко хубаво и мъдро е човек да не мисли за нищо и спокойно да диша този влажен горски сумрак. Всъщност всичко се свежда до едно: да забиеш тялото си колкото можеш по-дълбоко в тези сумраци и развиделявания. Да чувствуваш около себе си ромона на изворите и дъха на растенията и да не мислиш за нищо, само да дишаш.

Както се бе навел над мъртвия мравуняк, хванал с ръце главата си, той усети топъл дъх върху кожата си. До него, цялата в черно, бледа, с прошарена коса, стоеше Ксения. И като че ли всичко това беше съвсем естествено, тя седна до него и те останаха така дълго, без да си кажат дума.

[1] Трябва да я запитате къде го е видяла! Нека ни каже точно къде го е видяла! ↑

[2] Какво казва, аз не разбирам нито дума! ↑

[3] Тя казва, че не може да знае как трябва да се гледат духове! Тя е видяла покойния граф, но как трябва да се гледат духове — за това да се грижат ония, които по-добре разбират тия работи! ↑

[4] Не й разбирам нито дума. ↑

[5] Като че ли е имал някакво червено наметало, като нар, графиньо. ↑

[6] Ако можехме да узнаем какво всъщност трябва да означава тази „градина“. ↑

[7] Глупава гъска, от нея нищо няма да узнаем. ↑

[8] Наистина стига вече с това мъчение и най-добре ще бъде да освободим девойката. ↑

[9] Да, да, това е нашият „скъп“, „добродушен“ и „интелигентен“ народ. ↑

[10] Страшна глупост, че човек трябва да живее. ↑

[11] Всъщност два свята и два езика, които нямат никаква връзка помежду си! ↑

[12] Това много добре го каза! Два свята и два езика. ↑

[13] Каква демагогска лъжа! ↑

[14] Аз смятам, че всичко това за покойния ми вуйчо тя си го е измислила. ↑

[15] Генеалогически алманах на благородните родове. — Б.пр. ↑

[16] Вие, господин Пацак, правите винаги глупави шеги! ↑

[17] Това не са глупави шеги, графиньо, честно слово! ↑

[18] Рало — мярка за повърхност = 1600 кв. м. — Б.пр. ↑

[19] Това трябва да се разбере, господа! ↑

[20] Ти си единственият, който разбира тази нещастница. ↑

[21] Стига, моля те! ↑

[22] И това е, изглежда, по твоята демократична рецепта, а? ↑

[23] Адолф Лос много добре отбеляза, че това поздравяване на доктора с неговия докторат (което впрочем важеше за осемнадесетия век) е също така глупаво, както ако човек удостои своя обуцар с поздрава: моите почитания, господин обуцарю! ↑

[24] Лос е една объркана глава. ↑

[25] Доминик не е слуга, той е мой добър приятел и аз много го обичам. Той е мил, честен и симпатичен човек! ↑

Когато Филип се запозна с Ксения Радаева, общо взето, всичко по-важно в живота на тази жена вече беше минало. И двата ѝ напълно нещастни, безумни брака, и трагедията с Владимир Балочански, човек, към когото Ксения никога не бе изпитвала нищо. Към този Балочански тя се отнасяше съвсем неопределено поради някакво на нея самата неясно съжаление и тъкмо с това си неопределено съжаление тя изигра разорителна роля в живота на този объркан и нещастен човек. За първия си съпруг доктор Павличич, адвокат и министър, Ксения Радаева се омъжи съвсем хладнокръвно, от интерес, по сметка, както се омъжват много буржоазни девойки. Но със своя необуздан темперамент, за разлика от толкова свои буржоазни връстници (които също така години наред от сметка можеха да се примиряват с лъжите в брачното си ложе), тя не можа да издържи в своя фалшив компромис и скъса брачния си договор без никаква конкретна причина, повече от каприз, отколкото от истинска необходимост. Понеже разтрогването на брака ѝ съвпадна с фалита на кредитната банка (председател на която беше нейният съпруг, като един от най-заинтересованите кредитори на този институт), много се говореше, че тя лично била предизвикала банкрута на този банков институт и след като усетила катастрофата, своевременно се оттеглила. Във връзка с този фалит за нея не се знаеше нищо конкретно, всичко се свеждаше само до приказки, които се разправят на чайове и вечери и после изчезват като петна от стари дрипи.

Адвокат Владимир Балочански, син на бившия шеф на висша административна служба Балочански, се бе влюбил в тази жена момчешки наивно и съвсем невинно. От първия ден той беше за нея повече досаден, отколкото интересен, но тя, отблъсквайки го често на невероятно строго разстояние, фатално доунищожи този слаб човек; наистина може да се каже, както говореха вулгарно на улицата: тя го съсипа. Заради нея Балочански изпадна в сериозни парични затруднения, в по-големи злоупотреби, във фалшифициране на подписи върху полици и когато попадна в затвора, жена му отгоре на всичко взе, че се хвърли от прозореца (доста страхливо и капризно) и така за Ксения Радаева той остана като наследство от една драма: един ден тя го получи като колет от затвора. На вратата ѝ позвъня сломен, болен човек, късоглед, без очила, с прошарена брада, парализиран, в една смачкана пелерина, с омазнено бомбе и тя не знаеше какво да го

прави! Да го вземе при себе си на квартира и храна, да избяга, да се скрие или да го изхвърли на улицата, тъй като веднъж, „заради нея“ му бяха изхвърлили всичко на улицата? Така Балочански се настани при нея, а после, когато се свършиха парите, се оттеглиха тук в Костаневец, където тя имаше още някакво лозе с една ниска постройка; когато и това лозе с ниската постройка се намери между ниските къщи на Щайнер, тя нае от Щайнер кафенето на Общинския площад и остана на касата като касиерка; сега живееше с парализирания Балочански в тази къщичка благодарение само на съчувствието и милосърдието на костаневецкия кафеджия Щайнер. Трите години, които Балочански прекара в затвора в Лепоглава, Ксения Радаева преживя много бурно, сключи граждански брак с един политикан и богаташ от войната, пилееше парите на този крупен индустриалец като серпантини и може би още тогава, в онова във всяко отношение неразумно и разорително самоунищожение, е имало нещо от самоубийствената, силно неспокойна, по-право безумна склонност към смъртоносни удоволствия, които един ден я доведоха до печален край.

По онова време, когато Балочански почувствува в тази жена своята съдба, Ксения, която дотогава всички наричаха Бобочка, беше в двадесет и седмата си година. Тя имаше продълговата миловидна глава на руска хрътка с много изящно изваяно тяло. С руси коси, с дълбоки блеснали очи, тази жена движеше умно и нервно тънките си непохотливо очертани остри устни; от слабата, болезнена червенина на влажната ѝ устна лигавица се ронеха тежки и отровни лъжи като чиста лирика. Тялото на Бобочка, този съд, пълен с дълбоки и мътни страсти, беше хермафродитско, просто тяло на момиченце, което е пред прага на първата пролет. Тя цъфтеше като загнило, заболяло цвете и дъхът ѝ на гнило и мокро сено, потопените ѝ в опиум цигари, обвитият ѝ в гъст дим напукан алт, всичко това димеше като тайнствен тамян около главите на нашите обуржоазени господа от първото и второ поколение. Да придава на грозните и болезнени неща чара на любовно преживяване, да обвива гадните и мъгливи явления във вълшебството на синята кръв и с това вълшебство да залъгва нашите плебейски господа банкери и парвенюта и същевременно да изпразва масивните и обковани каси — това беше тайна на Бобочка.

Бобочка беше аристократка. В крехкото ѝ порцеланово тяло шумеше прозрачносиня кръв, както бяха прозрачни аквамарините на

огърлицата ѝ. Тази буйна кръв, теменужна като мастилото, с което Бобочка пишеше фаталните си писма, чудният ѝ темперамент и неспокойната ѝ плът, всичко това беше картина в рамка от истинско злато и според мълвата двете банки — Кредитната задруга на министър Павлинич и Юго Холандското АД — завършиха своята дейност с фалит, като им останаха по-малко от тридесет процента от вложената сума главно само заради Бобочка и нейните аристократични прищевки.

В първия етап от раздялата си с министър Павлинич Бобочка държеше жилище от девет стаи на първия етаж на една голяма къща в центъра на долната част на града, по завесите, на прозорците трептеше зеленото отражение на алеите в градския парк, а през отворения балкон се чуваше ромонът на водоскока и глъчката на вечерното движение. Тези девет стаи бяха мебелирани в изискан ампир, за който Бобочка разправяше, че бил от дядовия ѝ радайски замък, а всъщност бе купен от министър Павлинич във Виена доста евтино при една разпродажба на наследството на някакъв си виенски господин. Още от вербьоциевите времена Радаите, „както се предаваше в семейството от поколение на поколение“, са се разправяли за „правата на Кралството“, а истинската картина на това радайско родолюбие се очерта, когато пращадото на Бобочка Радай Амброс с туropolци свирил чардаш и Ракоци-марш от радост над поражението на илирийците^[1] при реставрацията през 1847 г. Според „семеиното предание“ Радаите са били винаги против собствения си народ и от Раух, първия унгарски представител на Споразумението^[2] в Хърватско, до граф Куен и до обикновените дворяни Цувай и Томашич, Ракоци и Шкерлец винаги по един Радай е играл ролята на пръв унгарски съветник. Късаше се живо месо и на дребно се продаваше на чужденците, а Радаите бяха винаги добри патриоти, съветници и слуги на чуждата власт, но по „семеиното предание“ те защитаваха интересите и правата на Кралство Хърватско, Славония и Далмация...

В дома си Бобочка имаше цял позлатен бароков олтар от „дворцовия параклис на пращадото си“, който бе пригоден като шкаф, от този бароков олтар тя наливаше на гостите си уиски и пенливи вина. Над леглото ѝ висеше портрет на един Радай в тържествени одежди на стоно-биоградски епископ, а в салона най-много привличаше вниманието Макартовият портрет на тайнствена дама в жълта коприна,

както разправяха, някаква виенска танцорка, заради която се бил застрелял един Ра дай. Всичко това беше наредено в дома на Бобочка като в театър, където дубровнишките свещници блещукаха по полировките в стил ампир, мебелите бяха покрити с кашмирени шалове, при декоративен полумрак се пушеше, пиеше и лъжеше по цели дни и нощи. Лъжеше се за музиката: от Шуман до Онегер и Мюлхаут и всички имена се принизяваха до празни и глупави приказки край чай или шампанско. Разправяха се лъжи за книги, за лирика, за вкусове и моди, говореше се за Красотата, като че ли Красотата е надсловна страница на някакъв женски моден журнал в трицветен печат, разправяха се лъжи, бърбеше се и се пилееха месечно към седемдесет хиляди; така бяха разбити три брака, разорени две банки и всичко това се случи в невинни разговори за Красотата, за Вкуса, за Вечността и за Бога.

[1] Илирийци — представители на хърватското национално възраждане. — Б.р. ↑

[2] От 1868 г. — Б.р. ↑

Още в Будим, когато не беше навършила дори тринадесетата си година, когато се биеше с момчета, с къдрави коси и здрави зъби, Бобочка прозря загадката на плътската тайна. Огромна, както са огромни всички плътски тайни.

Беше през ваканцията и Бобочка летуваше при леля си. Беше неделя. Ухаеше на смърч и биеха будимските камбани, а Бобочка, крехка, руса, лека, с голи крака, с твърди ябълки на коленете и нежни, меки стави, се намери легнала на ръцете на барон Ремени, вуйчото на леля й баронеса Ремени, която, омъжена за един фон Радай, висш чиновник в будимското председателство, живееше в будимската крепост над Кървава поляна. Беше прекрасно слънчево утро. След тежката нощна буря въздухът беше свеж, сенки, гълъби, камбани. В къщи нямаше никого. Всички бяха отишли на черква, освен вуйчото и Бобочка. Тя се люлееше на люлката в градината, а баронът (стар авантюрист и картоиграч) четеше вестник. Как се случи така, че халката на люлката се счупи и Бобочка падна, строши една чаша, която някой беше забравил под люлката, и цялата се обля в кръв, това остана неизвестно; тя не помнеше никакви подробности; знаеше само, че бе паднала, беше си разрязала коляното със стъклата и бе изтекло доста кръв. Така в кръв старият барон я качи горе в стаята и след като я положи на дивана, започна да бърше крака й със спирт и памук, после всичко изчезна в шемета на едно чудно опиянение, за което Бобочка беше чела, но че това опиянение може да дими като дим и че от него тялото се издига като самолет над всичко земно и телесно, тя нямаше представа за това дълбоко преживяване. По-късно, при доста нездрава плътска слепота, в унеса на страстите и във всички тайнствени увлечения на наивната похотливост, това слънчево неделно утро си остана за Бобочка най-силното преживяване в ранната и младост: спуснати транспаранти, в стаята полумрак, далечни камбани в града, мирис на спирт и топла детска кръв на коляното, горещи ръце, огън в мозъка и ставите, приятна зашеметеност от това, че беше плакала, че се беше сгушила във вуйчо си и че вуйчо й я вдигна и отнесе на дивана, галейки окървавения й крак с тънките си, вмирисани от цигари и алкохол пръсти.

Когато беше в седми клас в лицея, Бобочка се разболя от силен бронхит и замина с майка си за Таормин. Беше топла и пролетна нощ на кораба и някакъв берлински „бел еспри“^[1], син на имперски banker,

безделник и изпечен майстор в любовните работи, обясняваше на Бобочка готиката, порцелана, разправяше ѝ за своята сбирка от чаши и за звездите. Между възетата, високо на носа на кораба в топлата звездна нощ пред Таормин, Бобочка позволи на това непознато момче да я хвърли в диво, тропическо, туберкулозно трескаво състояние. Този берлински младеж беше доктор, декадентен тип от големия град, който боядисваше веждите си и който цели два дни се разхождаше по палубата с книги, подвързани в кожа и със златни надписи. Той много компетентно и умело разправяше на Бобочка още от Генуа за особената техника на медната гравюра, за скъпоценните чаши и за това, че било досадно да се живее, ако човек не живее свободно и интелигентно, както живеят маймуните в тропическите гори. И така на носа на кораба се намериха две сродни души и разговаряйки за Симпозион и за любовта в Банговите новели, всичко онова мъгливо, фалшиво, дълбоко скрито и силно, което живееше у Бобочка от три-четири години, тази нощ окончателно и стихийно се изля от нея. Фалшивата декадентска сянка, пълна с тайнственост и блудкав свян, която се влачеше из мислите ѝ като було от страх и вълнения, изчезна онази нощ от главата ѝ и тя се върна в кабината като човек, който е смъкнал от себе си „последния товар на глупавото средновековно възпитание и на предразсъдъците“. Като минаваше през осветените квадрати на салона, където майка ѝ играеше бридж, хрумна ѝ глупава идея да отиде при майка си и да ѝ признае всичко, което се бе случило. Но в същия миг краката ѝ се сториха като от олово, а тази идея съвсем чудата, съвсем неразумна и тя продължи пътя си до кабината, на първия етаж на палубата.

„Всичко това е нездраво!“

„А какво изобщо е здраво в живота? Всичко е само фраза! Може би младият берлински сладострастник има право! Най-интелигентно живеят маймуните в тропическите гори!“ По корабните възета свиреше южнякът и корабът започна леко да се олюлява: еднообразно и досадно, сякаш всичко това ставаше против неговото желание. На Бобочка ѝ призля. Започнаха мъките на морската болест, които продължиха чак до Таормин. Майка ѝ игра на карти до зори, а когато се върна, Бобочка се престори, че спи, с уста, пълна с горчилка, и с кървави мътни очи. През отвореното, обковано с месинг кръгло прозорче на кабината нахлуваше соленият мирис на вълните и се

чуваше шумът на морето. Беше априлско утро, а в месинговия овал минаваха пепеливи острови и угасваха фарове.

[1] Интелигентен духовит човек. — Б.р. ↑

Владимир Балочански, или както се подписваше неговият баща Ballocsansky, беше учтиво, уредно, добре възпитано мамино синче. Майка му, аристократката госпожа Патриция Балочанска, съпруга на висш административен служител, беше дама, която посвети целия си живот на свършеното възпитание на своя единствен син. Нейният единствен син беше винаги пръв в класа, природно надарен, схватлив, отворен, добродушен, възпитан, с една дума: момче на аристократ, което притежаваше истински аристократични суперлативи. Интересът му към живописата беше високо над средното дилетантство, свършеното му английско произношение, винаги изгладените му панталони и несмачканата му връзка, редът на писалището и в гардеробите, следването му в чужбина и изпитите, които вземаше със свръхестествена лекота, всичко това предвещаваше висока кариера на младия господин от аристократичен произход, чието значение беше безспорно.

Владимир Балочански беше на двадесет и четири години, когато като заместник на околийския управител в Крижановац се сгоди за госпожица Ванда Дворжак — Аграмер, дъщеря на изтъкнатия хирург доктор Дворжак-Аграмер, притежател на къщи и богаташ от средната част на Илица^[1]. Роден през осемдесет и първа, Владимир още от първия ден на мобилизацията през деветстотин и четиринадесета се озова в своя конен полк във Вировитица, вече като правителствен съветник в отдела за вътрешните работи. Като баща на три деца, той прекара в Галиция до половината на седемнадесетата година, когато се върна като награден конен ротмистър на цивилна служба. Попечителството на майка му, аристократичната госпожа Патриция, която зорко бдеше над всички негови мисли цели тридесет години, пълното щастие в неговия брак с Ванда Аграмер, чиновническата кариера и свършената откъснатост от близките и обществото — всичко това отдели Владимир Балочански от околния свят с чудни и невероятни картонени стени. Като увит в облепена с пощенски марки кутия, опакован по всички правила на възпитанието, с определен чиновнически мироглед, с дресирани нерви, наклонности и темперамент, той пътуваше в живота като образец на високопоставен господин, кралски чиновник, който се движи и мисли по навития механизъм на общоприетите норми и така нареченото убеждение. След като се върна от фронта, той откри адвокатска кантора, вложи капитала

на съпругата си във фабрика, седна край зелените маси на управителните съвети и така продължаваше да живее уютно, редовно и без смущения. Владимир Балочански и съпругата му бяха напълно щастливи хора. Децата им, най-големият Владимир и двете момиченца Дагмар и Алис, жилището им от единадесет стаи с три слугинчета и един слуга, посещенията на благородната госпожа Патриция, редовните пътувания до Ловран и Бохин, обичайното сезонно пътуване на цялото семейство до Виена (да се освежи от провинцията), солидната индустриална клиентела и уредените доходи („само осемнадесет хиляди месечно“) — всичко това вървеше тихо и редовно, от ден на ден, от година на година, по програма точна, както разписанието на влаковете. В тази лакирана, добре уредена кутия всички играчки бяха на мястото си. Знаеше се къде стоят нотите със сонатите на Бетовен, къде са приключените сметки, какво е казала гувернантката, кога мама Патриция се е обадила с картичка от Залцбург; знаеше се какво трябва да се попълни в домашната аптека и какво в детския гардероб, какво става с кътника на Алис и какво е положението с гръцката задача на татковия любимец и съименник. В този дом се знаеше и за класиците, които на тези мили хора изглеждаха и досадни, и величествени, както гипсовите фигури и златните гравюри във витрините, знаеше се, че може да се слуша музика с абонамент чрез концертната и театралната каса. Купуваха се и картини според вкуса на Ваңда с мотиви от неспокойно и развълнувано, бурно, открито море, единствените бури, в които тази мъдра и трезва дама се вглеждаше след вечерното изпълнение на пиано, когато беше минало единадесет и тя очакваше своя съпруг, очакваше да чуе ключа му на входната врата, а той се връщаше от късна вечерна конференция или от делови разговори.

Но после сред тази тишина се разнесе свистенето на вятъра. В този лакиран живот с биенето на часовника, с топлотата на килимите и затворените стаи се появиха отначало незначителни и едва забележими лъжи, които с опасна, по-право термитска упоритост започнаха да зреят под тази идилична картонена тишина, залепена с прозрачен лак. Владимир Балочански се запозна с Бобочка и за пръв път през живота си се предаде на една жена по повелята на своята плът, без разум и без логика, просто по повелята на плътта, така както се предават момчета под седемнадесет години: на милост или немилост!

Присъствието на тази нещастна Ксения Радаева се чувствуваше вече доста отдавна: като обикновено лице, като клиент, като ответна страна, но после започна да се появява като поканена партньорка, като партия за карти, като посещение в ложата, като интимна позната на вечерна забава в ресторант, като тема, която започна, да шуми по всички телефони в частния и делови живот на Владимир. Владимир Балочански започна да се среща с Бобочка като неин защитник в твърде заплетения ѝ развод, тъй като господин министърът я заплашваше с някакви писма, като доказателства за изневяра, но тези писма по-късно се оказаха обикновен адвокатски трик.

„Днес към четири и половина те търсеше госпожа Боба!“

„Да, благодаря, тя ми се обади в кантората!“

„Още ли не се е свършила нейната работа? Текла ми разправяше, че всичко било уредено!“

„Да! Става дума за по-висша инстанция! Тези черковни и женитбено правни въпроси са много заплетени! А процедурата е старомодна, създадена е с единствена цел да пречи! Неща, които изглеждат приключени, могат по съвсем незначителни причини да се върнат в предишното състояние. Всичко е толкова сложно!“

„Не зная! Но тази жена ми действа на нервите! Тя не е добър човек!“

Мълчание. Дим от цигара. Безмълвно движение от прозореца до пианото. Тишина. Шуман: Фантазия.

Или:

„Къде отиваш?“

„Имам конференция в Палас! Югохоландското дружество! Предварителна конференция!“

„Доколкото зная, доктор Кланфар се е обадил по телефона, тази вечер се събирали у него на карти! Ти няма ли да отидеш?“

„Това е недоразумение! Тази вечер е конференцията за Амстердам. Това са делови работи. Кланфар може да се обажда. Той не се интересува за тия неща. Кланфар е само фирма. Сбогом, Биби! Аз излизам! Лека нощ! Ти си легни, няма защо да ме чакаш!“

„След конференцията няма ли да се върнеш?“

„Не зная, дете! Ако трябва да остана с господата, може би и няма. Лека нощ!“

И така разногласие след разногласие!

„Аз поръчах кола, а ти сега отминаваш тази единствена радост на децата като дреболия. Напоследък децата изобщо не те виждат. Тази твоя заетост е вече нагласена. Не мога да не ти кажа това.“

„Извинявай, аз обещах този излет условно. Какво съм виновен, че имам работа? Това са пресилени думи. Това е излишно красноречие от твоя страна, скъпа моя!“

„Да, аз се владея колкото мога, но когато става дума децата да...“

„Сбогом!“

И така недоразумения и препирни за това, дали е купена ложата с взаимно съгласие, или не, не е ли все едно той пред Ванда и децата да се върне след „Тоска“, или да се прозява на „Тоска“, бил обещаващ, защото не знаел, защото бил забравил, защото мислел, защото не могъл да знае, той бил зает човек, работил като кон за другите по цял ден, а и той има право на своя партия карти и на чашка кафе и това е най-малкото нещо. И така дребна ревност между думите, недоверие, дим и алкохол. Много дим, много коняк и уиски и нещо, което досега не се бе случвало: пиянство и груба необузданост в пиянството. Слухове из града, слухове за Бобочка, слухове за Владимир. Че бил у Бобочка на соаре и танцувал на масата облечен като испанска танцьорка. Че го видели с Бобочка и нейните ухажори в кабарето същата вечер, когато отказал на Банда да отиде с нея на концерт на някакъв си френски пианист. Че не бил във Виена по работата, а в Опатия, където Бобочка купила луксозно уредена вила. Че губел на карти и пилеел пари. Че се отрупвал с разходи и финансови задължения. Че всичко това с него не било добро и нормално. Вълнения и недоверие! Все по-големи вълнения и все по-дълбоко недоверие и съвсем нови непознати комплекси, пошли и необикновено отрицателни, каквито дотогава никога не е имало.

В тези разпри Ванда започна да прави маса изводи и да открива в съпруга си нов, за нея съвсем непознат човек. Че няма воля, че лъже, че при него всъщност всичко почива на една външна папагалска форма, че всичко това е празно и несолидно, себелюбиво, по-право, жестоко. Разбира се, от негова страна. А тя е майка, тя живее за децата си, за една възвишена чистота на собственото си семейство, в крайна сметка и за него. Тя е мъченица, а я отминават като че ли не е човек, а вещь. Просто я отминават.

[1] Илица — централната улица в Загреб. — Б.пр. ↑

У благородника Владимир Балочански все повече се обаждаше плътта и плътското. Всъщност през целия си живот той живееше като в санаториум за нервно болни, където в интерес на пациентите не беше позволено да се прави абсолютно нищо. Човек не можеше да пуши, да пие, да играе на карти, да люби и лудува, да се наслаждава, да мисли! Нищо не беше позволено и всичко беше предписано по точно определен ред, като в някаква частна лудница. Освен тази болнична еднообразност в дългогодишните си дневни занимания, които ставаха по предписана програма, освен това отчаяно болнично, пациентско подчиняване на реда, на правилника, на принципите, какво ли друго беше преживял? Мъртвило на волята, дневно дългогодишно примирение, привидно неопределено въображаемо щастие, което всъщност не беше никакво щастие, а убийствено, филистерско умиране на всичко положително у него.

„Всъщност, ако се погледне искрено, какво изобщо беше преживял той? Беше боледувал от бронхит и ангина и пил чай от слез. Веднъж на Свети Дух в пети клас си навехна крака и четири седмици кракът му беше в гипс — това е всичко, което беше преживял! Единствената истинска и незаменима сензация от детските му години бе едно нощно пътуване с покойния му баща с файтон до Божаковачкото лозе. Тайнственото трептене на файтонджийския фенер по лъскавите космати заоблени конски бедра и бутове — това бе неговото единствено голямо преживяване в детските му години. Бобочка има право, като твърди, че най-голямото проклятие на нашия съвременен живот е това системно унищожаване на всичко непосредствено, дълбоко, фантастично у нас! «Трябва да се живее свободно, както живеят маймуните в тропическите гори!» Съвсем независимо от целия този наш интелектуален европейски баласт, така трябва някак си да се живее наистина! Срамота е, но е вярно, че първата чужда незаконна жена, която той притежаваше, беше една публична жена в Рожнятово, в Галиция, през шестнадесета година. Беше през Световната война, а той воюваше вече две години като тридесетгодишен конен офицер.“

„А сега тази необикновена жена, тази Бобочка е за него истинско откровение! При нея той може да се освободи от всичко досадно, обикновено, делнично, тя разкри светли страни в живота и една за него съвсем непозната сила на преживяването!“

„И какво му повтарят сега тези глупави фрази за задълженията на «съпруга и бащата на семейството»? През целия живот му повтаряха това, тези глупави фрази за задълженията. И гувернантката с нейното непоносимо «*occupation quotidienne*», и майка му, която тридесет години го тероризираше със своята патетична любов, после училището, изпити, работа — само ограничения! Тича човек, впрегнат като файтонджийски кон, а те от файтона му подвикват, че това било «задължение на съпруга и на бащата», на единствения, добре възпитан син и той трябва да продължава да тича така в неизменен тръс, до гроба си от първа класа, който вече е закупен и подготвен за всеки случай. Той няма намерение да направи нищо против тези свои задължения. Нека му позволят само един-единствен път да спре и да си откъхне! Той не иска нищо друго, освен един-единствен път да си откъхне в това безнадеждно мъчение!“

„Той е от восък, той няма воля, той е картоиграч, който е поставил на карта щастието на децата си!“

„Това са глупости! Какво значи воля? Маймунско подражание на някакви обичайни движения. Той има воля «да поиска» веднъж нещо необикновено! Досега той нямаше воля, да, и сега едва за пръв път в живота разбра същността на тази буржоазна фраза какво всъщност значи «да искаш». И това, което той «иска», това не е против ничии интереси! Той само иска да има една по-светла почивка в тази сива досада, един-единствен излет без придружители и без надзор. Той ще се върне, защо са се разтревожили толкова много, като че ли няма да се върне? Защо е необходимо това прекалено внимание към неговата особа? Това са негови лични работи! Те не засягат никого! Хората са прекалено натрапчиви и безогледни. Особено дамите от обществото и особено пък, ако са майки! Той работи, той печели, той храни тези натрапчиви и безогледни хора на собствената си маса и за какво са тогава тези излишни вълнения и тази нервност?“

Седи благородникът Владимир Балочански в бара и наблюдава движението на цветовете, тъканите и женската плът. Движат се разголени женски рамене, движат се поли и волани, движат се лица под звуковете, играе пъстро море в негърски, мъглив, съвсем груб ритъм, а Балочански седи в ложата, пие коктейл след коктейл и наблюдава Боба как танцува по паркета с някакви за него чужди и непознати лица.

„Кои ли са тези млади антипатични типове с подчертано брутално скроени рамене на смокингите, като че ли под този черен плат и под тези пластрони се надига истинска атлетическа сила? Кои ли са тези анонимни хора с гъсти, четинести, загладени с брилянтин коси, със силни челюсти и английско стискане на ръката? Някакви спортисти, които говорят за глупави романи, пътуват през зимата в Бернина, пият с литри чай, а сега сред цветя, в полумрак, разговаряйки за книги и музика, флиртуват с Боба. Танцуват с нея по цяла нощ, а той седи в ложата, пие коктейл след коктейл и чака да удари часът на умората и съмването. Да седне с нея в колата и да я изпрати в къщи. Всичко това е блудно, недостойно и авантюристично, по-право — гадно, безсмислено и скъпо. Да се измъчва така безнадеждно и да чака по цяла нощ, да позволява да бъде измъчван, унижаван, телесно изтощен и все пак да чувства едно женско тяло над всички тела, да позволява да се измъчва от това тяло и да бъде щастлив. Тук с Боба по паркета се движат гадове. Тук викат и се кикотят последна категория жени, тук удрят по клавишите и саксофоните пияни свирачи, блъскат се търговски продавачи с подути потни ръце и евтини пръстени, тук се танцува по ръба на наказателния закон и скандала, а Боба играе над всичко това радостно и невинно като момиченце. Тук въздухът е мръсно влажен и мирише на прост сапун и какаово масло, келнерите се движат във фракове, стегнати като кукли, а оберкелнерът има златна гривна и пръстен с топаз, прозрачен като старо вино. В лачени обувки, напудрени, под звуците на китара, келнерите обслужват пияните блудници на сребърни подноси и всяка такава рицарска нощ, в която придружава Боба, му струва най-малко хилядарка.“

„А Боба е всъщност нимфоманка!“

„Не, Боба е най-искрената и най-невинна жена на света. Тя не скри от него нито една подробност от живота си! Нито дори за оня, младия унгарски хусарски офицер, женкар и грешник, в чиито ръце е

паднала като осемнадесетгодишна. Той бил и рицар, и нищожество, и авантюрист, и лъжец, и любовник, и укротител, и накрая оставил и нея в поредицата на своите любовници и се оженил за друга. Казвал се Немет! Фон Немет! После бракът ѝ с оня антипатичен карьерист Павлинич и всички ония морални рани, които са останали открити след това. Тя не скри от него нито една подробност. И масата флиртове, и гуляйджийските нощи из мрачните кръчми, където блестят животинските очи на пияни бараби, които вонят на кал и пот, а от къдравите им коси стърчат сламки и сено от плевнята, където са прекарвали нощта. С такъв един тип, който бил завързал панталоните си с канап, а краката му вместо в обувки били обути в скъсани галоши, Боба останала пияна в някаква каруца в затворена плевня някъде в предградието. Но това всичко е било от отчаяние, защото е била самотна! Това е обяснимо!“

„Да, имаше тук и несимпатични особи! Джуджето Муки, който с маймуната Боби се движеше из стаите на Боба като някакъв дворцов шут: висок деветдесет и седем сантиметра, в смокинг, с малки ръце и съсухрена кожа, както е съсухрена кожата на недоносчета в спирт, този малък Муки подскачаше из жилището на Бобочка като рядко домашно животно, дрънчеше със звънчета, играеше си с хамелеона Биби, носеше червена арлекинска шапка и се напиваше с шампанско. Той успя да отстрани този Муки, но малката челюстка, гърбавата Елеонора, вундеркинд, туберкулозно, бледо, болно момиченце, се ползуваше с безкрайно и непрекъснато съчувствие от страна на Боба, а всичко това беше мъгливо и непонятно!“

„И всички тези особи при Бобочка, на нейните вечери и чайове, всички те са тъмни и загадъчни! Някакви ексцентрични типове, които пият вино от човешки черепи, мошеници, които мислят само за раци и аспержи, безделници, които по цели дни говорят за вратовръзки и помади, и в края на краищата всичко това струва много скъпо, всички тези аспержи, артишоци и раци са за негова сметка. Сиамската вечеря, която Боба даде в чест на своя интимен приятел от детските години Лорис, камерен певец, който пристигна в нашия град със собствен RR, тази сиамска вечеря беше доста скъпа. Китайски воценици, малайски порцелан, гнили яйца, гнили риби, разплути пъпеша с майонеза, някакви тежки подправки, дим — всичко това трябваше да плати, разбира се, Балочански, а беше толкова досадно и излишно.“

„Той всъщност не обича и не цени никого от обществото на Боба. Онази, шашавата графиня Орсивал, твърде често е около Боба и защо тя така често идва на гости от Сент Миклош, после стои тука по няколко седмици? А госпожа Ангелина Бенито-Бенитска, жена с момчешко тяло, съпруга на известен и арестуван лъжец картоиграч, съвсем компрометирана във всяко отношение, за да може една изискана дама да се показва публично в нейна компания. А Боба всяка вечер се появява в ложата демонстративно с тази Ангелика! През салоните на Боба минават все някакви тайнствени ангросисти на парфюми и чорапи от Париж и Лондон, играят по цяла нощ покер, chemin de fer, губят, печелят, тайнствени пътници с големи имена и знатни постове на търговски консули. Всички до един несимпатични хора! Кой ли може да бъде този мрачен грузинец, този мошеник, доктор Кириалес? Този двуличен тип, благородникът Крижовец, адвокатът на Кланфар, чиято единствена мисъл е да го изключи от амстердамските комбинации. После братовчедът на Боба по майчина линия, рицарят Урбан, съветник в санктпетербургската легация, който е паднал толкова ниско, че със собствения си подпис пише из вестниците! Тези дни у Боба беше на вечеря един каирски хиромант Мухарем-Аби-бей и тогава се случи нещо, което и до днес остава загадка за Балочански. Изчезна бисерната огърлица на Боба. На другата сутрин, когато разбраха, че огърлицата я няма, единственото, което им оставаше, беше да се усъмнят в този каирски хиромант, но Боба нито в мислите си дори не допусна тази единствена логична възможност. Когато той каза да се телефонира в полицията, тя започна истерично да плаче, а ето снощи той намери случайно на тоалетката ѝ бележка от една виенска заложна къща именно за тази бисерна огърлица. Какви са тези тайни? Той ѝ беше купил тази огърлица миналия Великден в Милано. Триста и двадесет хиляди! Вилата в Опатия — осемстотин четиридесет и две хиляди. Само сметката при винарската изба миналия месец за сект и хайвер и други дреболии възлизаше на двадесет и седем хиляди! А единадесетте хиляди за абонамент за второто тримесечие за себе си и за Боба, тях беше забравил. И в къщи вече дължеше към осемнадесет-двадесет хиляди от миналия месец, а за този още не беше дал нищо. Ванда не му е казала за това нито дума. А пътуването във Виена, а новата мебелировка, а

издръжката на малката Елеонора, която според уверяванията на Боба била голям талант, вундеркинд, музикален феномен?“

„Боба не е добър човек! Тя произнася много неща с гримаса, като че ли се преструва. Често пъти ѝ липсва и най-елементарно образование. Към хората, с които по една или друга причина е скъсала, тази жена е съвършено студена и разстоянията между нея и хората, към които тя е съвсем безразлична, не са само нечовешки: това са всъщност междупланетни разстояния! Оная вечер бяха заедно на опера, а доктор Павлинич, който беше в партера, с интерес наблюдаваше бившата си жена как се показва публично с новия си приятел. От страна на този Павлинич това беше несдържано и доказателство за лошо възпитание, но ненавистта, с която Боба реагира срещу него, беше наистина животинска.“

„Отде на де този мрачен тип ще гледа насам по такъв начин? Режеше тя като с бръснач, а може би оня човек долу в партера не е мислел това, което се получи? Не, Боба не страда от хипертрофия на сърцето.“

„Какво друго, ако не съчувствие, е случаят с малката туберкулозна Елеонора? Това малко момиче лежи по цели дни, а Боба се грижи за него като за по-висше създание, бди над малката гърбава челюстка по цели нощи, прави ѝ лимонада, свири с нея, акомпанира ѝ на пиано, грижи се за нея, като че ли ѝ е истинска майка. И какво друго може да е това, ако не добро сърце?“

Седи господин доктор Балочански, благородникът, в бара и гледа Бобочка как танцува. Движат се женски рамене, движат се поли и голи крака, лица се движат под звуците, играе плът в негърски ритъм, а Владимир Балочански, благородникът, седи в ложата, пие коктейл след коктейл и гледа Боба как танцува по паркета.

Като восъчно цвете се топеше Владимир Балочански между пръстите на Боба и от тази болезнена, загнила течност останаха два-три съдебни печата, с които запечатаха вещите му: касата, писалището, адвокатската кантора и цялата му славна кариера, на която мнозина му бяха завидели. Когато вече всичко стана доста мрачно, съпругата на Владимир, Ванда Балочанска, на няколко пъти се опита да говори със старата аристократка Балочанска, височайшата си и студена свекърва, за Бобочка, „за този криминален тип жена, която подкопава нейния живот и живота на децата ѝ“, и че трябва да се предприеме нещо конкретно, а тя (Ванда) смята, че „това е дълг на нейно превъзходителство като майка на Владимир“!

Между Ванда и старата Балочанска винаги съществуваха непреодолими разстояния и старата дама, която никога не бе обичала никого, а снаха си не можеше да понася от първия ден, в тези критични разговори, когато можеше много нещо да се предприеме в интерес на сина ѝ, остана неимоверно студена, съвсем последователно пасивна — на разстояние. При такива тихи сцени, когато Ванда обвиняваше Балочански с не малко основание, старата играеше ролята на горда свекърва, която защитава авторитета на сина си пред тази — за нея и по кръв, и по възпитание — съвсем чужда жена.

— Тук сълзи не помагат, скъпо дете! Това са същите години, когато и баща му изведнъж започна да показва слабост към малоценни жени, каквато преди това никога не бях забелязала у него! Трябва да се изчака, това е единственият лек при такива неща!

— Но това продължава вече прекалено дълго, мамо, за бога! Аз също смятах, че е най-добре човек да предостави тези неща на времето, но те продължават вече втора година. Да не ми беше Дагмар, аз знам какво щях да направя, така съм вързана и затова смятам, че ти си тази, която трябва да поеме инициативата. Снощи беше тук Тереза и съвсем сериозно ме уверяваше, че в града се говорело за неминуемия крах на Владимир! А той с мен по принцип не желае да сподели нито дума за това.

— Die Manner sind schon so!^[1] Няма какво да се прави! Schon ruhig wetter Tee trinken und weiter warten!^[2]

— Но ако тези слухове за неговата разруха са верни, тогава той ще разори материално и мен, и децата!

Така свършваха тези тихи трагедии между седем и половина и осем в здрача, край студен чай, с няколко думи.

Пак го няма, пак телефонира, че е зает с работа, а тази сутрин, когато му помагаше да си върже връзката, беше толкова разстроен, че все не можеше да върже папионката си, а когато тя избухна в плач, той я погали по косата и я нарече своя досадна стара гувернантка.

В тревожните последни дни и самият Балочански вече не чувствуваше почва под краката си: той чувствуваше неопределено, но съвсем ясно, че загива. Тази Бобочка му помогна да разбере, че е живял глупав, престорен, криво уреден живот, сред глупави заблуди и кулиси и че не е успял да проникне до самия себе си, а тази жена, струваше му се, стихийно проникна до самия него, до най-съкровените му тайни! Цял живот той се мъкнеше между предметите и призраците като страховито, неспокойно, треперещо дете, а сега, когато за пръв път се осмели и поиска да тръгне като субект, сега се сблъска с материята. С наказателния закон. Никога досега не се беше осмелил да признае пред себе си някои основни истини за лъжата на най-интимния си живот, а сега, когато едва полугласно и полусънно започна да съзнава тези свои безпомощни заблуди, сега вече се срутват лавини и катастрофи. Напоследък той прекара времето си в пиене с някакви джуджета и гърбави момиченца, върху дланите на топли женски ръце, с мъже, които, пияни, целуваха златните обувки на жените, ядяха гнили риби, вмирисани яйца, пушеха опиум, смъркаха кокаин, и лигавото, набъбнало като мехур загнило страшно животно у него почувствува нужда да се разтегли като огромно допотопно чудовище, да поживее, да забрави, да прегризе нечий гръклян и още нищо не се бе случило, а краят на всичко беше дошъл. Беше издадена вече и заповед за арестуването му, а той продължаваше да обяснява на Ванда с най-спокойна усмивка, че се касае за съвсем дребна работа, той се готвел за бързо делово заминаване за Холандия и щял да уреди всички тези дребни неща своевременно с някакви сделки. И агентите така го намериха сред безпорядъка в стаята му, между разхвърляни книжа, накъсани писма и полуупаковани куфари, отворил вратата на огромния старинен шкаф и седнал в него като пред прага на своя дом, загледан втренчено в хаоса на пода пред себе си. В ръката си държеше сребърния жартуер на Боба и се смееше с тих, сдържан смях. Шкафът, в който се беше вмъкнал, беше същият онзи шкаф, в който се бе

застреляла баба му: влязла в този шкаф, затворила вратата след себе си и на другата сутрин я намерили убита, без някой да чуе изстрел. Този шкаф привличаше Балочански още от ранното му детство като дълбока, затворена гробница.

След това се мъкна по съдилища, по болници, лудници и затвори, а после един ден се върна при Бобочка, сега седи всяка вечер в „Корона“ и чете вестник. Играе шах, пише стихове и разговаря с Филип за живопис и художество.

[1] Такива са мъжете! ↑

[2] Пий си спокойно чая и продължавай да чакаш! ↑

Слънчевият горещ август клони към последните си дни. Уморен и неотпочинал, Филип седи в градината под ореха в здрача и не може да се отърве от неприятната празнота, която напоследък беше започнала да расте у него и все повече го измъчваше. Лятото е към своя край, иде есента, зрели круши падат от дървото; ето, падна още една, отскочи от покрива на плевнята и се търкулна във френското грозде, като пречупи две-три клонки, под удара на тежкия плод се чу сухо пращане на мъртвите листа. Зад плета грухтят свине, малката свинарка Аница плаче полугласно, непрекъснато, тихо, вече целия следобед: ухапала я оса по крака, целият ѝ крак е подут, плаче, а няма кой да ѝ помогне. На моменти вълните на вятъра донасят глъчка от човешки гласове и тракане на машина: костаневчани вършеят. През клоните на овошките, във воалите на задухата, се виждат разлюлени лозя — глухонеми, огромни пространства в пепеливите дипли на мрака. Пилетата в задния двор се суетят, шумно и неспокойно кудкудякат и крякат, чува се нервно пърхане на криле, а после пак тишина. Миризмата на дим от обраслите в мъх покриви се стели между овошките под огромната тежест на топлите, големи августовски облаци, а в пронизващо силната, остра воня на влажния дим се долавя тежката неподвижност на селото и на мрачните селски покриви. Лежи Филип на облегалото, отметнал глава дълбоко назад, и държи в ръка малка бронзова Европа върху запъхтян бик: детска играчка или надгробен накит от мъртвите панонски времена, които отдавна, отдавна вече са изгнили. Глухонемият кравар Мишко беше намерил тази фигура в полето и я бе дал на Филип: извънредно ценна филигранна работа, направена по изящния декадентски вкус на миниатюрната пластика и все пак в композиционния си щрих съвсем опростотворена, по-право монументална.

„Тук, върху същата тази земя, е живяла някога цезарска Панония с мраморни градове, с леярни и художествени ателиета, в които талантиливи майстори със собствена ръка са създавали такава прекрасна пластика. По градовете, в театрите, са пламтели факли, имало е аплодисменти, вино, възгласи, възторзи. Артисти са изпълнявали Плавт и гръцки трагедии, а днес малката Аница плаче над тези гробове и грухтят свине. Само свине грухтят, спуска се здрач и всичко лежи в здрач, като онзи мъртъв мравуняк горе на поляната: сводове, сгради, водопроводи, пътепоказатели, статуи и здрач, в който

никой от живите не е в състояние със собствена ръка да създаде такава съвършена играчка, каквато е тази, която е била играчка за мъртвите декаденти тук долу под нашите крака.“

Стар привърженик на идеята за последователността на европейската култура, Филип се натъжи от мислите, които събуди у него тази малка бронзова фигура, с която той се занимава вече целия следобед.

„Тук някога са блестели топли морета, златни портокали са зреели по старите столетни стъбла: приятна тишина под ясно небе и спокойствие на едно златно, съвсем затворено в себе си време. Ладии в богати пристанища, с опънати платна по сините води на всички посоки са скърцали платноходи, натоварени с канела, пшеница, банани, ананас и грозде; чудно хубаво нарисуван тих живот върху дланта на римска Европа, която се къпе в тихи заливи и се движи по света върху бронзов бик, а всички цветове пламтят ярко като на помпейските фрески. Сега над тези гробове стои калното, овчарско, говедарско Костанево и всичко, което се беше случило през последните тридесет години в този проклет Костаневец, се свеждаше до това, че клисарят беше посадил круша, в Мартеново бяха изкопали нов кладенец, на панаира си, купили леген и газена лампа. А над този Костаневец съществуват високи, железни, червени леярни, огромната черна европейска ковачница кънти с наковалнята и чуковете си — траверси, огнени колела, релси, нажежени вретена, вечерни огньовете, а Костанево тъне в мрак, тук грухтят свине, тук загнива всичко като стъпкан мравуняк!“

От доста дълго време Филип усещаше как отново го привлича магнитът на опушените градове; в ноздрите му се обажда копнежът по мириса на метала, в ухото — носталгия по грохота на машините: из тъмните западни улици все пак има, силно движение и като лаборатория всичко е осветено от зеленикавия полублясък на новия съвременен камък на мъдростта. Много кожа е натрупано из тези градове, дивеч, тъкани, дрехи, коприна, сапун, златните подкови на плюшените театри блестят в потулената светлина на примамни тишини, там се лее човешка реч като музика, а над всичко това гърмят опушени ковачници и пълзят черни ремъци! А той какво търси тук в това панонско бласто, какво чака и защо не тръгва?

У Филип се загнездваше едно неспокойно чувство, което все повече се засилваше! Той винаги се чувствуваше самотен сред своите

емоции и от дългогодишния си опит много добре знаеше, че не е лесно да раздвижиш хората около себе си до силата на собствените си преживявания. Човек живее в собствените си затворени светове, има свои собствени красоти, свои собствени нервни дразнения, силни, а често и необикновено увлекателни (и наистина красиви), но да предадеш на други тази красота, тази искреност на собственото си виждане, е трудно, а често пъти и непосилно. По-право, невъзможно!

„Хората са топли, твърдоглави, себелюбиви животни! Хората, общо взето, живеят сред миризмата на собствените си изпарения и докато, от една страна, се наслаждават на собствената си гнилото, всичко, което е гнило у ближния, за тях вони.“

Да чука, да се приближава, да влиза, да посещава, да носи, непрекъснато да раздава себе си и при това да бъде щастлив, че има някой, който е благосклонен да приеме за верни неговите собствени красоти — това бе историята на дружбата на Филип с жените. Какви лудетини имаше, късогледни кукли, безлични минувачки, към които Филип от време на време се доближаваше със своята щедрост, но после от всичко това не оставаше нищо друго, освен неприятен спомен за жалки телесни изпарения, като спомена за тракането на съдовете зад затворената врата. Плувайки години наред между тази затвореност, недоверие и нехайство като интелектуален авантюрист, без никаква особена посока, движен изключително от собствената си искрена наклонност към скритата и необикновена красота, Филип се беше уморил и всичко това вече му беше доста дотегнало. Но когато се запозна с Ксения, тя, както нито една от толкова много други жени преди нея, разбра, че тъкмо тези най-временни, най-незначителни, най-трепетни, привидно съвсем дребни вътрешни преживявания са единственото ценно нещо в живота! Тя умееше да почувствува това дълбоко, искрено, без преструвки, непосредствено и тъкмо това съчувствие към неговите лични, раздразнени нервни състояния го привърза силно към тази жена. Самата в рани, убита и разстроена вътрешно, тя чувствуваше какъв катарзис се крие в красотата и тя заживя с неговите красоти необикновено силно и предано още от първия ден.

Мисълта на Филип например, че у нас живеят други хора като в стари гробове и че всички ние сме само къщи, изпълнени с непознати, мъртви жители, беше за Бобочка много близка и скъпа. Самата тя

твърде често чувствуваше как през мътното стъкло на нейния поглед гледат други, непознати за нея лица и като се събуждаше сутрин преди съмване (когато дъските по пода скърцат, а над празните улици плуват тежки, дъждовни есенни облаци), на нея все ѝ се струваше, че пак се е събудила от някакъв неприятен сън, който е сънувал някой, за нея непознат и чужд. Край нея хъркаше Балочански, блед, с хлътнали бузи, с дебели, гъсти, подрязани мустаци като четка, двата предни зъба му липсват и той изглежда като беззъб мъртвец. Тя живее с този беззъб мъртвец в една ниска приземна стаичка, пред прозореца има лоза с изгнило грозде и червиви листа, дъждът бие в стъклата, по пътя един селянин, покрит с гуня, подкарва кравата си, утро е, трябва да се става. Трябва да стане в зелената кухня, постлана с червени тухли, трябва да запали огъня, да направи кафето, да измие съдовете в хладка мръсна вода, после да отиде при Щайнер в кафенето и на мраморната маса да отброи белите бучки захар за първите следобедни кафета.

Неспокоен от неизвестността на своя произход, Филип се губеше в необхватни тайнствени начала ѝ всички допири с действителността още от началото останаха за него тайна: полутихото биене на часовниците, наситените ухания на ясмина, сивите плоскости на стените в дрезгавината на съмването, докосването на студеното стъкло с треперещите в треска устни, горчивият вкус на водата, която в хладки глътки минава през болното гърло, влажните дръжки на вратите и умореното тяло — всичко това беше предмет на непрекъснатите проучвания на Филип в издирването на основните причини.

Лежи той като дете, болен, в треска, и размишлява върху това, че редица мъртви слуги, епископи, каноници, покойни камериери, непознати клиенти на лавката минават през него като през тунел. За тези свои първи вълнения той разказваше на Ксения още в началото при един от първите им разговори край касата в кафенето, а тя го слушаше с необикновен интерес. Той говореше за мирисите в топлите ни ноздри, за нашите плахи докосвания, за забравените замрели звуци (които загниват у нас като сирене под стъкления звънец на слуха), а тя слушаше този чужденец, който ѝ разказваше за чудни, непознати простори, за далечини, за чудни утра, и у нея се разтваряха нейни собствени простори, нейни собствени далечни и чудни утра. Наистина, гледайки портретите на своите баби и прабаби из будимските стаи, тя

често си е мислила, че и тя самата е всъщност един от това множество портрети на рода Радай, че се движи (наистина) жива, но че принадлежи към онези тъмнокафяви помещения с жълти облегалки и че мястото ѝ е там, над скрина, в златна рамка.

Мъртвите, непознатите предполагаеми мъртви, у Филип бяха сглобени от безкрайни комплекси на най-невероятни предположения и фиксидеи: епископи, слуги, стари жени с гарвани в мрачни стаи, лица от плюшения албум, полски чиновници в шуби с кожени яки — всички те крещяха у него и се движеха около неговото детско легло като живи. И по-късно, вече като възрастен, той усещаше как ноктите му растат от само себе си като нокти на мъртви ръце в затворени гробове, а това бяха ноктите на тези непознати мъртъвци в него и това бе тяхната коса. Човек всъщност не е друго, а съд, пълен с чужди вкусове и удоволствия. В живота си Филип имаше и моменти, когато беше уверен, че той лично, субективно, положително не е видял онова, което е видял; това е някой далечен, непознат в него, който гледа нещата по свой начин. Като слушаше камбаните как замират над равнината в плоски кръгове, както изчезват кръговете на водна повърхност, докосната от птичка, Филип често си мислеше за непознатото и чуждо въсъчно мъртво ухо, което чува сега този камбанен звън чрез неговото собствено ухо. Неочаквано и без какъвто и да било повод го спохождаше болезнена и неописуема мъка: някой изоставен в него тъгува за нещо. Той (Филип) не е изоставен от никого, но той тъгува, слуша бръмченето на телефонните жици на покривите и си мисли, че всичко е тъмно пространство, пълно с чудни движения из короните на дърветата и нощни, далечни гръмотевици.

По природа Бобочка не беше пияница. Тя лично изпитваше към алкохола отвращение, но в живота беше изпила толкова алкохол, че можеше да пие три нощи и въпреки това да изпитва неясна, но дълбока, по-право; непреодолима нужда да се напие до безсъзнание и да умре някъде в кален трап покрай костаневецкия път.

„Бог знае къде ли някакъв Радай преди нея е останал легнал в някакъв трап, пълен с дъждовна вода, и неговият топъл и окървавен език сега облизва нейните чаши и странно, всичко в нейния живот беше пияно.“

Размишлявайки за себе си и за своето съществуване, за своя произход и за границите на своята същност, Филип се губеше в мътни

картини и все не можеше да се ориентира в тях.

Наистина изглеждаше така, като че ли през нашите ръце в топлите докосвания блика нечий чужд живот, а всички тези плоскости на стари играчки, всички тези дръжки на напукан порцелан, тези пукнатини, които усещаме под езика по ръба на старите чаши, и писмата, и колениченето в черквата, и събужданията — всичко това едва ли не е ответ на стари и отдавна прочетени писма, отклик на забравени думи, спомени за стари прегрешения и мъка за чужди безизходици.

Преследвайки повече от двадесет години жените, красотата, фантазията, Филип обясняваше своята слабост към жената и към женствената плът с чужди комплекси, с чувство за излята горчилка в болезнена самота; струваше му се, че пред равните жени винаги стои някой друг у него и чака, а той лично към това е съвсем безсилен и безпомощен. Детеродните органи, които той лично смяташе за олицетворение на женственост и майчинство, обикновено после се оказваха топли утробы, за които е безсмислено да се мечтае. Филип изобщо нямаше развит усет за жизнената реалност. Нито пък усет за предметите и нещата, нито чувство за равновесие между нещата. Клатушкащ се и крехък като перуника на вятъра. Филип насън се страхуваше от риби, от мъртвешки челюсти и особено от дискретната лъскавина на заешките косми по цилиндрите. Други преди него са докосвали нещата и предметите с ръкавици и в неговите пръсти беше изчезнал усетът за жизнена реалност. Веднъж той случайно разгада своя страх от лъскавите черни цилиндри: майка му му беше разказала, че на Валентиевите в Полша всичко било продадено на търг и изпълнителните органи, които нейният баща е гледал като дете как бият барабана пред бащиния му дом, имали високи, космати, черни цилиндри.

Във връзките му с Бобочка това негово чувство на субективна несигурност в самоличността на собствения му субект в началото се проявяваше слабо. Беше тиха, зелена луна, когато той за пръв път почувствува нужда да забрави собствените си несъразмерности и мъки в скута на тази жена. Плътна, зелена луна и всички гласове бяха притъпени като завити в кърпи. Чуваше се крякане на жабите от полумрака, а той я чакаше в дъното на алеята до малкия водоскок пред аптеката. Когато отиваше нататък, беше откъснал едно цветенце от

камбанка (и сам не знаеше къде и кога) и мачкаше това увехнало цвете в потните си ръце: тя дойде ухаеща на сено и беше топла като момиченце. Разказваше му тази нощ за детството си много и щедро: как се ресала с гъсти гребени, как имала твърдо изплетени плитки, как в пансионите стояла клекнала през ранните утринни служби. При луна играела в сянката на кестените, а като дете особено се страхувала от восъчните светци по олтарите в стъклените шкафове: от една будимска светица в златист барок, по чиито ръце и крака се била съсирила блажна, гъста черна кръв.

В шемета на бурната, празнична Рокова нощ тяхната мечта пламна като приказен фойерверк. Свети Рок Костаневецки вече повече от сто години беше покровител на всички прокажени и епилептици, на ранени, луди и сакати между Биково и Краводер до Яма и Турчиново, чак до Блатня, а под Блатня до жабокречките лозя. На този ден тръгнаха тълпи с коли и пеш през гори и долове да се помолят на колене пред дървения чудотворец, за когото се знаеше, че преди двадесет и две години бе възкресил от мъртвите едно момиченце от видовечкия Ялжабет, след като лежало два дни мъртво, ухапано от змия. Този свети Рок Костаневецки беше във всяко отношение чуден светец: от време на време мърдаше очи, а цветята пред неговата икона не увяхваха; изворът пред липата на могилката никога не бе пресъхнал; и най-старите хора в целия край не помнеха такова нещо. Този извор лекуваше и най-тежки рани, а беше чудотворен за подагра, за най-тежки случаи на парализа. Около извора винаги стърчаха забити в земята по три патерици, в израз на почит към светеца чудотворец, поздрав от ония, които са проходили, за негова чест и слава.

Празникът на свети Рок беше пълен със слънце, ведрина, цъфнали макове, разлюлени зрели посеви. Палитра от светли бои се бе разляла над храстите и лозята, всичко трептеше богато и шеметно и Бобочка и Филип решиха да отидат до „Свети Рок“ на поклонение. Дотам имаше цели два часа път през тиха, зелена, спокойна букова гора, където старите стъбла немееха в зеленикавия здрач; летният вятър разнасяше семена над короните на дърветата и чуваше се как кълвачът чука по стъблата ту тук, ту там, сякаш тайно следи горските пътници от бука до бука и от време на време им изпраща своя тайнствен знак. Филип и Бобочка тръгнаха доста късно от костаневецкото лозе и пристигнаха в „Свети Рок“ привечер, когато вече димяха големи огньове, а печените прасета цвърчаха и се пържеха на ръжени и в тави. Спускаше се първият здрач. Сенките падаха все по-дълбоко и по-тъмно, а лицата на гущестите подравски коняри и говедари, които бяха пристигнали тук с жребииите си, сити, угоени кобили (и сега бяха заети с ведрата и тегличите и носеха на конете наръчи сено), лицата на тези поклонници изглеждаха като червени маски при сивата пепелива светлина! Една пияна жена с пламнала от червен вятър глава пищеше и плачеше със запалена вощеница в ръка; барабани, тамбури, кларнети и духовна музика на костаневецките

пожарникари, огнени вечерни облаци и свирки — всичко това се сливаше и растеше в адски вихър. Под панаирджийските палатки и кръчмарските шатри се разливаше вино, кипеше медовина с лед, отваряха се нови бъчви прясна бира и сред този водовъртеж от печени колбаси и панаирджийски сладки, сред пиянската езическа глъчка около черквата ревеше дивашкото, пра началното у човека: косматото като горила с кочияшка лапа и трицветна снимка на свети Рок на шапката. Много разрушителна, мътна сила имаше у пияниците около черквата, сред безумния адски шум на тромпетите и свирките, фишеците и литаниите се носеше глъчката на езическия панаир. Около малкия бароков параклис на бедния, ранен светец се чуваше тропот на кентавърски копита и косматия крак на нечестивия; в звуците на латерната на слепия и в крясъците на децата, в плющенето на камшиците и в моминските движения имаше весел, безумен присмех към ония олтарски, жалки, отчаяни картини на нещо дивашки победоносно. Около една пияна стара просякиня се кикотеха млади пияни младежи, удряха я с подкованите си чизми, а тя се търкаляше по земята и се кълнеше във всемогъщия бог, че не било вярно, че нощес била спала с черния на Шимоновите ливади. „Вярно е, бабо, вярно е, даде се ти на дявола“ — крещяха подкованите млади, затлъстели християни около посивялата гърбава пияна жена; богобоязливите поклонници в черни, намазани с мас чизми и в светлочервени елеци ритяха старата с крака и плюеха по нея като по измет. В черквата имаше шекспировска воня; над гъстия сив облак от тамяна и свещите от централния олтар благославяше тези просяци и низши духом съвсем слаб, дилетантски образ на Христа с тънко, бледорозово знаме на възкресението в ръка, а до Христовите крака беше клекнало малко бяло рунтаво агънце.

Когато се връщаха в къщи през гората вече в гъст сумрак, Филип разказа на Бобочка за своята композиция, как доста отдавна се готви да нарисува Христа и как тази Христова картина живее в него вече години наред. Сред шумния плътски хаос, нажежени тела и вонящо свинско, сред мазните облаци дим от ръжените и от тамяна, стоейки сред потъналата в пот тъпканица; под черковните сводове, между колосани фусти и оригвания на сити стомаси, Филип изживя силно

видение; никога досега нито едно негово вдъхновение не беше му се явявало така ясно и така непреодолимо силно и никога досега той не беше говорил нито за една своя художническа идея с такъв захлас както тази нощ, когато вървеше с Бобочка под ръка през гората, в която с всяка измината крачка ставаше по-тъмно.

В думите му мъглите се оттегляха, сякаш някой смъква воали и той все по-ясно виждаше как конкретно трябва да разреши тази художническа тема, под четката да се почувствува първо конкретната почва на познанието, а в перспектива над нещата да се открият необхватни отвесни линии!

„Вонята на ония пияни говедари и косматите, тлъсти задници на дебелите им кобили, потоците сладко вино и бира, разпиляното месо и истеричната глъчка на гласовете, онова косматото клатушкане на задниците, пищялите и бедрата, на дебелите, месести женски крака, глезени, стави, поли, цвиленето на коне, похотливото движение на пъпове и кореми, на плът в плът — това трябва да бъде вихрена оркестрация на тази безумна панонска сватба, която, пияна, реве на хълма около един ранен римски чудотворец. Множество фанфари, множество светлини, множество бои, като на сикстинска стена на фон от множество голи кореми, кални пищяли, стъпкани гърди, пияни вещици! Тази оркестрация на сатанинското, на развратното, на първичното у нас и около нас, както го вижда Кот, трябва да бъде бройгеловски тъмно, като силен, троглодитски порой, който тече изпод темата като вихрен съпровод на звученето на основния мотив; това сатанинско, призрачно, змейовско, пра начално, делувиално поради това мътно блато под нашите крака, ще бъде само канава на тази картина, която трябва да се разгърне като огромна, монументална гобленова завеса! Какъв жалък Христос стоеше там на олтара, възкръснал със своето светлорозово знаме над ония пияни, гърбави баби, кочияши и говедари. Христос, който наистина би слязъл сред тази наша панонска глъчка, сред този вонящ хаос на нашите панаири, такъв Христос би трябвало да се почувствува над нещата като метафизично сблъскване с всичко телесно, похотливо, плътско, езическо у нас! Този Христос Трябва да бъде една движеща се пещера, която се е сгромолясала от звездните върхове, а не провинциален, слабо оцветен рисунък, рисуван с дилетантска темпера — техника.“

Докато стоеше тази вечер сред пияната блъсканица, Филип видя Христос над олтара като брониран, мраморен, микеланджеловски титан, с крака като огромни, тъмни, базалтови стълбове, а размаханият Христов юмрук затреця над тази гадна сган като истинска буря с остър като бръснач вятър! Тези ръце, тези божествени свръхземни юмруци трябва да се издигнат над всичко земно у нас, размахани от гневен вихър, какъвто носят тъмните облаци след летните привечери, когато се чуват далечни гръмотевици като пред потоп, когато се люлее сигурната почва под краката и това титанично, звездно, мраморно Христово тяло е единственият мост, по който човек може да се спаси от калта и вонята. Един ден на гняв сред блеснали фанфари, като боен зов на тръби пред бой, когато знамената се развяват при свистенето на куршумите, хлъзгане на лък по чело, звън на арфи, много сива боя, много тъмно мастило, за да може да изпъкне бялото мраморно Христово тяло на свръхестественния му силует, а не щирийска трицветна литография за молитвеник на глупави слугинчета! Христос не е и не може да бъде русокос мечтател от времето на бидермайер, от осемдесетте години, с руси къдрици и брада а ла Алфред дьо Мюсе — Христос не е бил никакъв рафаелизиран хермафродит, за когото си мечтаят старите девици по черковните пейки, и време е вече на едно платно да се пресъздаде един истински Христос, за да се премахне веднъж завинаги лицемерието на всяка такава псевдорелигиозна игра с любителски рисунки и превръщането на големите художнически замисли в панаирджийски олеографии! Тъкмо това сблъскване на нашето езическо, панонско състояние с този блед Човек, когото са разпънали като крадец и който, като разпънат Човек, остана съвременен символ до днешни дни, прозорливата омраза на този издигнал се над останалите хора Човек, който от кръста си, от тази чудна висота (от каквато ни гледат всички обесени) стигна до познанието, че калта под краката ни може да се победи само с гранитна борба — това трябва да се нарисува най-последно! Да се изрази онзи съвсем пасивен баланс на двехилядигодишните усилия от тези варвари да се направят хора, а всъщност неговите римски попове из попските си къщи и дворове повече са лозари и кравари, по-близо са до своите вмирисани баби под раираните пухени завивки, отколкото до Него, който остана да виси на кръста! Над тези пияни вещици, над тези кални пътища, по които и днес все още бляят нечестиви, сред тези

панаирджийски търговци и готвачи, сред тези червени чадъри на платното би трябвало да се събудят всички скелети от гробовете, да станат от това бунище, от тази кална, воняща днешна яма! Над струите на тези миазми, сред неспокойната купчина пламнала плът, когато всички лица стават вдървени и глупави като дървения Фашник^[1], след пияното дяволско безредие, суматоха и мрак, какъвто е обвил тази вечер черквичката на хълма, над главите, в небесните висини с четката трябва да се изобрази едно примамно свистене на вятъра — танц над облаци, над открити гробове! Реване на пияни Общински стражари, развяване на панделки, тропот на изплашени коне, трошене на чаши, скачане по ръба на гадно, кърваво престъпление — всичко това трябва да се изобрази на платното като динамично, развълнувано, открито море, а над него маса голи женски кореми, подпухнали бели женски кореми, грамадни като воденични камъни, такива грамадни женски кореми, че да изглеждат като облаци от пиянски сатурналии, като подути дяволски мърши, мехове на мъртъвци, които изяждат собственото си месо, а са обърнали вмирисаните си задници на всичко звездно над нас и всичко това пуши, дими и се сгромолясва в бездни!

От опушения, вонящ на разтопени свещи здрач, от оранжево тъмното трепкане на свещите в олтарите, от упойващия полумрак пред черквата, където над голото бедро на една девойка, която повръщаше в трапа, димеше блудкаво смътен Ерос, от тази гадна сукървица и от гнойните рани пред свети Рок димяха задушните импресии на Филип като сажди в пламък на евтина свещ. В думите на Филип тези импресии растяха и като призраци се надвесваха над този човек и над тази жена в тъмната гора. Филип разправяше, че в дъното на тази картина трябва да остане бароковият купол на малката черквичка на хълма, с липите и ливадите зад нея, като фон, както на картините от Стария завет, а над това в открити, разлюлени от вихър простори, в огнени спирали да се изобрази безумната пияна купчина гушави и луди, пияници и маймуни, купищата бурета и манерки, овнешко месо, прасета и колбаси!

„Как ще се изобрази мирисът на печеното свинско, глъчката на панаира, цвиленето на конете, плющенето на камшиците, как ще се предаде онзи варварски, панонски, скитски, илирийски нагон към динамичност, който кара пияни кочияши да минават с коне и каруци по изгнилия мост и после всичко да се сгромолясва в калта, с окървавени

глави и изпочупени кости (тъкмо този наш саморазорителен нагон към строшени кости все още не е намерил своя художник), това е въпрос на открито вдъхновение. Човек трябва да се реши да започне, да се впусне в открития въпрос, да рискува!“

Филип говореше, а наоколо ставаше все по-мрачно и под грохота на далечни гръмотевици из клисурите и долините листата в короните на дърветата започнаха да шумолят и да будят страх. Филип говореше за спираловиден, неспокоен, див, дяволски кикот, който би трябвало да закънти като демоничен смях над дървените светци (като отрицание на нашата вековна изостаналост), а около него и неговите страшни думи в тъмната гора, между старите огромни стъбла, затрепця с кикот лятна буря, пробила се през облаците като тежък товар, който разкъсва небесното платно, и за миг всичко се нацепи на разкъсани завеси. Филип говореше за кипящия котел на страстта и плътта, затова, че този силен, вонящ дъх на плътта чака някой да докосне неговия пулс, че около нас димят невиджани и ненарисувани още картини, само трябва да се открият, и то именно в онази гротескна едновременност, че всичко е непреодолимо, безредно, едновременно, че няма живот в причинен смисъл и няма мотивирани причини, а всичко е едно непонятно движение, в едно и също време, с гърчове, истинско сблъскване на нагоните и страстите, които се потвърждават чрез плътта; около Филип, около думите му, около блузата на Бобочка се изви страшна буря, сякаш щеше да изкорени цялата гора и да запрати всички дървета дълбоко долу в клисурите, където потокът шумеше като огромна тъмна река. Сред дивия водопад на силния облак, сред черните гъсти струи с разтрошени клони и хвърчащи черни листа, с лишеи и изплашено църкане на птички, осветени от светкавици, които бляскаха с безумен тътен, сякаш се рушаха всички кариери и всички пещери с тъмните горски канари, изглеждаше като че ли в зелените отвесни линии на гръмотевиците са се изправили някакви тъмни базалтови титани, за да изкъртят стъблата, да пречупят дъбовете, да стъпчат тези две дребни човешки създания, които се бяха подслонили под една млада бука, като под единствен заслон.

„Suche die Buche“^[2] — беше казал снощи старият Липах на Филип, докато го измъчваше на вечерята с ловджийските си авантюри и преживявания как веднаж на лов в гората го хванала нощна буря и

как по съвета на дядо си, опитен планинар и ловец, той се подслонил под една бука.

Гърмът удря в дъбове и смърчове, но досега гръм не е ударил в бука. „Weiche die Eiche, suche die Buche“^[3] — така казвал старият Липах, пожунският съветник и първият благородник от костаневецки род на внука си, великия жупан Силвие.

Прилепнали един в друг, целите мокри, като едно голо тяло, лице до лице, те стояха под буката и чакаха бурята да спре. Филип говореше за огромната маса божества, които, от Конго до онази глупава темпера — вариация на нашите олтари, действуват с един и същ реквизит: с гърмежи вдигат шум и със светкавици плашат вярващите. Цели видове божества умират като животинските видове в зоологията, а нашият човек, епилептик, крастав, прокажен, играе космат и пиян, пие от бурета и се клатушка окървавен, но никой досега не е могъл да го нарисува, мракът ще погълне всичко това и никой няма да знае да го нарисува!

Съвсем спокойна и тиха сред силния проливен дъжд, сред грохота на гръмотевиците, Бобочка стоеше до Филип, без да трепне дори, и го слушаше внимателно с най-голям интерес, сякаш седят в топла стая на чай. Наистина чувствуваше се, че беше вярно това, което каза, когато на няколко крачки от тях гръм разцепи едно стъбло: съвсем безразлично ѝ е дали ще умрат тази вечер или утре.

И тъкмо това беше чудно в цялото преживяване: да стоиш в катастрофата до един човек, който е смел, а всичко вече е зад него и си е разчистил сметките с всичко! С такава сила, която се възхищава от неговата собствена сила, може да се твори!

Всичко беше трепетно и безумно онази нощ, буквално катастрофално, но това напрегнато изживяване вече не се повтори. Постепенно всичко сивееше и увяхваше като лист след задуха! Филип не нарисува нищо от онзи порой от идеи, изхаби само няколко картон за скици за медни гравюри и всичко остана незапочнато в папката на шкафа. Той нищо не вършеше, нищо не четеше, само лежеше и постепенно усещаше тихо угризение в себе си: от бездействието си, от мъчителната си досада!

Сега пак ще го извикат на вечеря, пак ще се тормози със стария Липах, после ще се отмъкне до кафенето, ще чете там вестници, ще чака Боба, а всичко това всъщност няма никаква истинска цел. Ще се мъкне из прашната улица до лозето, уморен, с натежали за сън клепачи, но с мъчително и безкрайно безсъние.

У кръчмаря Шимонек прозорците още светят, оранжевата светлина пада през двата квадрата в гъстия мрак; на светлозеленикавата стена при жълтото осветление на газената лампа, през решетките на ниското помещение се вижда сцена от бръснаря на Росини в златна рамка: Фигаро с дон Базилио. Стените са тревистозелени, на масата има червена, сочна разрязана диня, бутилка бира, сланина, мръсни чинии; чува се тракане на чинии в кухнята, а куцията Шимонек седи превит над тезгяха и брои парите; тази вечер при него е имало някакво тържество. В курника заудряха криле, отдалече се чу бухал в гората, вятър се изви в клоните, после настъпи дълга, неприятна тишина. От Костаневец долу веднага под мелницата отекна тъп изстрел, после пак всичко утихна. Дремят старите сламени покриви, плевни и патиците в курниците. Влажният мирис на царевичните хлябове от топлите кърпи се смесва с вонята на говедата и тора; царевиците шумолят на вятъра, от време на време капва и капка едър дъжд, бавно иде есента, а той тук си пилее времето с някаква странна паднала жена!

Защо тази вечер беше толкова нервна? Тя се отдръпна от, него на студено необяснимо разстояние още първия ден, след като се появи тук този проблематичен човек. Кой е този Кириалес? Откъде е пристигнал? Дъвче английската си лула, седи в облак от сладникав дим и така странно гледа, като че ли знае нещо повече от обикновените смъртни. Той е стар приятел на Боба, а къде ли се е запознала тази болна жена с този грузинец? Грък от Кавказ, доктор по медицина, авантюрист, какво изобщо представлява този човек с дълги, пожълтели от дим, тънки, студени пръсти? Защо е пристигнал, какво прави тук и закъде пътува? Изобщо накъде върви всичко това?

[1] Подигравателен израз за човек, който неумело се преструва на весел. ↑

[2] Търси бука! ↑

[3] Бягай от дъб, скрий се под бука! ↑

Сергей Кирилович Кириалес, грък от Кавказ, възпитаник на Сорбоната, с два доктората, дерматолог и доктор по философия, който в тази костаневецка драма изигра толкова съдбоносна роля за тези болезнени слабаци и объркани декаденти, беше предвоенен руски емигрант, а когато през ерата на Балочански се появи в кръга на Боба, беше пристигнал от Рига, където работеше като фейлетонист в „Rigaer Tagblatt“. Майка му била, казваха, гръцка еврейка от един малоазиатски остров, а баща му руски гвардейски щабс-лейтенант, Кирил Павлович.

Този вече възрастен човек, студен и затворен във всяко отношение, положително беше навършил петдесетте, но от лицето му не можеше да се прочете съвсем нищо за неговия петдесетгодишен непознат живот. Мрачен и студен, с мургава кожа, с посивяла, къдрава буйна коса, този доктор Серге (както на времето са го наричали Бобините ухажори) говореше всички европейски и левантински езици, беше кръстосал всички континенти и по отношение на земните събития и въпроси стоеше на неимоверно студено разстояние, като че ли наблюдаваше живота от звездна, стъклена далечина. Този Кириалес имаше спрямо Филип някакво странно, високо надмощие и разполагаше с чудно и много опасно качество: притежаваше способността да разрушава всички идеи на Филип, да разнищва неговите истини и възторзи и да превръща в прах всички негови телесни и душевни сили, на пепел, без всяка стойност.

От най-ранното си детство Филип имаше мъгливи, подчинени и неясни комплекси за разни лица, с които се срещаше в живота; върху него упражняваха решаващо влияние разни болезнени натури, по характер долни особи, истерични, душевно загнили, морално неуравновесени лица. Към разни фантоми, папагали и призраци, за които знаеше, че са само призраци и фантоми, Филип изпитваше болезнено съчувствие; тези хора предизвикваха у него някакво особено телесно неприятно чувство (което граничеше с непоносимост) и той усещаше как от тези сенки лъха ледена омраза и адска бясна ненавист към всичко, което е негово, лично, но въпреки това не можеше да се противопостави на смътното въздействие на тези разорителни влияния и попиваше като гъба техните тайнствени миазми.

Такъв човек беше и този Сергей Кирилович Кириалес. Бащата на Сергей Кирилович, Кирил Павлович, беше хидроцефал, малоумен,

затлъстял щабс-лейтенант, син на киевски търговец на платове и готово облекло, с подпухнало лице като удавник, болезнено блед като гъба от мазе, който дремеше върху едрите си бели гвардейски кобили като вкиснал квас, а дядо му прекара целия си живот в мрачната затънтена киевска уличка, при половинчатата светлина на ацетиленовата лампа, между готовите дрехи като между обесени и сред тази страшна зеленикава светлина всички лица между онези вонящи платове изглеждаха слизгави като лица на удавници. От такъв тъп, плешив, болнав, неподвижен род неочаквано у младия Сергей Кириалес се обади неговата еврейска левантинска кръв и кой знае дали и той нямаше да завърши някъде като пиян щабс-лейтенант или слабоумен търговец на готово облекло, ако една нощ събитията не бяха го понесли от Санкт Петербург в Тибет, а от Тибет през всички континенти до Бобочка Радаева и до Костаневец, където една дъждовна нощ изчезна в мъглите също така бурно, както се беше появил. Трудно е да се каже дали качествата, с които той въздействуваше върху Филип така разрушително, бяха наистина от магическо естество, или това влияние бе обусловено от неясните и смътни склонности на самия Филип, който в живота си често се поддаваше на влиянието на разни малоценни и болни мъже и жени и в такива зависими, подчинени състояния обикновено преживяваше най-тежките вътрешни конфликти и сътресения.

Към този Кириалес Филип имаше дълбоки органични задръжки, почти страх. Още от гимназията той много се страхуваше от някои явления и предмети, които можеха да имат върху него неприятно, по-право, змийско влияние; например страхуваше се много повече от шапката на учителя си по математика, отколкото от самата математика, или от стария посивял нещастник с „вирджинийка“ в джоба. Един негов другар, казваше се Анджелко, имаше обувки, от които Филип много се страхуваше и дълги години след момчешките побоища в сиропиталището изтръпваше от страх, като си спомняше за обувките на Анджелко, без език, със зелени, къси, вълнени чорапи! И сега от първия ден той изтръпваше от навъсеното, потъмняло лице на Кириалес, от пепеливия поглед на мътните му кървясали очи, от допира с влажната му студена, потна ръка! Пред този човек той изведнаж започваше да мънка, не можеше да се изкаже, забравяше обикновено най-важното, което искаше да каже, и веднага започваше

сам лично да се съмнява в собствените си доказателства. А Кириалес съвсем не криеше чувството си на превъзходство към Филип; той изразяваше интелектуалното си презрение към него между думите и направо в разни остри варианти, често пъти твърде сурово, може да се каже, почти грубо.

Кириалес изобщо не вярваше в каквато и да било особена човешка способност и надареност, а за Филип като художник имаше съвсем отрицателно мнение. Не само че беше уверен, че Филип няма никакъв талант, че е обикновен дърдорко, който се залъгва с големи думи, и че никога няма да създаде нещо, но като говореше на теми из различните области, изненадваше Филип с разнообразно изградената си огромна и непресторена ерудиция и често предупреждаваше този невротик пред себе си, че в жалката му артистична глава има огромни комплекси празнота. Думата „артист“ в устата на този странен грък звучеше като обида от най-тежка интелектуална категория, а като дерматолог по професия, още първата вечер, щом се запознаха, той заговори за устройството на нервите на Филип, за слабите му и задръстени вътрешни секреции със студената увереност на лекар, който поставя на своя пациент подкожна, съвсем мрачна и във всяко отношение безперспективна диагноза, че е неизлечимо болен. Още след първите няколко изречения (които размениха край масата на Боба в кафенето на Щайнер) той му заяви, че той, Филип, е пасивна натура, склонна във всяко отношение да надценява собствените си възприятия, непостоянен характер, нервно съвсем разстроен, без каквито и да било изгледи за някакво подобрение, с напълно разрушени волеви центрове. Пред Филип имало само страдания, много думи, самозалъгване, подхранвани от полови подтици, а евентуално и самоубийство. Но последният вариант не бил вероятен, тъй като Филип по натура бил слаб и страхлив организъм, а обикновено слабите и страхливи видове в животинския свят не се унищожавали; с една дума, жалко вегетиране, без каквито и да било изгледи за някакъв успех...

По всички тези палещи и мъчителни въпроси той говореше така остро, сякаш гарван разкъсва човешка утроба и с черния си клюн мъкне по калта чуждите вътрешности. И най-страшното беше това, че този човек говореше с желязна логика; всяка негова отделна дума бе произнесена просто, стегнато, с яснотата на езика на закона. (Той уж заедно с някакъв известен японски хистолог години наред бил работил

върху знаменателните хистологични разрези и един такъв знаменателен хистологичен разрез на миши косъм в науката носел женското прилагателно: кириалика!) Когато говореше с Филип, независимо за какво, той не можеше да не се залови за някаква второстепенна дреболия в наблюденията на Филип и играейки си с него в своите изказвания като с някакво смутено, истерично, нервно разорено недоносче, той притежаваше изключителна способност за две-три минути да излее от Филип цялото му съдържание, като че ли излива чаша вода; Филип изведнаж се чувствуваше като излят и съвсем празен.

След такъв нощен разговор с този мрачен тип Филип дълго не можеше да заспи, нито да мисли, нито да чете или да говори и като че ли беше глухоням, мънкащ, дълго след това се чувствуваше във властта на този човек, и то много силно. За да се освободи от тази смътна и мъглива хипноза, той трябваше да напруга целия си мозък и с тежки усилия на волята да се противопоставя на тези термитски пронизващи, елементи, които опасно засилваха вродената му склонност да отрича всичко; под влиянието на думите на Кириалес той се настройваше за най-безумни, едва ли не лунатични постъпки.

Например разговорите за живописиста. Филип лично от собствените си наблюдения и от дългогодишния си опит беше склонен да не вярва в прекалено голямото значение на живописиста, но думите на Кириалес за живописиста бяха солна киселина за всички негови картини. След тези думи пред Филип оставаха само вонящи, изгорени платна; воня от стари дрипи!

„Какво става изобщо днес с живописиста? Полуграмотно, полуманиакално, доста ограничено и съвсем нереално е да се разсъждава по въпроса: дали някой своевременно е станал фовист, дали някой е взел палитрата на Матис с осемгодишно закъснение в сравнение с някой друг, който е сторил това преди пет години, дали е привърженик на течението Курбе — Мане или на неокласицизма, колоризма, ноколоризма, формализма, обективизма, това е само разделяне на класове: а, б, в, г, д, е, ж, з, и училища: алфа, бета, гама, делта! Училище гама, клас в, петгодишно закъснение, панонски вариант от половината на третото десетилетие на двадесетия век в сравнение с училище делта, клас ж, централноевропейски вариант с такива и такива сфери на влияние! Сезан, Ван Гог, разбирам, но

сезанизъм, вангогизъм? Какво представлява за вас живописиста? Биологическата морфология ни учи, че в природата има маниери и модно повтаряне, но не е важно дали едно платно стои между имената на Йеронимус Бош или Тулуз-Лотрек, между Кало или Дуфи, а дали онзи, който рисува, има свой вътрешен облик! А главите на художниците днес изглеждат като дини без месо; вътрешното безличие естествено се подчинява на чужди влияния! На това се дължи днешното неинтелигентно художническо умуване без всякаква цел и смисъл.“

Този разговор за живописиста започна по повод на това, че Филип загатна как отдавна възнамерявал да нарисува улицата в движение. Всички тези загнили, болнави, жалки, сиви хора как вървят по улиците с болните си зъби и дългове, как се мъкнат по опушените улици тези жалки, целите в рани, уморени хора.

„Но моля ви, скъпи мой господине! Вие гледате хората как минават по улиците и после съвсем безсъдържателно трупате тези ваши чудати наблюдения, а тези наблюдения, *pot a bene*, не са и ваши, това са прочетени дреболии, изчоплени оттук-оттам, съвсем случайно, и играейки си така с думите, вие си мислите, че сте победили материята около себе си. А всъщност нищо не сте победили; и дума не може да става, че с такива методи може да се направи нещо в живота, а най-малко да се нарисува една добра картина! Какви глупави идеи: да се нарисуват хора как минават по улицата с болните си зъби и дългове? Това е псевдолитературно бълнуване, но не живопис! Какво изобщо днес означава живописиста? Вярно, по времето на Филип II или на която и да било подобна покойна кукла живописиста е била мислима като дворцова декорация, като гоблен, но днес? Една прилична космополитична цивилизация ще има стъклени рамки, отворени за реалността, ще има паркове и водоскоци като истински паркове и истински водоскоци и тези утрешни цивилизовани хора няма да се нуждаят от барокови кулиси! Още от самото начало живописиста е само един вид заместване на реалността! А за какво са ми днес на мен вашите картини на хора с болни зъби и дългове? За какво са ми на мен тези картини? Те са съвсем излишни. Дори и да бяхте наистина художник, дори и да умеехте да рисувате! Дълговете и болните зъби са досадни и излишни явления в действителността и особено пък като сурогати!“

Слуша Филип как Кириалес говори за живописиста и сякаш чува своя най-съкровен глас, който му говори отвътре, чувствува, че този неприятен човек говори истината, че нещата действително са такива и че е глупаво днес да се рисуват картини, особено пък когато си некадърен, а имаш мания да рисуваш сурогати! Истински противоречия и мъгли, от които се обажда един неприятен глас и формулира неговите собствени най-мъчителни истини! Филип усеща, че у него пак е започнало някакво съдбоносно разпадане, че го обхваща страшно безсилие, като че ли сънува, че се дави в кална вода. Този човек тук го съблича. Той систематично изважда всичко от него: и наблюденията му, и вълненията му, и красотата, и чувството за съдържателен живот, и му представя живота такъв, какъвто всъщност е и за какъвто самият Филип го смята. Този човек тук го съблича като кукла и той остава съвсем празен, като стая, от която са изнесли всичко, един предмет след друг, и не е останало нищо, освен една малка истина, която още тихо пращи на масата като догаряща свещ.

Понятието за човека според Кириалес беше понятие за един от най-низшите животински видове.

„Човекът е животно, уединен, той е съвсем жалко животно, а в природата, може да се каже, почти неуместно. Живеейки вече доста дълго в стадо, човекът е станал за човека човек, по-суров от всеки друг звяр. Безсрамно, фалшиво, глупаво, злобно и маймунско животно! Между животинските видове най-смешна несъмнено е маймуната, а колко маймуната е по-близо до непосредствения и логичен живот от човека? След маймуната (която във всяко отношение изостава зад другите животни) човекът е най-маймунското животно. Този звяр е похищен от хиената, защото хиената, когато се натъпче с мърша, може да заспи край вмирисаното месо, докато човекът, макар и така да се е наял, че от преяждане коремът му се е подул, продължава да лапа и наблюдавайки около себе си другите гладни, подобни на себе си животни, доволен, се облизва. За мен всичко е съвсем тъмно! Имаше някакви светлини, но изгаснаха! Аз не вярвам в социалния инстинкт на Кропоткин у нас, нито в доброто у човека! Прекалено бавно се проявява това добро у човека и от човека! Не вярвам в човека като в животно, което би могло да се превъзпита в някакъв по-благороден животински вид! Или пък това темпо е толкова бавно, че аз съм загубил търпение! С една дума — значи, аз съм станал мизантроп, и то малко нервен мизантроп!“

Какви светлини е имало у него, за които често споменавахте, че били изгаснали („имало светлини, и то силни“), но отдавна? Какво е тласнало този чужденец, този непознат пътник и минувач, този беглец и изселник в такава мрачна система на логична омраза, винаги готов да се присмее на най-положителните стремежи, на всичко, което издига човека над животното? Дали тази негова омраза към всичко човешко е неговият истински нрав, или е само своего рода болка от стари рани? И къде ли е могъл така много да се нарани този вече възрастен човек, че омразата му да се чувства така непосредствено като скърцане на зъби?

Бобочка разказваше на Филип уж за някаква трагедия на Кириалес, разиграла се отдавна, още когато бил момче — преди двадесет години в Санкт Петербург казаците застреляли момичето му! Той го чакал при един стълб за афиши, а то пристигнало на срещата и се строполило цялото в кръв! Занесли го в болницата и още същата

нощ издъхнало от вътрешен кръвоизлив. От целия този блян му останало само едно нейно кимоно с лястовички и глицинии, той прекарал няколко нощи в безсъние над това кимоно, удряйки непрекъснато с показалеца по полираната маса като обезумял.

Това беше анекдот, измислен за фантазията на Бобочка! Окървавено момиче и кимоно с лястовици! Само и само да може да се обясни една такава унищожителна мизантропия у човек, който е изживял вече целия си живот. Несъмнено Кириалес е влязъл в движението още като студент и в двадесет и третата си година бил изгонен от Семипалатинск, а оттам в трансбайкалските тайги и никога вече не се върнал в Русия. Мъкнал се през Тибет до Западна Европа и някъде в Белгия или Елзас бил отново осъден на няколко години строг затвор.

Преди няколко вечери изпиха почти един литър ракия (Балочански, Филип и той). И този грък разказваше много живо и внушително за онази далечна белгийска нощ, когато чакал да дойдат да го арестуват; през тази нощ в живота си той окончателно скъсал с понятието „човек“.

Неспокоен от безсънието, той се премятал в леглото си и дълго се измъчвал, не могъл да заспи! Запалил свещ, пийнал глътка вода и слушал как часовникът бие на масата. Времето си минавало, минутите летели, съдбоносният миг приближавал, след него ще се затвори тежката, желязна врата на затвора, а ония, чиновниците, неговите другари, ще минат след това към дневния ред, като че ли нищо не се е случило. Тези еснафски чиновници на революцията ще продължават да се срещат по кръчмите на предградията, в жълтите задимени помещения, където залетите с вино покривки изглеждат като зацапани с кръв. Кървава и неприятна е картината на задимената кръчма, с мрачно жълто осветление и все едни и същи физиономии: издадената овална долна челюст на един, острите зъби на друг подъл гризач, мътното, замъглено око под очилата на трети глупак, румените виолетово кървави устни на четвърти, страшната кухня на беззъбата муцуна на пети злобен гръбльо — всичко ще остане зад него. Обаждат се безжизнени гласове край червените покривки под газената лампа, а един от тях се казва Блум, има засукал мустак и келнерски маниери (все някой от тези хора ще се казва Блум), и те ще го забравят и ще минат към своя дневен ред, а той ще остане да лежи в мазето на

затвора и ще слуша как плъховете драцят стените. И тъкмо това отделяне на идеята от действителността, тъкмо то беше за него съдбоносно; съществуват някакви идеи да се обича ближният, трябва да обичаш ближния като самия себе си; в името на тази основна идея през последните две хиляди години бяха гласувани много резолюции, но човешките физиономии не се измениха нито на йота; същите овални долни челюсти, същите остри като игли зъби, похотливи, кървави устни на гръбълъовци, треперещи пръсти на охтичави глупаци — всички те повтарят и дъвчат в челюстите си някакви досадни резолюции и минават към своя дневен ред, а под този техен дневен ред като в гробове лежат погребани съдби на живи хора. Той е прекарал много години така под надгробната плоча на една такава досадна резолюция и не позволява да бъде залъгван с никакви средновековни (схоластични) машинации! В него вече отдавна зрее идеята да напише езуитска комедия от седемнадесети век, в която да развие всички тези идеи на своя личен мироглед, но е достатъчно интелектуално честен, за да вижда, че тази мисъл със своя огромен обхват надхвърля неговите способности. А толкова ясно вижда тези езуити около себе си: и онези, вчерашните, и тези, днешните! Езуити в социализма — каква дяволска измислица! Някой продава панталони и огледала, но това един ден му дотяга и става чиновник на революцията. Седи из задимените кръчми, гласува дневни редове, работи в една нова търговска работа с политически дивиденти и застъпва становището, че човек трябва да обича ближния си като себе си!

— Хората са хора и всичко човешко за съжаление е само човешко! Ако и това последно раздвижване не води към нищо, тогава не остава нищо друго. Според вас, значи, има всеобща и неизбежна нищета — противопостави се Филип на този мизантроп, макар че той лично бе съвсем пасивен към всяко социално движение.

— Не, аз не съм за нищетата! Обратно! Аз само отделям вярващите от невярващия! Степента на вярващия е най-близката степен на човешката мисъл; тази степен е много по-близо до животинското, отколкото се предполага. А всички тези шумни фрази за човека се чуват все още в комплексите на вярата, на вярващите! Чиновниците в синдикатите със своите дневни редове и езуитите по амвоните на провинциалните църкви са едно и също! Работата е там, че съществува неизменна, една и съща човешка утроба с вътрешности

и над тази двунога, ненаситна утроба хората като папагали дъвчат някакви резолюции! Човек се ражда лично само един-единствен път! Макар че реалността извън нас е обективна и толкова продължителна, че ни се струва вечност, все пак, скъпи мой, всичко се изживява само веднъж! И който не разбира това, по-добре да не се е раждал! Човек не се дразни от ония хора, които с някаква самоубийствена потайна постъпка се самоунищожават заради някакви истини, а от ония малки папагали по олтарите, по амвоните, по уводните статии, които предъвкват нещо за резолюциите, те са именно отвратителни! Това глупаво птиче подражание на чужди гласове, това ми е отвратително! Тридесет хиляди революции стават дневно в природата! Когато маймуната е запалила огън на земята, положително е било голяма революция; родили са се причината и следствието. Засяването на първото зърно, опитомяването на коня, вдигането на камъка с лост — и това са били големи революции в комплекса на невежеството и страданието. Да станеш от орангутан художник импресионист, от рибешките хриле — амфибия, от роб — християнин — всичко това са революции, само че продължават доста дълго и в края на краищата какво има тук да се вярва? Земята, ясно, е кръгла и се върти около слънцето, но да лежиш за това три години в един затвор, е много глупаво! Аз прахосах цялата си младост за такива коперниковски глупости, за някакви очевидни и безинтересни истини!

Слуша Филип този словоохотлив човек как говори за тежки и сериозни неща с такава лекота, като че ли това са фигури на домино, които свещеникът реди върху мраморната плоча на другата маса зад гърба му. Този Сергей Кирилович Кириалес говори всъщност стари и познати неща, но въпреки това неговите думи са толкова внушителни и колкото и да не се покриват с действителната истина, по същество са правилни. Боба го слуша с най-голям интерес. Личи си, че се наслаждава на всяка негова дума; той е неин стар познат, по всяка вероятност ѝ е бил и любовник! И това подчертано отрицателно отношение, което този чужденец изразява към картините на Филип, крие в себе си някаква скрита ревност! Това, което говореше за живописиста, общо взето, е вярно, що се касае до Филип — то е така! Но онова за социалния проблем е доста объркано. Тази вечер действително изпиха вече един литър ракия, а сега пристигна още една половинка, всеки поотделно бе изпусил по тридесет цигари и нова

димеше между пръстите, но това, което разправяше преди малко за него, че бил психически недорасъл поради закъснелия пубертет, беше предизвикателно. Всички размишления на Филип за нещата не били друго, а закъсняло момчешко вълнение с последни прояви на пола! Телесното му устройство показало първите признаци на старост и затова конфликтът бил още по-смешен! Защо пък всичко, което разправя този грък, трябва да бъде толкова свръхинтелигентно, че да не може човек да му отговори? Защото е дерматолог и доктор по философия ли? Защото е бил три години в някакъв затвор? Впрочем кой знае дали изобщо е бил в този затвор и кой е този непознат човек, откъде е дошъл? Балочански одобрява всяка негова отделна дума и пред този парализиран Филип се показва слаб и глупав човек, с когото този непознат си играе, като с играчка! Този грък говори за изкуство, а всъщност понятие си няма от изкуство! Служи си с най-общи фрази и лъжи, също като ония на неговите езуити! И той е някаква тайнствена езуитска сянка, откъде ли само се е домъкнал тук, в тази кръчма?

Димът в кръчмата е гъст и се стеле около предметите и лицата на сиви пластове. Тази като плесен зелена стая с бидермайерови прозорци под дълбоките сводове, с газени лампи, книжни цветя и картини в златни рамки, на които е изобразена смъртта на Кармен, плува в жълтеникава воняща мъгла; по зеленото сукно се търкалят билиардните топки и звъntenето на чистия кокал се слива с дрънкането на чашите, с плющенето на картите и тракането на кокалените фигури по мраморните плоскости в позната монотонна пиянска песен на провинциалните кръчми. Свещеникът, лекарят от общинската болница, доктор Митернах и земемерът играят домино, а някой говори гласно за удивителната сила на отчето, който оная нощ умъртвил и успокоил три известни страстни любовници: докторшата, веднага след това съпругата на главния инженер и пощаджийката, а и Резика, слугинчето на попа, и тя намазала от тези среднощни приключения. Сред този дим и това кисело вино кънти страшен, варварски смях, с какъвто се смеят всички кръчми из тези мочурливи гори, а тук на масата, до самата каса, Филип говори за „одухотворяването на материята“.

Филип не е съвсем пиян, но е замаян от ракията. Филип е възбуден. Той вътрешно трепери и чувствава, че нервите са му изопнати, че тази възбуда овладява силите му, постепенно расте и става по-силна от всеки разумен отпор. Това личи от кълбата дим на цигарата му, от нервното увиване на цигара след цигара, от все по-бързото и страстно изпиване на чашка след чашка, от неспокойното шаване на пръстите, които се движат между кутията за тютюн и цигарето, между мраморната плоча и бутилката, от копчето на палтото до веждите, докосват предметите, докосват нещата и пак се гърчат, свиват се и се движат все по-нервно. В тази възбуда постепенно расте яростта на Филип, обиден от дръзкия и предизвикателен непознат чужденец, който е дошъл тук, в интимна среда го обижда и измъчва вече няколко дни, Бобочка седеше на касата, наливаше ванилия в пунша, разпределяше бели бучки захар, но след като наля за някого чаша „Вohne samra“, заинтригувана от този разговор, и тя се премести до масата, сега от време на време става, дава на келнера чаши и поръчки, после пак се връща и сяда до тримата, пред които е вече третата половинка сливова. Тази вечер тя се чувствава сломена, като преди разболяване. Това е умора, която човек усеща, преди да загуби всички сили, и която постепенно преминава в замайване и безпомощно

безсъзнание. Наистина вече ѝ бяха дотегнали този дим и тази воня. Тези разговори и тази сливова. И този неин болник с колосаната яка, който малоумно клати глава и се смее на всяка по-силна фраза на гърка, защото художникът му е искрено и дълбоко антипатичен и много му е драго, че се е намерил някой, който може и на него да чете лекции. А Кириалес е по-умен, нервите му все още не са отишли в гърлото му, но чувствава сливовата в главата си и ракията все повече го тегли към себе си. Той също е уморен, разнищен и изпитва скрита и дълбока нужда да се напие до смърт и да остане в някакъв кален трап; той толкова много е пътувал, а сега някакъв си неврастеник му досажда тук с „одухотворяването на материята“! Какво, по дяволите, „одухотворяване на материята“?

— Стига, моля ви се, стига с тези ваши изтъркани фрази!

— Вие не ми давате да завърша мисълта си. Намесвате се във всяка моя дума и това в края на краищата е непоносимо! Моля ви, позволете ми да се изясня! Да кажа какво мисля! Аз казах, че в творческия процес съществува едно одухотворено състояние, без което е немислимо...

— Но моля ви! Душата е отражение на определено състояние на тялото! Душата е свързана с телесното, това е безспорно, това е от само себе си ясно!

— Ето, непрекъснато не ми давате да говоря. Не вярвам, че с вашите тибетски проучвания сте събрали цялата мъдрост на света. Все пак (мисля скромно) вие благосклонно ще се съгласите с мен, че човек, за да нарисува една картина, да седне, да забрави себе си, в едно състояние някак си извън себе си да нарисува една картина като например Рембранд своята „Нощна стража“ или „Среща в Емаус“, това, по дяволите, до известна степен все пак е ненормално, нали това не е съвсем категорично телесно определено, не е само „известно телесно състояние“, това е все пак особено и в природата твърде рядко явление! Рембранд е противоестественно явление и той няма никаква връзка с вашето телесно!

— Да, добре казахте: противоестественно! Рембранд е противоестественно явление — с това съм съгласен! Противоестественно несъмнено, но свръхестествено в никакъв случай! В цялата живопис (позволете ми да имам пред вид и вашите картини) аз не виждам нищо свръхестествено! Няма нищо по-неестествено от това, човек да ходи на

задните си крака, тоест, пардон, исках да кажа обратното: да ходиш на задните си крака, е също така противоестественно, както да бъдеш Рембранд! По-право: още по-протиестественно! А един милиард и половина двуноги ходят на задните си крака. Намирате ли вие това явление някакъв свръхестествен феномен? Аз лично — не! А нашата така наречена „цивилизация“ не е нищо друго, освен отдалечаване от естественото, тъй като всичко, което се нарича „наша цивилизация“, е само явление, съпровождащо факта, че някакви четириноги съвсем противоестественно са се изправили на задните си крака! Противоестественно е затова, защото засега в природата това е единствен известен случаи, но свръхестественно — съвсем не. Аз поне не виждам в това свръхземни елементи. Всичко у нас е телесно и всичко е свързано с телесното и една такава Рембрандова „Среща в Емаус“ (която впрочем не се казва така) не може да бъде друго, освен израз на телесното у нас и около нас.

— Но, моля ви се, прочетете, моля ви, какво са писали по този въпрос самите творци! Всички поети и философи от всички времена са съгласни с това, че от истинското художествено произведение блика някаква непонятна за нашия обикновен разум внушителна сила; това за разума непонятно струене от картината, тази някаква висша убедителност на художествената материя не е от материално естество или не е изключително от материално естество и не може така вулгарно да се обясни, както мислят най-обикновените материалисти:

— Извинете, моля ви: за „истинско художествено произведение“, от което бликат някакви за нашия разум, според вас, непонятни, внушителни сили от „свръхестествен характер“, вие смятате и собствените си художествени произведения, нали?

Филип усети дръзката хапливост на този въпрос като убождане с игла; сякаш го бяха уболи с отровно жило в един от неговите болезнени израстъци и той започна да усеща как в мозъка му струи някаква страшна, мрачна възбуда, каквато показват змиите при звуците на флейта на вълшебник.

Сега би трябвало да се обяви непоколебимо в защита на собствените си работи и да се сбие с този неграмотен човек на живот и смърт! Ала съзирайки в мъглив и неясен кръг собственото си жалко творчество, той обиколи с уморен поглед тези свои безплодни усилия и

с вцепенен език и облепени очи запита гърка съвсем тихо, пристойно, благо, по-право, сервилно: какво има пред вид той?

— Смятате ли вие, че вашите собствени картини са доказателство, че художествените произведения излъчват свръхестествени сили? Смятате ли вие себе си за адепт, който е в допир с висшите светове, а това на нас, обикновените материалисти и обикновените смъртни, не е дадено?

Това беше казано грубо, високомерно, сякаш с Филип говори някакъв заклет експерт през зелената съдебна маса и му превежда някакви неясни за него понятия на неговия неграмотен „идеалистичен“ жаргон.

Но той не говореше за себе си, а за Рембранд и това от негова страна беше твърде деликатно, но този тип обръща всичко неделикатно с главата надолу. За тези невротични, неизмерими състояния не може да се говори с юридическа или средношколска логика. Че естетическите емоции имат алогично естество, това е първата предпоставка за всяка естетика; как иначе би могъл да се обясни фактът, че много пъти достатъчно е само едно-единствено цветно петно, един-единствен щрих с четка или една-единствена дума, за да изпита човек чувство на наслада и красота, чувство за време и пространство и всички жизнени потенциали и радости! Нека Кириалес му обясни силата на това алогично напрежение с логиката на тези свои „телесни“ причини, ако може.

— Логика! Вие, господине, изговаряте тази дума така сухо, като истински роден артист! А, моля ви се, как си представяте вие логиката? Вие мислите, че логиката е една твърдо подвързана книга, един досаден часовник пред черната плоча под разпятието, прозорците са отворени, а навън се чуват врабчетата как весело църкат в короните на дърветата и се радват на майското слънце? Логиката е цикъл от светли, прозрачни, стъклени системи, които, ако не са ценни, положително са най-малко милион пъти нещо повече от разните ваши художически светове и схеми! А защо, моля ви се, сложните понятия между Елеат и Платон до гениалния Кантов въпрос: „Was ist die Wahrheit?“^[1] да не струват поне толкова, колкото съвсем глупавите наивности на един Бенвенуто Челини? Моля ви: огромните разстояния между чистото и емпиричното познание, огромното и без логиката непонятно сблъскване на самотворното и емпиричното, мъгливата маса на

Кантовия Grundstoff до математическата трансцендентност на понятието за бога — това не са средношколски лекции, драги! Дантевото учение е най-ясно там, където то е чиста томистична логика! Нито албигойците, нито лютераните, нито якобинските посредствени умове без чуждо логическо мислене като смешни епигони не биха могли да направят една крачка в своето така наречено движение напред. Имали ли сте някога човешки мозък в ръката си? Усетили ли сте изобщо някога теглото на онова хиляда и четиристотин грама сиво вещество в ръката си? Знаете ли какво нещо е човешкият церебрум? Ако бяхте прерязали двадесет и седем хиляди пъти със собствената си ръка тази човешка церебрална тъкан, както аз, вие щяхте да се замислите и над другите функции на нашия мозък, а не само над интуитивните.

Филип чувства как от устата на този несимпатичен човек пълзят тежки думи, някакви огромни понятия като безкрайни тени се движат към него, надвесват се над него, омотават главата му като оловни бинтове и му прилошава като от отровни изпарения. А този тъмен човек тук пред него седи в гъстия облак дим, пламналите му, кървави устни се движат като две червени пиявици и през зъби говори за някаква трансцендентална дедукция и за играта на понятията между Ойлер, Нютон и Хигенс, така иронично си играе с Кантовите старомодни, метафори „Auf den Flügeln der Idden“^[2], сякаш Кант като негов ученик е писал фейлетони заедно с него в „Rigaer Tagblatt“. Той говори за аналитичния характер на понятията, за трансценденталността на Пространството и Времето, противодействащи на физиологичните казуси, за това, че към края на осемнадесетото столетие бароковите философски схеми били доста находчиви форми на мислене, макар че всъщност не е така: един интересен, в по-голяма степен звуков бароков, музикален лайтмотив, един съвсем незначителен музикален мотив, който витае между всички сфери, всички усещания и всички замисли и затова всичко, което минава от сферата на една логическа категория в друга, се движи през този звуков посредник на „логическата“ (барокова) схематика, както тонът на един инструмент в своите трептения витае във въздуха, загубвайки своя веществен волумен, но витаейки все още със свойствата на този волумен, той бавно отмира и изчезва като дим. („Разбира се, за всичко това човек трябва да има слух, а господата

артистите обикновено смятат, че тези сложни състояния не съществуват, защото те по рождение са глухи за подобно звуково съзерцание!“)

Порой от думи се движи към Филип и той чувства дълбока, по-право, органична нужда да се противопостави на тази бърлива нахалност, която явно е престорена и без каквато и да било основа, но същевременно чувства, че не е в състояние да овладее тези мъгливи количества данни, които са за него неясни, малко известни, а, от друга страна, са привидно убедителни, лепят се за мозъка му като лепило и той вече започва да се чувства като муха на мухоловка.

Този руско левантински мистификатор говори за това, когато човекът вече си е пробил път и е израснал дотам, да чувства в гръбнака си развитието на всички жизнени форми и да усеща в себе си процеса, който от четирикрако, безсловесно животно го е превърнал в двукрако, да усеща своя човешки мозък като космическа доминанта, а в метаморфозата на собствения си ембрион да чувства всички периоди, през които са преминали организмите от първоначалния зародиш до хрилете и от хрилете до земноводните и до неговата собствена церебрална тъкан; такъв човек има право да не позволява вече да бъде заблуждаван от нищо, нито пък от някаква художническа мистерия! Това, че изкуството за съжаление все още съществува като някакъв метафизичен фактор, е само признак на изостаналост! Да се отбелязват проявите на живота днес, по времето на бехейверизма, с примитивни образни символи по митологически начин, алегорично, е такава изостаналост, както са изостанали египетските йероглифи в сравнение с която и да било наша съвременна, най-незначителна формула! И сега един средно надарен и средно образован господин художник си позволява тук да иска от Кириалес да му обясни „с логиката на физическата причинност“ загадката на естетическата емоция. На песните и на картините хората могат да се наслаждават само в една страшна културна изостаналост, а щом като някой е вече толкова изостанал, че още изпитва удоволствие от такива примитивни йероглифи, трудно може да се определи какво на него лично може да въздейства естетически (ако изобщо може да му въздейства), но че това съвсем не е нещо „нетелесно и свръхестествено“, това е сигурно.

— Преди всичко у нас има неимоверно много от това, което сме научили, тази канава, това наследство, това възпитание, тези заучени

ретроспективи събуждат у нас спомени за разни преживелици на нашата собствена личност. При тези разсъждения ние се размотаваме като кълбо: в обратна посока. Взирането в самия себе си, в своя вътрешен свят е събуждало всякога известно сантиментално чувство. Взирането назад поражда тъжно примирение с преходността и нетрайността. Нашето самовлюбено и суетно „аз“ твърде често си спомня за „самия себе си“ в миналото. Класиците, например Овидий: *Forsan et haec olim meminisse iuvabit.* (Кой от нас не е виждал Данте в лоши илюстрации как за пръв път мечтае за Беатриче и кой от нас тогава не е мислил за себе си?) Лаври. Мраморни бюстове. Няма жив човек, който поне веднъж да не се е видял като мраморен бюст. Общо взето, това са романтични комплекси, обикновено свързани с любовни преживявания. Спомени. Нашето „аз“ тогава се разнежва. Нашето „аз“ твърде често се стопява в сапунена пяна и лимонада, без винаги да съзнава, че то е само сапунена пяна и лимонада. Има слаби мигове в живота на човека, когато всеки, дори най-суровият от нас, е като жена и му е приятно да преглъща сълзи. Това, значи, е вярно, с това съм съгласен; съществува известно въздействие на стиха, и то очаровашо, интимно въздействие, на стиха, и картината. Всички ние сме мечтали за зелени залежи и у всички нас са останали незабравими някои скъпи и тихи постъпки и движения на скъпи и тихи жени. Да видиш, значи, отразено такова движение — това е дълбоко преживяване. И не може да не е така. Ако нямаше такова въздействие, нямаше изобщо да можем да изживяваме красивото. Нямаше да ги има и тези ваши лирични изяви, а в последна сметка нямаше да има ни поезия, ни живопис. Но аз категорично твърдя, че в комплекса на тази изява няма нищо нетелесно, а още по-малко нещо свръхестествено. Ние откликваме на отбелязаните чужди преживявания с отклика на нашите собствени спомени. Нашият телесен, физиологически, ако искате, в преносния смисъл и душевен волумен става в такъв миг „музикален“ способ. Хората са си създали много ласкаво понятие за свръхестественото благородство на този „музикален“ способ, забравяйки, че той не е нищо друго, а едно необикновено заплетено и доста дълго подвижно черво с разни шупли и придатъци.

— Моля ви, без нелепости...

— Аз ли съм отговорен за фактите в живота, които на вас, лаика, изглеждат нелепи? Нещо повече: аз ви направих известни отстъпки за

трансценденталното, като окачествих нашето тяло като музикален способ. Аз не проявявам такова неразбиране към вашите комплекси, както вие към моите. Аз съм съгласен с вас, че е възможно едно естетическо усещане да премине в нас с лъка си от конска струна и ние да откликнем на това. Но да се казва, че този отклик е възвишен, непонятен или: дори свръхестествен — това все пак ми се струва нескромно надценяване на нашите телесни сили и на всички останали функции, свързани с нашето безсилие.

Още веднага при първата си намеса Филип разбра, че беше неуместна. Този човек произнесе тази вечер няколко стотици изречения (добре, той не е съгласен с неговите становища), но все пак самият начин, по който той излагаше тези становища, не беше обикновен и той не трябваше да му се противопостави с такава незначителна фраза, каквато е понятието за нелепостите. Опитвайки се да се коригира, той почувствува как го обля руменина и започна да мънка:

— Вие сте преднамерено груб във вашите заключения и цялата ви игра с някакви жизнени истини е игра с парадокси, а всичко това е само един твърде бърбърив начин. Това е съвсем просто; с една система, която привидно не е неубедителна, вие обръщате смисъла на нещата с главата надолу. Това е един вид съвсем празна игра на думи, своего рода nihilизъм, а нищетата и празнотата са почти синоними. За вас нищо на света няма някакъв по-висш смисъл.

„Не говоря добре — мислеше си Филип. — С всичко това не му казах нищо конкретно. С друг капацитет трябва да се проникне под тези негови възгледи, но как, на кое място, по какъв начин? Това не е nihilизъм, това становище на грузинеца съвсем не е празен nihilизъм. Зад всичко това се крият ценни неща. Това не са само приказки.“

Сергей Кирилович Кириалес гледа смутения, нервно разстроения човек пред себе си и си мисли за собствените си разстроени нерви. Ако този малоумен художник знаеше, че тук с него се разговаря слаб човек, руина от човек, изгнила стара дрипа, с която никой повече не би могъл да избърше общата си! Той от своя изтънчен опит на стар диалектик знае, че най-голямото умение в словесен двубой е да удряш противника с неговите собствени комбинации. Да четеш чуждите слабости в мислите и да казваш чуждите интимни слабости на слабите,

за да се чуят сами — това е първата буква на всяка диалектика. А ако някой можеше да прочете неговите собствени мисли, колко тъжни щяха да бъдат, те! От първия ден той забеляза, че този художник тук пред него се съмнява в самия себе си и особено в своите художнически способности. И там именно го хвана, както кучето пѣдпѣдка. А сега (през мъглата от ракията му стана мъчно за него) така го ядоса, макар че всичко това няма никакво значение.

— Всичко в живота, а и в изкуството сигурно няма никакъв особен, а още по-малко свръхестествен смисъл. В нашия живот е така наредено, че най-скъпите ни мигове всъщност са съвсем безсмислени. Приятното чувство от известно вълнение не всякога трябва да има висш смисъл, но това не го прави по-малко приятно. Например топла жена, чаша вино, цигари, дим, есен, сливова. Наздраве, скъпи мой маестро, да се чукнем! Да изпием тази чаша за здравето на госпожа Бобочка.

Филип се чукна навъсен и пи за здравето на Бобочка. Но продължаваше да бъде мрачен и неразположен.

— На вас всички неща ви се виждат мръсни като кожните болести. Това е своего рода дерматологически поглед върху света. Аз за съжаление не съм дерматолог.

Сергей Кирилович се засмя тихо, едва забележимо, сдържано, в себе си, в собствената си мъка.

Това, че той е дерматолог, това е най-малката му слабост. Но такъв един пропаднал корабкрушенец като този художник тук, такъв един бивш човек, който, изглежда, няма абсолютно никаква посока в живота, а залъгва самия себе си с естетическо филистерство (и така цял живот систематично се залъгва с някакъв си предполагаем художнически талант), седи тук с прошарена коса, грохнал, със сини кръгове под очите, изтощен, а не може да се види в огледалото, залъгва се само с голото си „гледане“ и се смята за свръхестествено прозорлив — това всъщност е жалко! Седи тук с тази касиерка във вмирисаната кръчма и цяла нощ бѣбри за въздействието на нещо невидимо, за магически флуиди, за чудното значение на свещения пламък у нас, а всъщност се е закачил за тази страдна и нещастна жена и сега тримата се мотаят в глупав и безизходен кръг и приблизителната диагноза е: status praesens!

Отломки от мъгливите и пиянски фрази на грузинеца се движат като разкъсани дрипи в главата на Филип и той изпитва нужда да му отговори, само че не може да се ориентира сред тази заплетена проблематика и не може да намери истинската дума.

Какво предъкваше тук този невежа за изостаналостта на египетското писмо? Има ли той представа за египетската живопис? Виждал ли е този мошеник изобщо някога поне една-единствена бронзова статуя или бледозеленикави надгробни египетски светилници, с прозрачни плочки от варовик и с барелефни мотиви за посмъртни символи на иносказания? Как може да се говори само така наизуст? Той, Филип, може би действително е закъснял романтик и цялото това негово виждане на нещата може би наистина е романтично, но недопустимо е и така безсмислено да се перчиш с някакви изтъркани материалистични фрази, които впрочем и в науката вече са отдавна оборени и в които може би вярват само такива бивши, интелектуално изтъркани дерматолози!

Филип усещаше, че би трябвало с един замах да събори от масата целия дрънчащ и звънтящ шум на тези изтъркани интелектуални жетони (като куп карти без стойност), но все пак не можеше да се съсредоточи. Едновременно с необходимостта да се противопостави у него се обаждаше тихо примирение: има ли смисъл на глухи да обясняваш музика? Безпредметно е на варвари да обясняваш орфеичен възторг и какво всъщност представлява орфеичният възторг. Да обясняваш онова върховно, дълбоко, съвсем загадъчно, непознато, тайнствено, свръхестествено, непосредствено у нас, тази стъклена светлина на последната сребърна играчка, която ни е останала като последна радост и последна утеха сред тази кал, е глупаво. Да обясняваш тези неща като картонени октаедри на мозъци, които нямат представа за тайнствеността на това кристализиране? За какво? Чарът на тази тайнствена игра с красотата е толкова непреодолим, че с нея вече столетия наред непрекъснато се играят цели континенти, раси, култури, епохи, времена и сега тук този безименен, анонимен „някой си“, с лула в уста, ще се появи от този вонящ дим и ще опростява всичко това до безвкусна шега. Такъв непознат „някой си“ ще дойде тук и целия този мъчителен стремеж ще сведе до механично движение на „телесното“ у нас, сякаш в нашите художествени творби не съществува онова нетелесното, сякаш то не

живее днес в египетския бронз също така осезателно както преди седем хиляди години, когато този бронз е бил излят от леярната още топъл. Затова Филип отмахна само с ръка и каза, че според него с такива вулгарни материалистични фрази не се постига съвършено нищо.

Нито в едно отношение, нито в една посока. Това са само мъртви думи, а животът под тях продължава, като непрекъснато се изявява в безкрайни вариации на красивото, на тайнствено прекрасното. А всичко това, което разправя Кириалес, са дръзки фейлетони.

— Аз наистина съм живял и от фейлетонизъм, но никога не съм се гордял с това, че съм бил фейлетонист. А вие това „рисуване“ на тези ваши фейлетони шизофренично провъзгласявате за свръхестествено непонятна илюзия и смятате, че това „фейлетонистично рисуване“ на тези ваши пъстри и намазани с блажна боя фейлетони има свръхестествен произход.

— Аз говоря с уважение за непознати и неясни за мен области, аз никога не бих се осмелил да говоря пред вас по какъвто и да било въпрос из областта на кожните заболявания с такава надменност, с каквата вие говорите за живописиста. Аз не съм интелектуално дързък за това, защото всичко ми е средно ясно като на вас. На някои представи аз още признавам пълна неоскверненост. Аз не съм словесен материалист, нито циник, нито дерматолог. Ако вие двадесет и седем хиляди пъти сте държали в ръката си някакъв пиклив разрез на церебралната тъкан, аз пък съм треперил двадесет и седем хиляди пъти пред моето платно. Аз вярвам в чистотата на художническото виждане, за мен то е единствената чистота, която ни е останала сред този животински ред около нас. Разбирате ли? И аз не позволявам да ме обиждат, разбирате ли?

— И вие мислите, че това крещене сега е едно такова чисто художническо виждане?

— Но моля ви! — блъсна Филип масата с такава ярост, че ракията се обърна, захарта се разпиля от чинийката, а в скута на Балочански потече сливова.

Какви нелепи глупости! Само безплодно губене на времето с глухонеми, с луди и манааци. Какво знаят тези варвари изобщо за непосредственото виждане? Какво знаят те за това, че не трябва да се гледа назад, а напред? Непосредствено, чисто, измито, без нито една

мисъл или умисъл. Само да се гледа, непресторено, не през чужди очила, без време, без ум и без разум. А той още не е загубил своята емоционална сила и извънредно живо чувствава, че изкуството не е това, което си мислят тези варвари: отпечатък на птичи крак в блатото или восъчна отливка. Изкуството е талант, а това именно ненадарените мозъци не могат да разберат. Талантът е именно онази сила, която не може да се обясни с нищо телесно, и функциите на таланта са прозрачни и стоят над обикновените функции на разума и тялото, недостижимо над.

Навън се вдигна тревожна глъчка. Преди това още се чуваше гласно и пиянско надвикване на кочияши, тропот на чизми, тряскане на врати, плющене на камшици, после нечий глас изохка и се разнесе страшен вик: „Убиха човек, убиха човек!“ Изтичаха в тъмното. Пред кръчмата лежеше кочияш със светлочервен елек и разпран корем. Червата се бяха размъкнали по калта, а от топлата кръв се издигаше необикновена червена пара при светлината на лампата, която някой възбудено размахваше над главата на ранения. Окървавеният тъкан, буйната червенина от разпрания корем, нарязаната купчина месо и топлата лъскава течност, която беше наквасила светлочервения елек, чизмите и земята и бе образувала тъмна, задимена бара — всичко това беше мъгливо и страшно. Чуваше се тревожното цвилене на конете. Миризмата на топлата кръв раздразни животните, един кон като побеснял се опита да прескочи ока и да се откъсне, като дърпаше синджирите и удряше с копитата.

— Това е добре! — каза Балочански, като се наведе над ранения, който хъркаше в последните минути като заклан звяр. — Добре е това! Няма нужда от много думи! Вземе човек кухненски нож и право в червата. Това е най-просто. „Mir nichts, dir nichts“!^[3]

„Какво ли иска да каже с този негов кухненски нож? — съвсем механично си помисли Филип. — Какъв кухненски нож?“

Този човек пред него при трепкащата светлина на лампата беше блед като загнило месо. Долната му челюст беше увиснала съвсем безчувствено, а под устните му имаше пяна, като епилептик.

„На този нещастник му е прилошало от ракията — помисли си Филип, който беше съвсем трезв, като че ли не беше пил нито капка. — Трябва някой да го заведе в къщи и да го постави на леглото, иначе ще

остане някъде в някой трап. «Mir nichts, dir nichts.» Какво искаше да каже с това!“

- [1] Какво е истината. ↑
- [2] На крилете на идеите. ↑
- [3] Край, чисти сметки. ↑

Два дена след тази пиянска нощ Бобочка не се яви на касата; казваха, че имала ангина. Валеше дъжд, идваше тъжната, жълта есен и на третата Вечер Филип се запъти да я посети. Тръгна по напречната пътека, но някой беше откъснал дъската при барата, дето поеха кравите; Филип се върна обратно и покрай тухларната се изкачи до къщичката на Бобочка откъм двора. Прозорецът на стаята ѝ без завеса светеше. Филип се доближи до стъклото: на масата трепкаше свещ. Видя Балочански, който седеше до масата и четеше вестник, а на леглото нещо се движеше. Някакво черно кълбо и бяло петно на голо женско тяло: крака, бедра, червени завивки, всичко това беше полуосветено от горящата свещ, мъгливо, но нямаше никакво съмнение, че там, на онези червени завивки, се разиграваше нещо непонятно. Някой в черно и една гола жена в плътска прегръдка — гледка, сякаш свалена от галерията на някаква средновековна камбанария. Един от седемте най-смъртни грехове: жена в блудна прегръдка с Нечестивия.

Филип почука.

Стъклото издрънча и той се сепна като зашеметен, почувствува, че много по-умно би било безшумно да изчезне, но беше късно. Балочански вече стоеше при прозореца и много любезно, почти престорено отзивчиво, го помоли да влезе. Докато Филип обиколи къщата и пред входната врата разговаряше съвсем разсеяно и нервно с малкото китайско кученце на Бобочка, сцената в стаята особено не се измени; Бобочка остана в леглото, само се покри със завивките. Край нея на малко столче имаше леген за гаргара, а шията ѝ беше завита с кърпа. До краката ѝ в черна копринена пижама седеше навъсен и недостъпен кавказкият дерматолог и пушеше цигара, а Балочански продължаваше да чете вестника си съвсем спокойно и хладнокръвно.

Бобочка го поздрави доста студено: при такива приятели като него тя можеше да умре, без тези приятели да се заинтересуват изобщо за нея.

Филип не знаеше сънува ли, или цялата безумна сцена на светлината на тази лоена свещ беше негово лично болезнено видение, но някой, който има такива халюцинации, честно слово, е болен в истинския смисъл на думата; той се ръкува с Бобочка и усети как го облива вълна топла пот като от парна баня. Пръстите му бяха така изпотени, че залепнаха за полировката на стола, когато го отдръпна от

масата и го постави до леглото на Бобочка. Филип усещаше болезнено стягане в ставите, в пръстите, в коленете и му се струваше, че ще загуби съзнание; ако не беше седнал, коленете положително щяха да му изневерят.

А този грък или русин, дявол го знае какъв е, седеше спокойно до краката на Бобочка, пушеше цигара и разправяше за впечатленията си от миналогодишното пътуване в Сицилия, сякаш продължаваше оттам, откъдето го беше прекъснало това неочаквано и съвсем излишно посещение при Бобочка.

Морето е всъщност огромна бара и какви елементи виждат хората там, за него не е ясно. Морето (за човешките представи) е доста голямо количество кислород и водород, по което хората се возят на някакви глупави салове и в тези кръчми плащат за минерални води и кълцано месо много по-скъпо, отколкото в обикновените кръчми на суша. Гражданите пътуват така по тези салове, пият със сламка ананасово боле, дрънчат със сребро и порцелан, някъде грамофон свири мелодията „Съни бой“, а на човешки език това се казва, че морето е нещо силно. По тези свои кораби хората окачват смешни разноцветни парцали и така накичени с пъстри тъкани, корабите изразяват „морското надмощие“; всичко това всъщност става върху известно количество някакви тежки газове, които са се разлели по калното кълбо. Миналата година Сергей Кириалес бил на палубата на кораба между Таормин и един малък древен сицилиански град, а до него стоял някакъв езуит. Огромен, бронзов, обгорял от слънцето великан (повече приличащ на касапин, отколкото на езуит), с дебели, подпухнали, груби ръце, така че в тежките езуитски длани молитвеникът се губел като малък бележник. Стои край него този затлъстял езуит, червената копринена панделка от черния молитвеник се развява като малко знаме на вятъра, разнася се миризма на пот под тежкото езуитско расо и този вонящ касапин с молитвеник в ръка разперва ръце и се възхищава на величествената мъдрост господна, която е създала елементи като например това „величествено море“. (Сякаш тази величествена мъдрост господна е шеф на рекламата в някакво жалко провинциално бюро за международен туризъм.) А после, когато пийнали чианти, и то както се полага, разбрало се, че този езуит знаел да разказва такива кочияшки *пикантни* вицове, като че ли беше чел Балзак.

Кириалес скитал из Сицилия цялата есен, без да преживее нещо. В цяла Сицилия видял само едно-единствено малко бяло яре с бяла гарибалдийска брадичка и червени очи като зайче. А в една леярна за камбани хвърлил едно малко момче в котел с врящ бронз.

Било късно следобед. Старата романска леярна, обрасла в столетен бръшлян и зеленина, с огромни романски прозорци и масивни решетки се издигала в подножието на кариерата. Леярната била приятно полуосветена и се разнасял особено мек мирис на влажна глина. Формата за камбаната от мокра глина, облепена с восък, била приготвена, а в котела край нея вряла сярно зеленикавата маса на нажежения бронз с огнено трептене на разлюлени оранжево червеникави вълни, които осветявали старата черква с чуден зеленикав фосфорен блясък. Там бил синът на леяря, малко, деветгодишно момче, много страхливо и мекушаво, с потни пръсти, нервно, съвсем крехко като момиченце, и наглеждал котела. На бащата се свършил восъкът и той излязъл, като казал, че ще се върне веднага. Тогава Кириалес пристъпил до момченцето и заговорил с него за последните изповядани тайни. Хванал го за ръка и го запитал дали на последната изповед е признал своята тайна? Ръката на малкия се потяла толкова приятно, той така мило мънкал, тайнственото фалшиво отношение с бога на тази топла детска плът било толкова нежно, че той имал чувството, че държи в пръстите си топла кадифена пеперуда, усещал как на дланите му пълзи малка глупава гъсеница и не иска да изпусне тези опрашени меки криле; цялото това мъчение продължило доста дълго, а после настъпил странно мрачен миг на плътско отвращение; той грабнал малкия и го хвърлил в котела. Вонящ облак дим над нажежения бронз се издигнал като кълбо до тъмния свод на леярната, а под кипарисите църкали щурци, бил спокоен сицилиански есенен следобед... Само щурци... Нищо друго...

Слуша Филип потайния грузинец как лъже, гледа тази уморена жена с превързана шия, тук, в тази приземна стая, затоплена като ад, а онзи малоумник на масата шумоли с вестника. Какво ли е всичко това? А какво ли пък, ако този тип не лъже, което също е възможно? И тия неща на това легло и около него, това лудница ли е? Този тип твърди, че всички неща трябва да се гледат от тридесет и пет столетия назад, поне тридесет и пет столетия, защото, който не е в състояние да вижда от такива далечини, той по рождение е сляп. Какво са петнадесет

столетия? Един съвсем краткотраен миг, по-краткотраен от размаха на крилете на мухата. И цялото това увиване в постелите, това жалко трепкане на нашите сетива, всичко, което става между жените и мъжете (и което изобщо може да се случи между половете), всичко това изчезва пред меланхолията на чийто и да било надгробен поглед.

— Като стоим край чужди гробове, на нас ни е съвсем безразлично какво са имали тези мъже и жени — там долу — помежду си. А за да може човек да стои петнадесет века отделен от всичко днес човешки актуално, за да може така да вижда нещата, сърцето му трябва да е ледено като кучешка муцуна. И ако някой можеше да надникне в тази стая от едно разстояние от петнадесет века, щеше да му бъде доста безразлично дали някой е хвърлил някого в кипящ бронз и дали тази жена тук е спала с този или с онзи.

— Вие мен ли имате пред вид? — стана Филип възбуден.

— И вас, и себе си, и всеки друг, драги! Не зная дали ми вярвате, но аз приемам нещата от едно разстояние от четиридесет и пет столетия. Честно слово! А сега ще ви приготвя кавказки пунш, какъвто никога не сте пили в живота си.

Филип искаше да се сбогува, но не го пускаха, особено Боба:

— Що за постъпка е това от него; първо не се обажда цели два дена, а сега иска конвенционално да се измъкне след няколко минути.

Балочански, щом чу, че ще се вари кавказки пунш, сгъна вестника си и настроението му видимо се подобри, започна да се върти около Кириалес весело като помощник-готвач: режеше лимон, отваряше стария изгнил шкаф, ровеше из стари смачкани пакети и кесии, донасяше разни бутилки от кухнята и ароматни корени, изобщо движеше се живо, тананикайки си като дете.

Филип остана до Боба, но и двамата не продумаха дума. После стана, отиде до масата, взе вестника на Балочански; вестникът беше стар, от преди няколко години, пожълтял, омазан, издраскан с молив, всички букви бяха изтрети и избелели.

„Какво ли е чел Балочански от тази омазнена, стара, мръсна хартия? И то толкова дълго и с такъв интерес?“

Съвсем в дъното на колоната между вътрешните вести с червен молив бяха подчертани следните четири реда: снощи по заповед на държавната адвокатура бе арестуван в жилището му известният адвокат, благородникът доктор Владимир Балочански и поставен под

служебен арест въз основа на тъжбата на някои тукашни банкови институти, които доктор Б. е представлявал като адвокат. На следствието е даден ход.

Питието „лермонтовчик“, което дерматологът приготви, беше наистина чудно. Първата купа изпиха за няколко минути, а докато приготвяваше втората, Кириалес започна да говори за смъртта. Синкавите пламъци на горящия алкохол облизваха мургавото му лице, в стаята беше съвсем мрачно и всички вещи трептяха на синкавия блясък на огъня в стъкления съд на масата. Балочански гледаше втренчено в това извиващо се като змия движение на пламъка, съвсем тъпо и неподвижно, а гласът на гърка беше уморен: той кръжеше около Бобочка на леглото и из тъмните ъгли като уморена чудна птица, която иска да кацне и отпуснато лети около червеното кимоно на Бобочка, около пращните кутии на шкафа и обвива всичко с черните си дипли и всичко става по-тъмно и по-мрачно, чува се само пращането на свещта и от време на време блясва лулата под брадата на гърка.

За смъртта говореше Кириалес и за това, какво мислят мъртвите в гробовете за завръщането на този свят.

— Между онези изгнили дъски, яки и хартиени възглавници трябва да е особено топла и силна мисълта за това: какво ли ще стане, ако се върнат и започнат отново? Тази мисъл се явява в покойните изгнили глави като мехур на упойно видение, тя се търкаля над гробовете като прозрачно стъклено кълбо, а в това кълбо със зеленикав блясък дими онова тайнствено, топло, силно нещо, онова, което се пие сладко като топъл пунш, което се усеща като топла постеля и е приятно като изкъпано тяло, единственото мерило за целия живот, животворната капка еликсир, която така топло се движи по нашите жили. А под земята всичко е толкова странно. Около гробовете има много стъклен дим, който е замръзнал в странни пластове около мъртвите вещи, мислите се движат там като пламенните езици на горящия в стъклото пунш: как да се осъществи повторното докосване на раните, повторното движение и дишане в състояния, в които сме били, но са ни извадили от тях като восъчни кукли, като именденски торти, накичени с хартиени дантели, в лакирани ковчези, всичко около нас остана открито като открита рана, а повторното докосване на тези рани, по които има съсирена кръв, би било толкова приятно! Само че пръстите ни са странно изстинали, като от камфор, пръстите са ни

толкова студени и всичко е толкова студено като лед, и прозрачно като калцит, и празно като място, където ви е болял зъб, а сега всичко е излизано с езика и изтръпнало като упоено, тук има кървава кухня, имаше и гнойна рана, но сега вече я няма и всичко е само един изгнил зъб, после и него вече го няма, а само студен, мраморен, чужд език. А тук на това място имаше зъб, подутина и пулс във вените, тук едно незаконно дете е изплакало детството си от срам, а сега така плачат много други деца и всичко продължава без прекъсване в непонятни амплитуди! От едно наивно момиченце е станала блудница, някой е убил жена си и е запалил собствения си покрив над главата, някой пък не знае какво иска, лута се по света и така продължава това субективно треперене, а утрините са мъгливи, идват локомотиви, трябва да се умре, и когато всичко утихне като стъпкана, изгнила дрипа на релсите, тогава сънуването започва отново в гробовете, умрелите сигурно си мечтаят за осветени прозорци и топли стаи и за това, колко е приятно да имаш чадър и галоши, когато вали дъжд, и да не си длъжник!

— Били ли сте изправен някога пред самоубийство?

Пияният грък постави този въпрос на Филип така ненадейно, че той не знаеше какво да му отговори. Но гъркът не чакаше някой да му отговаря. Той беше целият потънал в собственото си внушение и бъркайки със стъклена лъжица връщаното питие пред себе си, навлизаше все по-дълбоко в безумните си мрачни измислици.

— В мозъка на самоубиеца, в онзи миг, когато отива в безвъзвратността, играят множество картини, спомени и нагони, които го заобикалят в момента, когато е решил да се хвърли под локомотива (само като пример вземам един такъв случай на доста неинтелигентно самоубийство под колелата на локомотива), есенна мъгла е, мокро, по моста трака опушеният локомотив, свири тъжно, а долу под моста тече кална вода, още е тъмно, съмва се.

— Отново топло валмо от жизнени сили, което носи всички ни по света, което пъпли в нас, което е неумолимо и прави и ние да пъплим в това опасно движение на всеобхватността, това кълбо от вътрешности и месо, топлина, спомени, нагони, красота, страх — всичко това се свива в такъв мозък като мида и се разтваря като рана; в това разтваряне, в тези последни издихания, в това затваряне на зениците, в онова последно събитие, преди окончателно да се спусне завесата над всичко, преди оня последен прелом пред

безвъзвратността, в онези две-три секунди на това, което трябва да се случи, се разтварят простори, които сигурно са също така големи и също така напрегнати, какъвто е бил целият живот на лицето, което се е откъснало от действителността и е тръгнало към безвъзвратността. Това откъсване трябва да е болезнено! Мъчително! Това е откъсване във възбудено блънуване, в треска и страх пред — все пак — нещо непознато, в болезнена мъка по всичко, което е било топло, познато и скъпо; за домове, за гозби, за детинства, с една дума, по всички приятни неща за нервите и мозъка, за стомаха и кожата, за тялото и кръвта. А под това е смъртта: студена наркоза, студена като компрес от камфор, пласт тайнствена мъгла около релсите, около локомотива, около телефонните жици, които звънтят на вятъра. Кората се разколеба, калната вода разтваря пастта си, а после студена, вечна, спокойна, досадна тъмнина. Значи — първо скок пред локомотива и връщане няма, затваряне на зениците, страшно силен мъчителен бунт на тялото против изчезването, но упоритостта на това последно движение вече ни е понесло, изчезва усещането на топлината, всичко ти се струва студено, замайване, умора и само още една-единствена мисъл — за какво бихте мислили вие в този момент?

— Аз бих мислил за жена си Биби, която скочи от втория етаж и остана мъртва! А когато бях на погребението и, вървах след нейния ковчег, миришех парфюма на Бобочка в кърпичката си и си мислех за вагината на Бобочка!

Гласът на Балочански смути Филип. Той се ровеше из спомените си, за да открие за какво би мислил той в такъв момент. Но не отговори нищо, а запита гърка той за какво би мислил?

— Аз? За нищо! Положително за нищо! Ако изобщо бих мислил, сигурно щеше да ми се вижда глупаво, че това не се е случило много, много преди!

— Да, добре! Всичко това е много хубаво и интересно — отново се обади Балочански шумно и агресивно. — Но кой ще удовлетвори мене?

— Какво удовлетворение? — запита го гъркът, след като си наля чаша горящ пунш и я изпи до дъно.

— Какво удовлетворение ли? Разбира се: удовлетворение!

Бобочка, която през целия този разговор лежеше няма и неподвижна под завивките си като котка, неочаквано седна в леглото и

изглеждаше, че този прогнил креват ще се срути. Погледът ѝ остана прикован върху Балочански.

Балочански стана и тръгна към гърка.

— Моето удовлетворение!

— Какво удовлетворение? — запита гъркът Балочански с необикновено категоричен тон, почти суров.

Балочански се приближи до гърка с такъв маниер, като че ли иска на него и особено на Бобочка и на Филип да обясни нещо много важно! Застанал така с вдигната във въздуха ръка, той за миг остана вцепенен, а после махна с ръка, като че ли всичко това му е досадно! После посегна към шкафа, свали от него стария си, подвързан в слонова кост молитвеник и се върна обратно на мястото си, на дивана до свещта. Разтвори тази молитвена книга на една от страниците, обозначени със свещена картинка, и след като въздъхна дълбоко, набожно се прекръсти: „Nescimus horam neque diem“^[1] — измънка полу тихо, съвсем меланхолично и продължи да чете молитви, сякаш е съвсем сам в стаята.

[1] Не знаем нито часа, нито деня. ↑

Всичко корабокрушенско и безпомощно в днешното си лично състояние Филип посрещаше с възбудена нетърпеливост на слаб човек, който непрекъснато се рови из собствените си тъмни ъгли със светилник в ръка, като миньор, затрупан под дебели пластове въглища, който рови бясно на всички страни, търсейки изход. Той знаеше и ясно разбираше, че доста е затънал в Костаневец и че добре ще бъде да се махне колкото се може по-скоро, но в същото време усещаше, че няма сили веднага да скъса с всичко и да замине за двадесет и четири часа. Просто да вземе файтон и да отпътува до каптолската гара и там да се качи на първия влак! За Филип ставаше все по-ясно, че това задържане е съдбоносно във всяко отношение; ако някой от тези смазани хора изобщо подозираше фаталността на всяко, дори и най-малко значително събитие от самото начало на тази страстно опасна игра, това беше лично той. Във възбудения свят на плътта, утробата и нервите той никога досега не се чувствуваше така уморен и слаб, така малоумен и безпомощен, както сега. Бобочка го бе съвсем разнищила, а страхът пред всекидневната неизвестност на нейната съдба, непрекъснатата подозрителност, изпълнена с отпадналост, присъствието на този тайнствен грък, който събуждаше и подсилваше болезнените му съмнения, всичко това изгаряше у Филип при повишена температура, присъща на едно невероятно разстроено състояние. В тези увлечения се появяваха и пукнатини, под пукнатините се показваха все по-нездрави сили, болезнено загиване на плътта, на плътски захлас, слабост и твърде често потулване на разума, предаване на мечти, на фантазии със силна склонност към животинско самолюбие, всичко това клокочеше у него и кипеше като пламнала, нечиста кръв. Между жалката безпомощност и плътската мъка у него се обаждаше някаква тиха, все по-силна антипатия към Балочански. Като наблюдаваше този бивш човек как седи на масата и лакомо облизва чиниите като куче, как говори за „пресвятото причастие“ като за единствената си утеха, как си служи с най-банални псевдоинтелигентни схеми, той изпадаше в неразумна нервност, пълна с животинска омраза. Филип никога не допускаше, че би могъл да мисли хладнокръвно за смъртта на който и да било близък около себе си, но като размишляваше върху всички евентуални възможности, чрез които би могло да се разреши това положение, пред него винаги изпъкваше първо идеята, че смъртта на Балочански би била най-

доброто разрешение. Този луд човек да умре по някакъв начин или да го изпратят в лудницата — това би било за Боба единственото спасение! Той размишляваше върху това съвсем трезво, душеше около тази смърт съвсем алчно, със студена вълча муцуна, чувствавайки при това, че има кучешки зъби и че в даден момент би могъл да разкъса живо човешко месо. Това ставаше естествено само в моменти, а после подобни идеи се изпаряваха в безброй комбинации, изпълнени с уединеност, безпомощни залъгвания и предположения и безплодно суетене в затворена безизходност. От една страна, целият този куп от вълнения му се виждаше като необикновена и странна проява на първите признаци на стареенето, а, от друга — творческите сили му се възвръщаха. През последните двадесет-тридесет дни той нарисуваше цялата поредица платна, нарисуваше стотина скици, импресии, акварели, картините бликаха от него като от фонтан. Това, че тази негова емоционалност се дължеше на един странен подтик, че тази кръв беше пламнала у него от страстта и плътта, че яснотата на виждането му беше се засилила от мотиви, навярно изключително плътски, за Филип нямаше никакво значение. Не е важно как и защо, важно е, че след дълго, потиснато и безплодно преживяване той отново почна да възприема живота творчески; да го вижда и творчески да оживява това, което е видял, в силна образност. Той нарисуваше маса зелени залежи сред безлюдни горски поляни с далечни, сиви, пепеливи венци на планинските склонове, бледи като старите японски литографии от седемнадесетото столетие. Онези лозари в здрача, с медно зеленикавите цървули и блясъка на запалените лули, предаде в цикъл акварели: като безцветни маски в полумрака с пламнал огън пред лицата, като лица над гробове, на които са запалени свещи. Нарисуваше майка си, стария Липах, дебелията Каролина, краваря Мишко, Бобочка, Балочански — всички как седят и пият чай в беседката около самовара, сред грейнало ярко слънце; старата Регина и негово превъзходителство предаде като смешни папагали, дебелията Каролина бе в центъра на композицията с подутия си корем и червените си касапски ръце, глухонемият Мишко и лудият Балочански бяха две епилептични, демонични, ухилени маски, а Бобочка, бледа, в черна коприна, налива на него, на Филип, чай в светлочервена чашка. Себе си постави пред това общество с палитра и цигара в ръка, а на беседката, на корена на зеления бръшлян нарисуваше стар, столетен гарван; всичко беше ярко и

маслено от пастозния щрих на четката, пренаситено с боя, сгъстено, тежко, за един нюанс (може би), предаден по твърде северен маниер, малко съмнително в мотив, не във фактура, но създадено с един замах, почти излято с един щрих. Напоследък под неговата ръка всичко се превръщаше в образ и при всяко вдишване той чувствуваше осезателно как е израснал и как е преминал от дългогодишната досада и безплодното виране през сивите дъждовни прозорци към нова, възродена, пищна образност; просторите, забулени в сиви воали на безплодна безпомощност, празните стаи, пълни с дим и воня на цигари, северните мъгливи, пожълтели далечини — всичко това постепенно оставаше зад него, той чувствуваше как се съблича като змия на пролетното слънце, как смъква от себе си всичко неорганично, отживяло, краставо, как зарастват старите рани, как оздравява и под белезите се показва, силна, млада, здрава тъкан.

Бобочка и всичко около нея беше за Филип още от първия ден мъглив и неясен въпрос, а и след като поживя с тази жена и в нейната среда няколко месеца, Филип пак не знаеше коя е тя и какво става с нея и около нея... В началото всичко му се виждаше съвсем ясно и просто: жена на възраст, към четиридесетте, неудачник в живота, доста нещастна по всяка вероятност, касиерка в една вмирисана провинциална кръчма, която мъкне след себе си парализирания си любовник, също такъв неудачник, каквато е и тя самата — случай сам по себе си досаден и безинтересен! Този мънкащ, късоглед паралитик до тази жена бе потъпкал заради нея всички граждански нрави на собствения си живот, поставил се бе в тежки условия, за които в никой случай не бе дорасъл, и сега се мъкне по света като покойник, макар че още не е умрял. От самото начало той се отнасяше към тази среда пасивно и подозрително; още в онази банална фаза на първите контакти с думи и погледи Филип знаеше, че от всичко това не може и не трябва да излезе нищо значимо, нищо конкретно! Самият той с обърканите си нерви, без някаква по-силна и истинска воля, с дълбоко (по-право маниакално) чувство за малоценност, с прекалено раздразнителната си нервно разклатена интелигентност — какво изобщо би могъл да преживее той с една касиерка в Костаневец? Той идва всяка вечер в кафенето, сяда до касата, край нейната мраморна плоча, до стъкления шкаф с парцаливи лексикони, чете „Дейли Мейл“, пие сливова и коняк, пуши четиридесет цигари и гледа движението на

червената топка по зеленото билиардно сукно. Така минават костаневецките нощи, а Бобочка на касата трака със сребърните прибори, брой бучките захар, от време на време се обръща към бюфета зад гърба си и налива ликьори и пунш и сдържано се усмихва на неговите духовитости. Сред възбудата от неспането и коняка, с пламнал мозък, плът и кръв, край една жена, чието гъвкаво като змия и необикновено стройно тяло се усеща под черната коприна, близо до това тяло Филип пуши, изпуска кълба дим и духовито разказва за себе си и за нещата около себе си, а Бобочка му се усмихва и мълчи. Бобочка беше толкова интелигентна, че не говореше глупости, но други признаци на някаква особена интелигентност Филип не беше забелязал у нея; на два-три пъти имаше неща, които говореха за липса на някакво основно образование, но, общо взето, тази касиерка твърде умело прикриваше своите пукнатини. Той знаеше, че беше завършила някакви курсове в католическите пансиони, говореше няколко езика, знаеше за някои неща да изказва преценки, сякаш изказва свое собствено мнение („че Верди например по нищо не бил по-слаб от Вагнер или че Мунх бил повече поет, отколкото художник“), но всичко това се лееше с чара на един дрезгав алт, с необикновената живописност на прошарената коса и с момински бистрия ѝ поглед, който святкаше в оня дим непрекъснато, силно, като дискретна зеленикава светлинка.

Дружейки с тази нещастна и дискретна дама, Филип незабелязано все повече попадеше под нейно влияние; тя невинаги е била това, което е днес. От масата снимки, с които го отрупваше, от пътуванията ѝ, от наредбата в жилището ѝ, от кучетата ѝ, конете и автомобилите ѝ, се виждаше, че тя невинаги е била само това, което е днес; през ръцете на тази жена са преминали много килими и книги, статуи и картини и тежки металически клетки с тропически птички. Тя е пътувала по гръцките морета, гледала е залезите на Северното сияние, милиони, буквално милиони са минали през ръцете ѝ и необходима е голяма морална, съпротивителна, вътрешна сила, да не падне човек духом под тежестта на такава действителност, каквато се е стоварила днес над главата ѝ. Симпатиите към тази жена започнаха да се пораждаат у Филип именно по линията на нейната сломеност и безпомощност. Най-интимните ѝ изповеди, безсилието ѝ за какъвто и да било отпор, признанията ѝ, че съзнава, че вижда, че е стигнала до

ръба, именно тези безпомощни състояния на човек, който скрито се измъчва от това, че все не може да отмени някои неща — започнаха да събуждат у Филип симпатии към тази жена, които от ден на ден все повече се засилваха. Но и в тези комплекси още в самото начало се случваха най-невероятни неща. Един ден, веднага следобед, беше страшна горещина, в кафенето нямаше никого и Филип намери в скута на Бобочка малкия келнерски чирак. На малкия уж му била влязла тресчица и тя с игла му извадила тресчицата; всъщност нямаше ни игла, ни тресчица, тя държеше главата на малкото момче с двете си ръце и го целуваше по устата така унесено, че дори не забеляза кога бе влязъл Филип. Веднаж тя закъсна за среща на поляната при стария мравуняк, където първия път се бяха срещнали след онази глупава закуска у Липах. Пристигна цялата смутена и изцапана от кал (предишната нощ бе валил ситен дъжд) и му обясни, че паднала на пътеката, край градините на пътния надзирател. А после той чу в липаховския кръг да се разправя (което беше нарочно подготвено от майка му), че хората видели тази жена нощем в градината на надзирателя на пътищата с новия горски. А случаят със стария Корнголд? Старият Корнголд беше голям фабрикант, виенчанин, огромен, астматичен носорог от сто и двадесет и осем килограма, който в костаневецките гори имаше около четиринадесет моторни триона, всяка година той идваше в това свое имение, в ловния си дворец, който беше откупил от епископското стопанство в Турчиново още след преврата, и една нощ се намери край Бобочка. Старият Корнголд бил уж неин познат още от предвоенните, радаевски, буди меки дни (а после първият и съпруг, министърът, имал делови връзки с този богаташ) и нощи наред се изпи много шампанско; една събота той покани Филип и Бобочка в своя ловен дворец в турчинската гора на вечеря. В огромната уста на този Корнголд изчезваха купища риби, желета, майонези като в паст на гладна акула; целият червен като рак, потен, в копринена риза, дишайки тежко и шумно като някакъв огромен подводен бозайник, старият режеше дебели парчета месо, чупеше лед, сърбаше вино, пушеше, изпускаше кълба дим, плюеше и доста духовито разказваше за яденето и преяждането. Това му е четиридесет и третата цигара, а фарингитът го мъчи вече седемнадесет години, но господата оториноларинголозите, които носят на челото си блеснали огледала и промиват гърлото му с лапис и други вонящи

течности, не могат нищо да помогнат нито на него, нито на толкова други хора, които пушат по петдесет цигари дневно; всъщност това пушене гори и вони, отвратително вони, във всяко отношение вони, и не е приятно, и защо ли дими тази трева под носа, никой не би могъл да обясни, както впрочем не могат да бъдат обяснени и толкова други въпроси около нас и у нас! Например: аспержи, пъстърви, кафе, коняк, клечки за зъби, всичко това е натрупано, объркано, безредно около нас и се нарича удобен буржоазен живот със сапуни, зъболекари, мотори, автомобили и досадни заседания край покритите със зелено сукно маси на управителните съвети, в стаи, в които обикновено са окачени най-модерните глупости като картини.

„Ich mag die moderne Kunst nicht, das alles zusammen ist Dreck und Blodsinn! Sie sind auch ein moderner Maler, was? Haben Sie welche Bilder zu verkaufen, ich kauf sie Ihnen ab! Schreiben Sie mir, bitte nur, die Ware, die Sie mir verkaufen brauch ich nicht einmal zu sehen! Zwei Tausend Schilling? Ja? Einverstanden? Abgemacht!“^[1]

Пушейки четиридесет и третата си цигара и дъвчейки клечката за зъби, старият, охранен, затлъстял Корнголд разказваше за салото си, за нередовното функциониране на това негово сало, за аспержи, за месо, за риби, за горските си сделки и за това, че просто не може да си обясни защо не може да отвикне да дъвче клечки за зъби, това излишно дървце, за което така наречените добре възпитани хора разправят, че било неприлично да се използва публично, а жена му била изпила вече няколко литра от кръвта му заради тези проклети клечки за зъби! В крайна сметка клечките за зъби не са толкова невинна стока, както изглеждат! Клечките за зъби имат огромен пазар! Няма бар, няма кръчма, няма вагон-ресторант без тези глупави клечки и човек не може да си представи колко милиона лежат в тази на вид незначителна стока! В Канада и във Финландия има цели фабрики, водопади и дъскорезници, които дневно изсичат тонове от това ароматно дърво, всичко работи с пълна пара и доста е трудно да се купят документи за производство на клечки за зъби, а за нашите условия тази работа е много изгодна. Европа има доста развалени зъби и в сравнение с Америка консумира много повече клечки за зъби, в Америка пласментът им спадна с цели 47%, откакто в основните училища в САЩ бе въведено безплатно и задължително лекуване на зъбите за всяко дете. След национализирането на фабриките у нас той, господин

генералният директор Корнголд, положил маса усилия да национализира производството на клечки за зъби (именно с господин съпруга на милостивата госпожа Ксения той работил за постигането на тази цел) И изгледите били добри („у нас в основните училища не се поправят зъбите“), но резултати още нямало.

Засега само големи капиталовложения! Нашите хора за съжаление, като истински варвари, все още масово си чоплят зъбите с кибритени клечки!

Филип слушаше този порой от бомбастични думи и захапваше клечката за зъби съвсем механично, нервно. Клечката миришеше на ментол, а под острия вкус на ментола, на самото месо между двата зъба той усети горчилка от елова смола, която се разля в устата и по целия мозък, сякаш вятър беше донесъл планински дъх на смърч и на далечни морави хоризонти. Усетил горчивия вкус на елова гора, Филип въздъхна дълбоко и изпи до дъно чашата с тежкото Корнголдово вино, за да забрави, че това му е вече дванадесетата или петнадесетата чаша, че седи тук с някакъв варварски културтрегер, носорог и че е пиян. Съвсем е пиян и всичко около него се върти в неспокойни кръгове: и Бобочка, и този антипатичен парвеню!

Как само този мех се отнася към тази жена? Той я милва с дебелите си пръсти по ръката, гали я по мишницата и пълзи към рамото ѝ, примъкнал е тежкия си тапициран стол съвсем близо до нейния, а тя с върха на обувката си докосва неговата салфетка, която е просната на старческото коляно; какво е всичко това — пиян сън, лудница, публичен дом? Този старец тук хленчи, че всичко било към края, защото скоро му открили доста захар, а и бъбреците му не работели както трябва; имал и белтъчини! Около тази стара акула, този идиот от сто и тридесет килограма, се въртят лекари в тайнствените си бели престилки (които приличат на старомодни нощници) и му преглеждат гърлото, червата, бъбреците, пикочния мехур, изследват урината му в епруветки, миришат я има ли в нея захар, човъркат по зъбите му, измерват му пулса; той разказва за всички тези гадни интимности и гали Боба по гърба, докосва с коленете си нейните бедра и всичко това е безсрамно и глупаво, и пиянско! Този стар, астматичен мех, този търбух с нарушено храносмилане³⁸ това астматично косматое създание сред тютюнев облак и изпарения от турско кафе е страшен и огромен като горила, а Боба се смее звънливо като момиченце, с

дланта си премерва пулса на слепите му очи и се обръща към него с „Herr Generaldirektor“. Те говорят за някакви техни общи далечни излети из доломитските глетчери, когато този носорог още е карал колело; това било преди нейното парижко лечение с парафин, когато мислели, че Боба е бременна и ще роди син на своя съпруг, господин министъра, но този единствен земен идеал на министъра бил унищожен от нейното парижко парафиново лечение!

Филип почувствува, че ще му прилошее, и изчезна. Неговата стая беше на втория етаж под тавана на дървения дворец, построен в швейцарски стил, с пъстри стъкла и рога на елени. Цялата нощ му беше лошо и едва заспа, но после го събуди някакво кикотене. Това беше гласът на Боба. Стаята на „Herr Generaldirektor“-а беше на първия етаж под тази на Филип и гласът на Боба кънтеше от балкона. Съмваше се.

„По дяволите, къде ли се смее Боба?“ Под него на балкона, на дървената ограда седеше Боба в пижама, пушеше цигара и се смееше, а „Herr Generaldirektor“-ът беше издърпал левия ѝ крачол и я галеше по голото месо.

На връщане през гората същата тази сутрин между тях избухна сцена. Тя се смееше съвсем надменно, Филип бил обезумял, виждал призраци, „Herr Generaldirektor“-ът би могъл да ѝ бъде баща! В жестоката препирня, още неизтрезнял, Филип я удари по лицето така, че тя се обля в кръв, но после всичко приключи в мократа трева. Прилепнала до него в скута му, топла като кученце, Боба намотаваше косата му на показалеца си и му разправяше съвсем откровено, че мъжете били глупави и не разбирали, че жената изпитва най-голямо, удоволствие, когато я бият.

Имаше наистина и други неща преди идването на този грък, но онази средновековна, готическа, призрачна сцена на леглото на Бобочка в присъствието на Балочански, който чете вестник при съвсем слабата светлина на лоената свещ, остана за Филип незаличима. След онова безумно пиене, след онзи горящ кавказки пунш „лермонтовчик“ Филип вече не отиваше в кафенето и бяха минали три дни, а Бобочка не се обаждаше. И след корнголдовската нощ не се срещаха почти цяла седмица, тя беше отишла в града и се върна с маса неща: с най-фина

английска тенис ракета, с малко черно китайско кученце, с няколко литра одеколон и оригинален бенедиктин, на Балочански беше донесла копирени ризи и връзка, а на Филип — кутия с най-хубави холандски бои. Той ѝ хвърли кутията в краката ядосан, беше груб, крещеше ѝ и ѝ каза някои брутални истини, а тя повдигна рамене, събра по пода разхвърляните оловни туби и му каза, съвсем спокойно и сдържано, че със „странно непоследователни хора е много тежко да се дружи“.

Тя имаше право. В цялата тази интрига тя не беше изобщо виновна и изобщо в случая нямаше никаква вина от нейна страна; той наистина е „странно непоследователен“. Ако изобщо някой е непоследователен в тази връзка, това е единствено и само той. Защо се вълнува толкова за този грузинец? Като че ли и самият Балочански не е също един такъв открит въпрос? Кой са изобщо тия мъже около тази безумна жена? Някакъв кавказки грък, по майка от Смирна, по баща от Киев, грузинец, който е работил като журналист в Рига, а сега се мъкне из панонските гори, има черна пижама и вари пунш, какъвто е пил Лермонтов като влюбен младеж в Тифлис. Бобочка е унгарка, панонка, от края около реката Мур, някаква си швабско-фурландска и южноцирийска смесица, та не знае добре и хърватски! Той самият по баща е съвсем неизвестен, Валентиевите са пристигнали в Краков от Верона, във Вилно са се оженили за литовски девойки; баща му, камериерът Филип, е роден в Ждала, а майка му е била унгарка от Стони Биоград. Литовци, украинци, веронци, панонци, унгарци — от какви далечини, от какви далечни, непонятни мъгли са пристигнали техните тела в това откъддунавско бласто и сега пъплят тук в малките си кръгозори, а кръвта им кипи в жилите и струи. И кой може в цялото това движение и цялата тази преплетеност да бъде последователен? Прав беше оная вечер онзи антипатичен грък, че „националността била дребнобуржоазен предразсъдък“. Той веднъж, противно на своето по-правилно вътрешно убеждение, се оправдаваше, че националността била субективно, спиритуалистично явление, понятие от метафизичен произход! Напоследък той доста се поддаде на влиянието на този мъглив спиритуализъм! За това бяха виновни тези последни безогледни години, тези тежки опушени години, когато четеше глупави книги! Онзи тип го обсипа с маса имена (начетен е или се преструва, че е начетен, но лъже рутинирано) и имаше право! Няма и не може да има последователност нито в постъпките, нито в развитието на

отделните хора, а камо ли в такива огромни колективи, каквито са народите. А онзи тип му изброи цяла литература от краниометрията, че народът бил мозъчен призрак. „В мозъците изобщо няма нещо друго, а само призраци. Моралът е един такъв призрак.“

„С непоследователни хора е тежко да се дружи“ — така му каза Бобочка. И положително в този момент тя се чувствуваше над него. Той я обиди тежко, а тя съвсем възпитано събра тубите му; положително се чувствуваше над него и над неговите еснафски предразсъдъци. И това, че след онази грузинска сцена той три дни не ходи в кафенето, от негова страна беше „чудато и непоследователно“! Какво иска той в цялото това сложно положение! Дали изобщо си е поставил някога този въпрос реално: какви са му намеренията с Бобочка? И не е ли тъкмо той, Филип Латинович, този, който принизява тази дама до блудница?

[1] Не обичам модерното изкуство, всичко това е безсмислица и боклук. И вие сте модерен художник, така ли? Може би имате за продаване някои картини? Аз ще ви ги откупя. Пишете ми само, изобщо не е необходимо да ги виждам. Две хиляди шилинга? Да? Съгласни ли сте? Значи: готово. ↑

При Турчиново, там, където Блатня тече под железопътния мост, овчарите намерили една сутрин труп. Бил толкова обезобразен и окървавен, че никой не могъл да го познае чий е. Мъртвият нямал при себе си никакви документи и само на вътрешната страна на черната мека шапка могло да се прочете, че тази шапка е купена от фирмата „Метрополис Лтд.“ в Лондон. Докато вестта, че при Турчиново влакът смачкал човек, стигна до Костаневец, минаха три дни; когато Бобочка отиде в турчиновското управление, непознатият вече беше погребан. По лулата и шапката, по пардесюто и връзката — единствените вещи, останали от покойника, тя позна, че това е Сергей Кирилович Кириалес. Тя поиска да разкопаят гроба. Работата не беше лесна, защото последните дни бяха дъждовни, глината се бе напоила с вода и по дъжд трудно се копае. Бобочка стоя под дъжда на гробищата целия предобед, а един гробар, голобрад младеж, с чудно хубава, къдрава, руса коса (очите му бяха влажни, с топъл блясък) гледаше в нея набожно като в свещена картина. Даде ѝ да пие топла чорба от син емайлиран тас, който имаше също такъв син емайлиран капак; тасът беше блажен, неизмит, с остра миризма на мляко и малко миришеше на дим. Когато младият гробар пи след нея, чуваше се как зъбите му тракат по емайла.

Калният ковчег, окървавените дрипи, всичко това беше отвратителна картина! Да! Тук от жълтата кал, под тънката, счупена чамова дъска се подаваше ръката на Кириалес, а около ранената китка маншетът на синята копринена риза на Балочански. Беше купила тази риза на Балочански през лятото от парите на Корнголд; Кириалес беше оставил при нея всичките си вещи, тъй като щял да се върне след няколко дни, само се беше преоблякъл онази сутрин, преди да тръгне. Тя даде сведения на властите за самоличността на доктора по философия и медицина С. К. Кириалес, бивш извънреден професор в цариградския университет, име, по което международната наука за негов вечен спомен кръсти микроскопическия разрез на един косъм, изтормози се доста при досадния и педантен разпит при съставянето на протокола и се върна в Костаневец цялата мокра и уморена.

Почука при Филип. Това беше времето на техните обичайни срещи в стаята под покрива на майка му напоследък, тъй като горите бяха мокри и повече не се срещаха на поляната или под стария бук, където се бяха подслонили в онази бурна нощ, когато на връщане от

поклонението в „Свети Рок“ ги настигна силен облак. („Suche die Buche, weiche die Eiche!“)

Помоли Филип да я извини, че го безпокои и му досажда с грижите си, но има една молба. Решила да замине, и то най-късно тази вечер, и трябва ѝ пари до Хамбург.

Филип беше така изненадан от новината за смъртта на гърка и за разкопаването на гроба, че просто не можеше да си поеме дъх. Нещо го стегна в диафрагмата и усещаше как сърцето му бие в коленете и лактите. Той се хвана за главата, готов да изгуби съзнание, и целият разтреперан като в треска, каза на Боба, че толкова няма сега при себе си, но може да замине утре с нея за града, да я изпрати и там естествено ще ѝ даде на разположение всичко, което има.

Съвсем сива в лицето, но и съвсем студена, Боба решително отказа той да я придружи.

Благодари му за любезността, но ще замине сама. Никой не трябва да я изпраща. Тези пари ѝ трябва тази вечер, най-късно до седем!

Общинският касиер (другар на Филип от каптолското епископско сиропиталище) уреждаше вместо него банковите му работи; пътувайки често до каптолските банки, той беше осведомен за материалните възможности на Филип, така че Филип имаше при него открит кредит. Филип ѝ предложи този вариант: той ще отиде до своя познат и ще ѝ донесе всичко, което може да получи тази вечер.

Тя отклони и тази възможност.

Няма защо той да си прави труд да отива до нея. Тя отива сега на касата при Щайнер, ще остане там до седем, а в седем ще дойде сама при него за парите. Така се разделиха.

Касиера обаче го нямаше; беше в общинска комисия и щеше да се върне едва късно през нощта. Връзките на Филип с костаневчани бяха много слаби, той не познаваше почти никого. Комбинацията с майка си отхвърли веднага по принцип и така — оставаше му само земемерът. В касата на земемера имаше само девет хиляди, а от тях четири трябваше да се внесат по сметката на управленията. Филип взе от земемера пет хиляди и той имаше към две; върна се в къщи, постави седемте хиляди в един плик и започна нервно да се разхожда от шкафа до овалната маса и обратно до шкафа, разярено, безумно. Опушените греди над главата му, позлатената, газена, петролна висяща лампа над

масата, оня глупав Йелачич отсреща над синята плюшена гарнитура в другата стая — всичко започна до такава степен да му пречи, че изпитваше нужда с крак да изпотроши всичко около себе си. А времето стоеше неподвижно на едно място, спускаше се първият здрач. Долу в стаята си старата Регина усети по стъпките на сина си, че горе нещо става. Цялата дървена клетка се тресе от стъпките му, той се движи горе над главата ѝ, кънтят стъпките му в дървената постройка, клатушка се и нейната висяща лампа на тавана, а маслиненото клонче с лентичките от тазгодишната Цветница падна от рамката на пресветата Дева Мария, разклати се и съдът със светената вода, мазилката започна да пада от дъските на тавана и се сипе като прах, а този човек горе под покрива непрекъснато ядосано се движи. Старата седи във фотьойла, смълчана от страх, но няма сили да се изкачи по дървените стълби и да го запита какво става с него. А Филип се движи с наведена глава от шкафа до масата и от масата до шкафа и вече за тридесети път поглежда часовника си; времето е спряло, не мърда; все още е шест и четвърт. Мишко вече се върна с кравите и Каролина прибра кокошките в курника, дълго вадиха вода от кладенеца; той седна в креслото и с глава между дланите си остана цяла вечност, а все още е шест и четвърт и нито минута повече.

Зари лице дълбоко в дланите си, присви очи, потъна в някаква странна, мрачна тъмнина и сред зелени и червени кръгове, в абсолютен мрак, той не виждаше нищо, само един морав език на горящ пунш подскачаше по ивицата на стъкления съд и гласът на гърка се обаждаше от мрака, че в онзи момент, в онзи последен момент при скачането под локомотива той не би мислил за нищо. Ако изобщо би мислил за нещо, положително щеше да му се види глупаво, че това не е станало много, много преди!

А всичко това се случило в онази кална дъждовна сутрин със стария опушен локомотив на потъналите в мъгла релси и телефонните жици са свирели на вятъра! Боба заминава още тази вечер, седемте хиляди лежат там в синия плик върху онази плюшена покривка, кравите са се върнали, кокошките са легнали да спят и само една минута е минало от шест и четвърт. Филип чувства нужда да ослепее, да оглушее, целият да се превърне в глухоняма, безвъздушна тъмнина, а тука е толкова мрачно, толкова задушно, толкова тясно като в някаква кутия, всичко е покрито с тези кретенски картини, с тези

висящи лампи, толкова ниско, че човек може с глава да пробие покрива, тук няма въздух, не може да се диша, тук само сърцето пулсира в лактите и всичко това е непоносимо, херметически залепено!

Стана, отиде до малкия четириъгълен прозорец и целия го отвори. Тих, есенен дъжд се плъзгаше по обраслите в мъх дъсчици като по стара, проскубана кожа, стъклата бяха покрити с капки, навън плачеше сивата, тъжна есен. По калния път се мъкнеше като сянка един слепец в стара австрийска офицерска мушама. На гърба си беше прехвърлил хармоника, а на врата — просешка платнена торба, той се мъкнеше с тоягата по локвите, бос, по калта, душейки като куче мириса на топъл дим и ослушвайки се в глъчката на човешките гласове под топлите покриви. Дълго Филип гледаше разсеяно подир този слепец, хладната влага беше приятна за възпалените му бронхи, поглъщаше дъждовния здрач и чувствуваше как влагата се стича от темето му по врата и го освежава като студен душ. По дървените стълби се чува стъпки. Навярно Мишко му носи някаква стара свирка или стъклена фигура. Този Мишко се корумпира от парите, които му даде, когато му беше донесъл малката бронзова Европа, и сега глухонемият говедар си мисли, че всеки стар предмет трябва да се пази като старинност.

Някой почука на малката еднокрила врата.

„Странно! Шест и двадесет! Това не може да бъде Боба, стъпките бяха тежки, а Мишко никога не чука.“

Отиде до вратата и от любопитство нервно я отвори.

В полутъмното пространство, оградено с дъски, стоеше човек в черно, с бомбе; беше тъмно и не можеше да се разбере кой е.

— Моля, какво желаете?

— Моите почитания! Простете, ако ви безпокоя! Дойдох да ви видя! Вече три дни ви няма в кафенето и си мислехме да не сте болен.

Беше Балочански. Късоглед, без очила, с големите си мустаци, напоени с влага, беззъб, той изглеждаше като сляп. Спъна се в прага, бомбето му падна и в полумрака при отворената врата сукненото полукаълбо се търкулна и всичко излезе много неприятно.

— Моите почитания! Заповядайте, съвсем не ме безпокоите! Моля, заповядайте!

Филип запали свещ, Балочански седна с палтото до масата, като оглеждаше тази малка ниска стаичка със стари греди; той за пръв път идваше при Филип.

— Тук изглежда всичко много приятно, така някак си уютно. Отдавна вече не съм бил в уютна стая!

— Да, старинно! Еснафско, обикновено! Заповядайте, цигара!

— Благодаря!

Запалиха цигари. Дим около свещта. Тишина. На масата бяха мокрото бомбе на Балочански и часовникът на Филип и всяко тракане на механизма отекваше силно, металически. Минутите започнаха да протичат неудържимо бързо; за две минути стана шест и половина!

На масата, осветена от пламъка на свещта, стоеше малката бронзова Европа върху запъхтения бик. Балочански взе малката фигурка и на светлината съвсем доближи очите си до нея, на няколко милиметра, като че ли души тази малка. Европа като куче. Имаше измъчен, съвсем посивял вид.

— Хубава малка работа! Особена! Ние в гимназията имахме гипсови антични отливки в коридора пред класните стаи. На една конзола стоеше Сципион Африкански. На мен най-много ми допадаше този Сципион Африкански! Имаше глава на истински разбойник. Аз по-късно имах възможност в моята адвокатска практика да имам контакт с разбойници (а после с тези господа дялах и прегарялата чорба), но никъде не намерих така добре изваяна глава на престъпник, каквато беше главата на Сципион Африкански! Някой, който като разбойник унищожаваше цели светове, става образец на гимназистите! А някой, който убие само един човек, отива на бесилката! Странно юридическо схващане! Знаете, ли, господин професоре, Рим беше идеал за нас, хуманистите! Същият този Рим, който създаваше такива прекрасни работи, каквато е тази малка Европа! Но когато някой в живота си е имал случай на собствената си кожа да усети цялата варварска, инквизиционна, по-точно кретенска подлост на тези римски правни норми, той е загубил всяко уважение към тези културно-исторически играчки! Рим не беше онова, Рим беше това!

При първата част от изречението си, че Рим не е бил онова, той показва на Филип малката Европа, която държеше в ръката си, после я остави на масата и с показалеца на лявата си ръка посочи към себе си и започна да се бие в гърдите по мократа си жилетка.

— Това беше Рим, това, което съм аз днес: куп стъпкано и оплюто месо! Аз гледах тези цезаромани, тези наши патриции, аз съм се хранил на техните маси! Колко такива субекти трябва да станат това, което съм станал днес аз, такава дрипа, такъв бивш човек, за да може един Сципион Африкански да остане на конзолата! Драги мой господине! Die Kunst ist schon, aber das Leben ist ernst!^[1]

Филип гледаше тъпото, кокаинизирано лице на Балочански, дългите му пръсти с посинели, мръсни нокти, как играят и треперят на ръба на пепелника, как нервно изтърсват горящата цигарена пепел, как измъкват влакънца от изхабената коприна на скъсаната яка на износения омазан балтон и не разбираше какво всъщност искаше да каже този човек със своя Сципион Африкански и защо е дошъл при него тъкмо по това време, когато стрелката на часовника така бързо се движи, че вече прехвърля шест и половина и приближава към седем без четвърт.

Филип започна да говори за далечните, погребани панонски времена, когато из тези мочурища са препускали римски пощальони по павираните шосета, а хората от Рим са пътували четири дни до топлите, панонски бани. А днес, ако по някакъв катастрофален случай всичко това пропадне, и нашите слаби, тънки нишки на телефонните жици, и папките на кадастралните книги — и ако в далечното историческо бъдеще някой прекопава това блато, единственото нещо ценно, което ще остане в ръцете на идващите поколения, ще бъдат тези разкопани римски камъни: такива малки бронзови Европи, малки гробни играчки, стомни и скъпоценни брошки. Премежена с тази естетическа мярка, цялата наша цивилизация няма никаква стойност в сравнение с тези римски художествени творби!

Балочански не обърна абсолютно никакво внимание на думите на Филип. Той беше дошъл тук спонтанно, от, кръчмата, със силното желание да разчисти с този човек; някои основни неща, и сега седеше тук, съсредоточен в една част на разума си, целият обхванат от мисли за; главната цел на идването си, а този тук му говори нещо за „ръцете на идващите поколения“ и по всичко личи, че иска да го отпрати с някакви глупави фрази.

— Не става дума сега за ръцете на идващите поколения, господин професоре, а...

Той го прекъсна остро, като с нож, почти дивашки подчерта това свое изречение, а после неочаквано усети, че няма сили да го довърши и се запъна.

Филип го погледна с престорен и сдържан поглед на изненада. След това доста дълго и двамата мълчаха и чуваше се само часовникът как бие силно и бързо върху полираната маса.

— Вие искате да кажете нещо, господин докторе?

— Да, аз исках нещо да ви кажа: то се отнася на първо място до мен лично! Аз дойдох да ви помоля за нещо!

— Моля!

— Дойдох да ви помоля да ми направите една услуга, и то лично на мен.

— Моля, заповядайте, ако мога, с удоволствие, господин докторе!

— Всъщност, как да кажа? Касая се за Боба!

— Моля ви, господин докторе!

— Работата е следната: има положения в живота, когато човек...

Балочански отново млъкна. Той не гледаше във Филип, а в оранжевия ореол на светлозеленикавия пламък на свещта, която прашеше с червени отражения, като чудна ракета. Този светлинен обръч го привлече към себе си и той разбра, че сега ще трябва да говори за някои свои съдбовни неща, а тази светлина е така съвършено откъсната от всичко и изгаря шумно, сякаш трепти в капката разтопена лой като жива. Тази негова откровеност продължи доста дълго, а после, като че ли се събуди и навлезе в новооткрити простори, той произнесе съвсем тихо, може да се каже, дори интимно:

— Аз зная всичко какво става между вас и Боба.

— Простете, това, което става между мене и госпожа Боба, това става между нас! То не засяга вас! Вие казахте, че ще говорите с мен по ваш личен въпрос.

— Да, между мен и Боба трябва да се разреши един мой личен въпрос.

— Тогава разрешете го вие лично помежду си, ако мислите, че е необходимо! Това мен не ме интересува!

— Да? Това не ви интересува? Добре! Добре тогава! Е, моля ви, аз дойдох да ви кажа, че аз никога и в никакъв случай няма да позволя да ме хвърлят през палубата!

— Каква палуба? Какво хвърляне през палубата! Какви са тия химери?

— Господин професоре! Боба е решила още тази вечер да ме остави! Тя иска да ме остави и да избяга!

— Но, моля ви, вие сънувате!

Балочански се засмя тихо, като разтегли ъгълчетата на устните си едва забележимо и започна да глади мустаците си с петте пръста на лявата ръка. Страшно глупаво! Той е бил в кафенето и там земемерът на масата на висок глас разказвал на всички, че преди малко бил при него синът на Регина и взел назаем пет хиляди. Тези пари лежат сега пред него на масата в плик, това, което Боба му каза, че трябвало да замине за два дни до града във връзка с наследството на онзи руски мошеник, е лъжа! Тя изобщо вече няма да се връща! И този тип тука сега му мънка, че това били химери, че той сънувал!

— Господин професоре, позволете ми да ви кажа, че това не са никакви химери, а истина! И именно дойдох да ви помоля да обясните на Боба да има пред вид, че в никакъв случай няма да позволя да ме хвърлят през палубата! Това й кажете, това не са химери! Заради тази жена аз опетних името си, заради нея аз оставих децата си на улицата, заради нея бях в затвора.

— Извинете ме, господин докторе, наред с цялото уважение, което изпитвам към вашия личен случай, все пак смятам, че вие не сте били малолетен и сте знаели какво вършите...

— Моля ви, това са сега само нюанси! Впрочем, моля ви, имайте пред вид и вие лично, че аз съм решил в тази игра да стана субект.

— В коя игра?

— В коя игра, смешен въпрос! Нима вие мислите, че аз станах това, което съм днес, че хвърлих собствената си жена през прозореца, че кретенски се унищожих, за да тръгна още тази вечер или евентуално утре из тези кални пътища като оня просяк с хармониката преди малко? Но аз не зная и това, което знае един слепец: не зная да свиря на хармоника! И да ме изгонят на пътя такъв, какъвто съм, това човешко ли е? Това християнско ли е? И сега, когато дойдох при вас, за пръв път, откакто се познаваме, да ви помоля да ми направите услуга, сега вие ме лъжете, това човешко ли е?

— Пардон, извинете...

— Но, моля ви! След целия онзи бордей, в който бяхме ние, нима трябва сега да внимавам и за думите си? Вие тази вечер сте взели назаем от земемера пет хиляди и парите са тук, в този плик!

С възбуда на смъртно застрашен човек Балочански стана и като в някакво висше предчувствие започна да удря с показалеца на лявата си ръка по плика с парите, който лежеше до свещника.

— Това не са никакви химери, всичко е точно така. Боба заминава тази вечер за Хамбург! Тя има там някаква приятелка, която е съдържателка на казино. И аз дойдох да ви помоля да обясните на Боба...

— Аз смятам, господин докторе, че след всичко, което казахте, е излишно повече да приказваме! Аз нямам съвършено никакво намерение да обяснявам каквото и да било нито на госпожа Боба, нито на вас. Моля, заповядайте...

Филип стана и тръгна към вратата, да я отвори. След продължително мълчание Балочански взе от масата бомбето си и така някак си леко, без каквато и да била пречка, сякаш е смъкнал от себе си страшно тежък товар, се поклони много учтиво:

— Моля! Аз ви обясних моето становище, аз съм решил да стана субект! Старо физическо правило е, че в живота всичко се движи по линията на съпротивлението! Аз ви помолих да предупредите Боба, че в неин интерес е...

В този миг някой почука твърде съдържано на вратата. Филип, който вече с ръка държеше дръжката, отвори вратата. Беше Боба. Настъпи неприятно, нерешително мълчание, след нея вратата тихо се затвори. Чуваше се как от чадъра ѝ се изцежда вода; навън беше започнал проливен дъжд. Докосвайки с неспокоен поглед тези две сенки под ниския таван, тя не знаеше какво да каже. Това продължи доста дълго, а под стръмните стълби в сутерена се отвори вратата. Някой се изкачи по дървените изгнили стълби до вратата на Филип, закачи лампата на гвоздеа на стълба до парапетите и пак се върна обратно с шумни стъпки. Балочански въртеше бомбето си между пръстите, а после замахна с този черен предмет като с някаква лъжица и посочи на Бобочка вратата:

— Моля, заповядай, отиваме си!

— Аз няма да си отивам!

— Но този човек ми посочи вратата! Отиваме си!

— Ти си върви! Аз ще дойда след тебе!

— Ще си вървим заедно! Ти няма какво да търсиш тук! Този човек ме обиди, отиваме си...

— Аз няма да си отивам!

— Няма да си отиваш?

— Не, аз няма да си отивам! Недей да ставаш досаден! Чакай ме долу, за минута...

— Никаква минута, чу ли? Моментално...

— Не ща...

— Не щеш?

Тези две срички Балочански произнесе с такъв крясък, че стъклата на прозорците издрънчаха. Това беше вик на човек, вик на смъртно ранен, изохкал неочаквано сред тишината, като снаряд, който експлодира.

Долу в сутерена се отвори вратата. Някой беше дошъл при старата Регина и тя викаше Каролина. Филип стоеше до масата, хванал се с дясната ръка за дъската, и не знаеше какво да прави. Да изхвърли този безумник през вратата, по стълбите, това е невъзможно, ще стане скандал; всички обитатели на тази проклета къща подслушват какво става тук горе, а през тези изгнили дъски се чува всяка, дори и съвсем тихо произнесена дума. А освен това, долу е и старият Липах. Излишно е да навлиза в каквито и да било обяснения с този възбуден човек; този тип и без това не е на себе си! Срећна нервния поглед на Боба. Тя стоеше неподвижно, хапеше ядосано долната си устна, после наведе очи покорно, оклюмала и безпомощна. Сега в момента не можеше нищо да се направи. Тя се приведе леко и след като отметна глава, доближи се до Балочански и категорично му каза: „Добре, да вървим.“ После се обърна към Филип, махна му с ръка и каза, че ще се върне още преди вечеря.

— Ако не — довиждане в кафенето, както обикновено.

Хвана Балочански под ръка и изчезна с него зад вратата. Известно време се чуваха нейните и неговите стъпки как слизат по дървените стълби надолу, а после всичко утихна. Дъждът биеше в стъклата и беше тъмно. Филип се домъкна до дивана и там се отпусна. На бузите си усещаше студената тъкан на възглавницата. Беше съвсем отпаднал. Пребит.

[1] Хубаво нещо е изкуството, но животът е сериозен. ↑

Дъждът дълго биеше в прозорците, свещта пращеше и часовникът тиктакаше на масата, Филип се сепна полузадрямал и си помисли, че съмва. Стана и отиде до масата. Беше седем и три минути.

„Преди вечеря“, това значи най-късно до седем! „Ако не, тогава в кафенето, както обикновено!“

Запали цигара и веднага я хвърли. Разходи се няколко пъти из стаята и пак се отпусна на дивана. По стълбите се чува стъпки. „Това е тя.“ Чукане. Беше Регина.

— Добър вечер, детето ми! Спиш ли?

— Не! Какво има?

— Дойдох да те питам дали оставаш у дома на вечеря? Негово Превъзходителство е долу! Имаме заек с кнедли.

— Не, много благодаря! Ще вечерям вън!

— Да ти запаля ли лампата, чедо? Тук е съвсем тъмно!

— Няма нужда, мамо! Аз и без това излизам след няколко минути. Благодаря!

— Все пак по-добре да я запаля!

И старата започна да човърка около лампата, свали млечнобялата топка и запали газената лампа, мърморейки нещо против Каролина, че чисти отгоре-отгоре, в края на краищата човек трябва всичко сам да си върши! Филип беше така ядосан от натрапчивата упоритост на тази старица, че не можеше да се владее.

— Но защо я палите, като ви казвам, че излизам!

— Да те видя: и без това не те виждам! Последните два месеца нито веднъж не си се върнал преди съмване, после спиш, а нощем аз спя и така живеем един край друг, а не се виждаме, като две къртици.

— О, мамо, мамо, с тези ваши лампи и разговори — колко досадно е всичко това!

Филип стана и мина няколко пъти през стаята. Старата приготви пижамата му и пренесе сивия му костюм от стола на закачалката.

— Пристигна ли пощата?

— За теб няма нищо! Само някакъв английски вестник!

— Вече сто пъти съм казвал пощата да ми се носи горе! И този вестник е поща. Но в тази къща да помолиш някого за нещо...

— Негово Превъзходителство чете вестника. Не мога да му го измъкна от ръцете. Той като прочете нещо, после ми го разказва, а от теб човек не може нищо да научи! Негово Превъзходителство ми

разказа, че узнал от свещеника, че си рисувал прозорците на някаква американска катедрала?

Филип не знаеше какво да прави. Как да се освободи от тази старица? Седем часът и дванадесет минути. Преди вечеря, това значи до осем! Това значи, че Боба може всяка минута да се върне. Измисли, че трябва да се бръсне.

— Има ли топла вода?

— Има!

— Тогава, моля ви, бъдете така добра и кажете на Каролина да ми донесе топла вода за бръснене! И поздравете Негово Превъзходителство от мен, кажете му, че ще дойда да го видя, щом се обръсна!

Постави на масата големия си несесер, отвори го и започна да нарежда на дъската прибора за бръснене. После седна и свали сакото си, отвърза връзката. Старата стоеше неподвижно, гледаше го със спокоен, почти флегматичен интерес, а после отново го запита, като че ли не му вярва, че сега ще се бръсне:

— Значи, искаш топла вода?

— Да! Моля! Само помолете Каролина да не бъде вряла!

Старата повдигна рамене и тихо затвори вратата след себе си; чуваше се как стъпва внимателно с ревматичните си крака по стръмнината от четиридесет и пет градуса.

Филип отново се разходи из стаята и запали цигара. Вкусът на никотина му беше отвратителен. През прозореца се чуваше как вали, а през дъжда — монотонно и досадно дрънчеше тамбурка. Малкият кретен Францек беше седнал на вратата на обора и цяла вечер свиреше с дяволската си тамбурка. Филип отвори прозореца и се разкреця в тъмното да спре най-последно, това не било толкова приятно, както той си мисли. През тъмната водна завеса, която се стичаше от улеите във ведрата под стряхата, се чу някакъв мънкащ отговор.

— По дяволите! От такава дяволска тамбурка човек може рано или късно да полудее!

Блъсна стъклото на малкия прозорец, стана му хладно. Намъкна домашната си дреха и седна пред огледалото. Да се бръсне, беше съвсем излишно; на обед се беше обръснал. Часовникът показваше седем и четвърт и три минути.

„До осем! Ако не, тогава в кафенето, както обикновено.“

Пак започна да се разхожда, а пред очите си виждаше мъртвия грузинец как движи челюстите си и говори за краниометрията. Този покойник все пак имаше необикновени познания. А какво трябва да значи онова, дето Балочански каза на заклятия кочияш, че най-добре било с нож в стомаха? Не, Балочански не е опасен! Той е болнав, страхлив нещастник! Малоумен, вмирисан щръбльо. Но как само започна да крещи тук, като че ли е в кръчмата. Чуха се стъпки. Навярно Каролина носи вода.

Чукане.

— Моля.

Не беше Каролина. Регина се върна лично с топлата вода.

— Нали ви казах да помолите Каролина! Нямахте нужда вие да си правите труд!

— Много знае Каролина каква вода да донесе. Тя налива водата от котлето и готово! А аз разхладих водата! Недей да бъдеш толкова нервен, за теб не е добре! На кого викаше?

— На онзи кретен с тамбурката!

— Вярно! От ранна сутрин до късна вечер все с тази нещастна тамбурка. Какво да се прави, чедо? Все някой трябва да прибере това сираче под покрив. Намериха го в дрипи, сигурно е някакво незаконно дете.

— Незаконно дете! Какво значи „незаконно дете“? Има „законни“ деца, които са незаконни. Само на нас така ни се струва, че нещо е „законно“, всъщност всичко в нашия живот малко или много е незаконно!

— Е, виждаш ли, детето ми, а това именно не би трябвало да бъде!

Филип запали цигара и разхождайки се из стаята, пушеше нервно. Старата го следеше с поглед и бавно поклащаше глава успоредно с неговите движения от шкафа до масата. Какво става с този човек? Каза, че ще се бръсне, а сега водата му ще изстине, съвсем е хладка. Най-после все пак реши да го запита защо беше при него господин Балочански.

— Беше, да! Отде да знам?

— Почудих се, защото, откакто си тук, той за пръв път идва при теб.

Филип не й отговори.

— Нещастник. Не зная, но много ми е мъчно за този човек, не зная защо. Той изглежда толкова симпатичен, фин господин!

— А какво ви е толкова симпатично у него? Жълтите му конски зъби ли? Или ярешката му брадичка?

— Почерпи ли го с нещо?

Филип не знаеше какво да прави. Да вземе палтото и да излезе по дъжда! Няма чадър, а навън вали като из ведро. Спря пред старицата и необикновено грубо се обърна към нея:

— За какво, по дяволите, ме торможите? Моля ви, оставете ме на мира! Вие и без това сте чули всяка дума между мен и този човек и сега какво искате, да ви разкажа повторно всичко, което сте чули?

— Сине, сине, ти не си добре, детето ми! Ти винаги само едно знаеш: направо с главата в стената!

— Но, моля ви се! Преживях тези мои четиридесет години, ще съумея някак да прекарам и тези десет, а по-нататък и без това е все едно!

— Не е добре това, което вършиш, дете! Този човек беше съвсем прав! Целият Костаневец вече цяло лято не говори за друго, а само за теб и за нея. А на мен, честно слово, това не ми е приятно.

— А защо пък на вас не ви е приятно?

— Бог да бъде милостив към тебе, чедо! Но ти се срещаш с тази особа тук под моя покрив и ще ми позволиш, че аз не мога да бъда безразлична. А освен това аз казвам тия неща в твой интерес, това е една зла и покварена жена! Тя вече е разорила няколко живота. Ето и оня русин на линията на Турчиново и той е един от тях, които се мъкнеха с тази особа, където трябва и не трябва! От тази жена никой не трябва нищо добро да очаква!

— Ако възнамерявате, майко, да ми четете нотации, тогава по-добре спрете! Не желая да чуя нито думица, моля ви. Вие много малко знаете за всички тези неща, за да можете да бъдете съдник!

— Какво има тук да се знае? Достатъчно е човек да гледа нещата със своя естествен мозък; заради тази зла жена хората се хвърлят под влакове, седят по затворите, ти си загубил нормалния си ум заради нея... няма какво да се знае...

— Ако не искате да изляза, тогава, моля ви, нито дума повече, нали, моля...

— Аз съм ти майка, детето ми, и никой не ти е по-близък на света от мен, който може да бъде по-искрен и по-доброжелателен към теб?

— Да! Това е вярно! От вас никой на света не ми е по-близък!

Филип седна на стола, на другата страна на масата, и се загледа в тази жена. Зад светлосинята стара газена лампа в светлината на млечния абажур седеше дама с прошарена коса, с бяла кърпа на плещите, около шията ѝ висеше златна верижка, а ръцете ѝ бяха целите в пръстени; това е наистина неговата майка! Това е същата онази негова майка, която го гледаше със студения си поглед през онова обковано с метал колелце на входната им врата, когато се върна изгубен и отчаян, но тя го изхвърли на улицата с глас, пълен с морално отвращение! И както и онази сутрин, преди двадесет и три години, разстоянието между тях си е останало същото; той се мъкне с някакви неморални особи, излага нейния почтен покрив, а тя се огражда морално от него! Ужасно глупаво! Като че ли не го остави години наред да живее по-лошо от куче. Цялото му детство и не само детството му, но и той самият, неговият характер, всичко, което беше важно за него и за неговия живот, всичко беше ранено от болезнеността, сред която той растеше, а тази жена, заради която плака цяла нощ, от която бе наследил нездравата кръв, тази жена сега се огражда от него и нещо не ѝ е приятно, защото било неморално и защото това неморално ставало под нейния високо морален покрив! Като че ли през цялото си детство той не долавяше как любопитните и неспокойни погледи на оня вмирисан, дяволски кът пълзят по него като гъсеници, и то само заради тази тук попска креатура. Като че ли тя не се отдаваше на всички и като че ли по този начин не си бе осигурила тази приятна и почтена старост, а сега седи тук под своя почтен покрив и му чете лекции по морал.

Стана и с лявата ръка се хвана за тила. Обади се тежкото му главоболие. Клепките му бяха натезжали като залепени, а в ставите си чувствувахе олово. Доста се рови из своя несесер, взе някаква успокоителна таблетка и изпи след това две чаши вода. През цялото това време Регина седеше неподвижна и следеше всяко негово движение с най-голям интерес; тя изобщо не показваше никакво намерение да го остави... А стрелката на часовника приближаваше осем

без четвърт. Три минути само до осем без четвърт. Филип запали цигара и отново започна да се движи ядосано.

— А защо се е самоубил оня русин?

— Не зная! Самоубил се! Случва се хората да се самоубиват. Всеки ден има из вестниците по няколко самоубийства.

— Негово Превъзходителство каза, че бил чул от кмета, че този русин бил извънредно интелигентна глава; с два доктората и професор.

Филип пъкна левия си показалец между ризата и връзката и изглеждаше, сякаш ще отскубне всичко това с едно мъчително движение.

— Майко, моля ви, за бога, престанете да ме измъчвате! Какво сте седнали тази вечер тук при мен като врана? Оставете ме, моля ви се, сам. Не виждате ли, че съм нервен?

Регина остана хладнокръвна, съвсем спокойна и не се помръдна дори.

— Да ти кажа право, детето ми, аз се страхувам за теб.

— Какво има да се страхувате за мене?

— Право да ти кажа, страхувам се тази да не се залепи за теб.

— Майко, за бога!

— Аз виждам, ти си наивен, ти нямаш понятие за жените.

— И вие имате очи пред мен да произнасяте тази дума!

— Когато някой е сляп, добре е да му се отворят очите. А ти не виждаш, ти си заслепен.

— И вие смятате, че тъкмо вие сте тази, която трябва да ми отваря очите в това отношение? Вие?

— Да, аз съм ти майка! Ти си мое дете! И кой ти е по-близък на света, освен мен?

Филип застана пред тази жена, чувствайки, че му се завива свят. Той се олюля и в същия миг в полумрака тази жена му се стори бледо, зацапано петно и глупаво, брашноно, клоунско лице. Нещо го стягаше в гърдния кош, не можеше да си поеме дъх.

— Така, значи, вие смятате, че сте призвана да ми четете лекции по морал? И то под този покрив, който е построен със също такива, ако не и с по-лоши пари, каквито ония девойки замотават под чорапите си, а моето детство и цялото ми раждане, и лавката, и всичко онова на Фратарска улица, а онази баба с черния гарван и ролята на епископа във всичко това? Майко, майко...

Регина стана, гласът ѝ трепереше:

— Така да говори с майка си може само покварен човек, който не вярва в бога.

— Да, госпожа Регина, вие поддържате вашите търговски отношения с небето винаги в твърде редовно счетоводство; не всяка от тези жени, от които вие днес се отворачавате, е в състояние да си подсигури от свещениците такава старост във вили, където да играе на карти с благородници! Защо ме гледате, като че ли съм полудял? Ето, аз навърших четиридесет години, а до ден-днешен не зная кой е баща ми. През цялото си детство се разкъсвах от този въпрос, моята младост остана разорена заради тази тайна, а вие, която сте виновна за всичко това, вие сега тази вечер тук ми говорите нещо от някакъв морален пиедестал?

Филип чувствуваше, че всичко това е излишно, прекалено и глупаво; но не можеше повече да се владее. Той беше вече започнал. Драмата започваше да се разплита. Там, върху овалната полирана маса, покрай стената, на плюшена общита покривка, стоеше плюшеният албум със златния херолд и златисти корици. Като стрела, с един скок той разтвори този албум, тази история на пъклените си детски вълнения и прелиствайки под носа на майка си тези стари, бледи снимки, изпадна в още по-голяма ярост:

— На, гледайте тези ваши снимки, заповядайте, погледнете тези ваши прекрасни снимки и после четете морал. Кой са тези лица, откъде са дошли тези лица? Откъде е този камериер, този глупав епископ, този свещеник Ловро, какво е всичко това, госпожо? Какви са тези господа с шуби, този ваш брат фелдмаршал лейтенант и вие в костюм на Коломбина на бала на виенския Червен кръст? Защо се казвам аз Сигизмунд, кой са тези Валентиеви, какво търси този абат от „Блажената Девица“ тук, а има брилянтен кръст и на мен ми даваше по една کرونا, когато му помагах при литургии? Какъв беше оня акт в черна рамка, където вие лежите гола в облак, а онази баба с гарвана, а онзи непознат господин тук с цилиндъра, кой от тези типове тук, в тази проклета книга, е моят баща? Говорете! Защо ме гледате така, като че ли съм смахнат? По дяволите и вие, и този албум, и всичко!

Той хвърли книгата със златни корици с такава ярост в стената, че тя се разкъса и всички снимки се пръснаха по пода из цялата стая.

Регина се прекръсти патетично, тя вече съвсем се беше овладяла. Наведе се към пода и започна да събира разпилените снимки и оправяйки разкъсаните корици на албума, произнесе тихо и примирително:

— Бог да бъде с теб, детето ми, да греши човек, е човешко, но най-важно е човек да види, че е грешил и да се разкае. Ако този въпрос толкова те е измъчвал, защо не попита? Аз не бях те виждала точно единадесет години и бях ти написала всичко в случай, че умра. Самата аз няколко пъти вече исках да говоря с теб по този въпрос, но напоследък нямаше възможност. А и Негово Превъзходителство ме помоли да говоря с теб за това преди нашата сватба. Ето, моля, снимката на баща ти.

Тя стана и му подаде една снимка със златен печат на будапещенския придворен фотограф. Пред ренесансови перила от картон — великият жупан в униформа, с калпак, с перо на чапла и извита в плюш обшитата сабя, а дръжката на тази панаирджийска сабя дамаския бе цялата в скъпоценни камъни: благородникът доктор Липах Костаневецки, през осемстотин деветдесет и пета, доста пълен, намазан с брилянтин, с големи, неподрязани, маджарски мустаци а ла Атила Флосман: Томбола потпури! Кралски маджарски придворен фотограф Льовингер. Дьобронтей Тер 13, Будапеща. Някой почука.

Три минути до осем. „До осем. Ако не, тогава както обикновено в кафенето!“ Това е може би Бобочка.

— Влезте!

Балочански. Беше Балочански.

Със самия си ръст и с нежното си телесно устройство, особено напоследък пред прага на своята парализа, под товара на тази страшна вътрешна угроза, която от ден на ден все повече растеше и се проявяваше ту в схващане на ставите, ту в глухонямо мънкане, този човек се движеше изобщо като някакво влечуго: той повече пълзеше, по-право отпуснато се хлъзгаше между предметите. Но тази вечер, като се появи пред прага на вратата на Филип и прескочи този изгнил праг, изглеждаше още по-дребен, а докато стоеше прегърбен с бомбето в ръка, приличаше повече на гърбав, отколкото на изправен човек. Поклони се на госпожа Регина снизходително като слуга, целуна ѝ ръка, като се усмихваше любезно и се извиняваше, че ги безпокои, но бил дошъл по един въпрос, който не е само лично негов.

Регина събра последните снимки, взе кориците на албума и затвори вратата след себе си. С глас съвършено тих, в невероятен, почти свръхестествен мол, съвсем притъпено и едва доловимо Балочански се обърна към Филип и се извини от свое име и от името на госпожа Боба, че не е могъл да дойде по-рано, но технически било невъзможно. Боба поздравява Филип най-сърдечно и му съобщава тази вечер да не я чака, защото е възпрепятствувана да дойде. Срещата е безпредметна, парите също. Тя му съобщава, че няма да пътува!

Все още под впечатлението на онази кралска маджарска придворна снимка, съвсем смутен и разсеян, в първия момент Филип не можа да схване за какво се касае.

„Боба няма да заминава, Боба отказва паричната услуга, тя е възпрепятствувана да дойде, в кафенето също няма да отиде и е изпратила него, той да предаде това нейно поръчение.“

— Да! Тя ме изпрати, за да не я чакате напразно! Тази вечер няма да дойде! Остана у дома!

— Как у дома! Тази вечер тя е на работа в кафенето!

— Да, след вас ще отида в кафенето да кажа на Фаника да я замести. Тя ще остане тази вечер в къщи. Между мен и нея имаше сериозен разговор, затова не можах да дойда по-рано. Аз ѝ обясних добре за какво се касае. Така стоят нещата, аз не зная да свиря на хармоника, не съм куче!

— А тя?

— А тя започна да плаче. Боба изобщо винаги е била добър човек! Именно това е, което винаги ме влече към нея, тя е самарянски добра. За онази малката туберкулозна цигуларка, за която Боба се грижеше цели две години, всички разправяха, че била лесбийка, но това не беше на лесбийска почва, а на самарянска. Боба има сърце. Тя винаги е имала голямо сърце.

Потекоха му сълзи и захлипа с глас. Започна да бърше сълзите си с длани и със замърсената ивица на бомбето си, но те се изцеждаха на вади в мустаците му.

Филип се доближи до него:

— Добре, какво ви каза?

— Аз ѝ обясних как стоят нещата: Боба, дете, ние не сме зверове...

— А тя?

— А тя плака заедно с мен. Взе ръката ми, целуна я и ми каза, че аз съм един толкова нещастен човек! О, отдавна вече не е била така добра към мен. И после ме изпрати да дойда до вас и да ви кажа, че тя остава и че ѝ е добре с мен.

През този хлипащ, полутих, сподавен глас, през тази сломеност, през тези мокри, облени от сълзи мустаци у Филип гледаше едно лице, като че ли го гледа от невероятно разстояние. Това чувство за невероятно разстояние най-силно овладя съзнанието на Филип и както беше объркан, му мина през ума една твърде проста мисъл: че всичко това, което този просяк тук говори, не е вярно.

Как е възможно? Боба, която само преди половин час искаше да замине, сега му съобщава, че всичко било безпредметно? Това нейно пътуване за Хамбург е на дневен ред повече от два месеца. Всичко това е съвсем мъгливо! Ще си облече палтото и ще тръгне с него да чуе от нея лично всичко!

Балочански съвсем не се смути.

— О, моля! Ако не ми вярвате, моля, заповядайте. Но, аз мисля, че е съвсем излишно да си правите труд по дъжда! Аз самият бях казал на Боба, че вие няма да ми вярвате. Затова тя ви написа всичко.

— Къде, какво ми е написала?

— Моля! Заповядайте!

Балочански измъкна от десния си джоб смачкана бележка и я предаде на Филип.

Филип отиде до лампата, за да вижда по-добре. Беше някаква сметка.

Дрогерия — парфюмерия „Афродита“

СМЕТКА: за височайшата госпожа доктор Павлинич К. Бл. Радаева	
По подробна сметка от...	
Парфюми, одеколон, ароматни соли, хвойнови соли...	3724
По подробна сметка от...	
Парфюми, сапуни и разни тоалетни принадлежности...	3141
Пратка парфюми за Х. Ф. Дрезден	1215
Пратка парфюми за Х. Д. Дрезден	4375
По сметка на госпожица Е...	243

По подробна сметка от...	332
Пратка в чужбина за С. Париж...	4214
Общо...	17 244
Платено. С благодарност: „Афродита“	
Подпис	

Тук на цялата страница от смачканата сметка нямаше нито дума, написана с ръката на Бобочка. А другата страница бе съвсем празна. Филип забеляза, че нещо залепна за пръстите му. Блажно, мокро. Долу на дъното на тази сляпа страница имаше блажна червена следа от човешки пръсти, като печат. Кръв. Погледна Балочански. Балочански стоеше неподвижно и го гледаше в очите като куче, което е донесло апорт.

— Какво е това? Това е нещо мръсно! Това не е никакво писмо.

Филип беше заобиколил масата и стола, за да се доближи до лампата и да вижда по-добре, сега между него и Балочански стоеше масата, а на нея бе лампата. През млечния блясък на абажура той виждаше само фигурата на Балочански. Отдръпна стола и отиде по-близо до него. Сега едва забеляза, че Балочански е облян в кръв. Десният му крачол беше натопен в кръв и той стоеше в локва от кръв.

— Какво става с вас? Вие сте целият в кръв.

Балочански покри дискретно устните си с левия показалец и го предупреди да не вика.

— *Nescimus horam neque diem, carissime domine!*^[1]

А след това сложи бомбето си, блъсна вратата и скочи през стълбите. Скокът и търкалянето на този окървавен човек беше животинско. От прага той се хвърли по стълбата, прескочи може би десет стъпала, търкулна се до партера като кълбо месо със страшен тропот на дъските, така че из основи се разтресе цялата дървена къща, и изчезна в тъмното. Без палто, гологлав, Филип изтича след него. Чу викове след себе си, тряскане на врати, викаше майка му и Каролина, а пред него имаше кал; в калната нощ кънтеше тропотът на онзи окървавен човек, който се отдалечаваше в мрака като звяр пред хайка.

Филип тичаше сред тъмния есенен проливен дъжд, като че ли сам беше полудял, а онзи звяр изчезна и вече изобщо не се чуваше. Падна в един трап, връхлетя върху бодлива тел пред алеите на

„движението“, при общинското кафене хората започнаха да викат и да тичат по него, а в далечината над тухларната прозорецът на Боба светеше със светлозеленикавия блясък на копринената ѝ завеса. Окървавен, разкъсан, целият в кал, мокър като удавник, Филип се втурна в стаята. На масата спокойно гореше свещ. Всичко беше разхвърляно като след тежка борба: възглавници, рокли, книги, пухени завивки, поли. На леглото, с двата крака на земята, прехвърлена през дъската на леглото, лежеше Бобочка, цялата в кръв. Балочански ѝ беше прегризал гръкляна и всичко беше в кръв. И завивката, и възглавниците, и черната ѝ копринена блуза. Очите ѝ бяха отворени, като че ли гледа.

[1] Не знаем нито часа, нито деня, господи! ↑

Издание:

Мирослав Кърлежа

Завръщането на Филип Латинович

Роман

Превела от сърбохърватски: Сийка Рачева

Редактор: Васил Сеизов

Художник: Александър Поплилов

Худ. редактор: Васил Йончев

Коректори: Йорданка Киркова, Наталия Кацарова

Държ. полиграфически комбинат Димитър Благоев

Народна култура София 1966

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.